

INFORME DE RECERCA

Joves, vídeo digital i violència

Normativització de la vida corrent lligada a l'enregistrament i difusió digital de vídeos amb pràctiques agressives

Roger Martínez
Miquel Fernàndez

Amb la col·laboració de:

Francesc Núñez
Isaac Gonzàlez

Barcelona, gener de 2011
Grup de Recerca GRECS
Universitat Oberta de Catalunya

*Aquest escrit és el resultat d'una recerca finançada per l'Observatori
Català de la Joventut que es va dur a terme l'any 2008.*

ÍNDEX

PRESENTACIÓ.....	5
INTRODUCCIÓ	7
Què i de quina manera volem mirar	8
Metodologia	11
Estructura de l'informe.....	13
1. VIOLÈNCIA, JOVES I VÍDEO DIGITAL.....	15
Quina violència?.....	15
<i>Normativització i poder.....</i>	<i>16</i>
<i>Barbàrie, civilització i desigualtats.....</i>	<i>21</i>
La violència a l'espai social juvenil	24
<i>Jerarquies interpersonals i respecte</i>	<i>27</i>
<i>La puresa enmig del desordre.....</i>	<i>31</i>
<i>Rituals i sensualitat de la transgressió.....</i>	<i>34</i>
<i>Homologies socials</i>	<i>36</i>
La violència en l'època de la reproductibilitat tècnica	44
<i>El goig i l'autenticitat de contemplar la violència.....</i>	<i>47</i>
<i>El rastre del privat que pot ser públic.....</i>	<i>50</i>
<i>Audiència imaginada i la cerca de la visibilitat i el reconeixement</i>	<i>53</i>
<i>La narració i la recreació de la violència.....</i>	<i>55</i>
<i>Distància i sublimació e la violència</i>	<i>56</i>
2. PRODUCCIÓ DE NORMES JUVENILS SOBRE EL VÍDEO DIGITAL I LA VIOLÈNCIA	61
Joves.....	62
<i>Mirar: la implicació invisible.....</i>	<i>62</i>
<i>Enregistrar: la (des)confiança en joc</i>	<i>72</i>
<i>Difondre: el risc de perdre el control de la pròpia imatge</i>	<i>79</i>
Professors i educadors	89
<i>Incidents 'exemplaritzants'</i>	<i>90</i>
<i>Autoritat, ordre i respecte</i>	<i>94</i>
Televisió i pànics morals	99
CONCLUSIONS	103
REFLEXIONS PRÀCTIQUES.....	107
3. BIBIOGRAFIA	109

PRESENTACIÓ

El tema de la violència i el vídeo digital ens el vam trobar sense voler. Va ser quan durant l'any 2007 estudiàvem com els joves catalans s'apropriaven del l'ús de les noves tecnologies per a enregistrar audiovisualment qualsevol cosa que passés davant d'ells i després difondre-ho per Internet mitjançant plataformes com *Fotolog* o *Youtube*, en el marc de la recerca *Veure i ser vist* del grup de recerca KEC (actualment GRECS) de la Universitat Oberta de Catalunya. Allà vam veure l'interès específic que despertaven els vídeos violents (fossin aquest enregistrats o senzillament vistos i compartits pels joves), i també les fortes reaccions de rebuig entre molts joves. I també vam veure com durant aquells mesos es succeïen a les escoles incidents disciplinaris associats amb la difusió digital d'imatges enregistrades. I pocs mesos després, vam veure com aquestes imatges es convertien immediatament en petits pànics mediàtics quan eren captades i àmpliament difoses per la televisió convencional.

Ja en aquell primer moment, vam veure com la relació entre joves, violència i vídeo digital està plena de paradoxes, de realitats que no són el que semblen i de plecs difícils de desxifrar. Les imatges violentes, i també les agressions mitjançant imatges, “enganxen” i també produeixen “rebuig”, i a la vegada aquells als que els produeixen rebuig contribueixen sovint a augmentar el nombre de visualitzacions de vídeos violents, o mostren la seva desaprovació d'aquests vídeos amenaçant els seus protagonistes a través dels comentaris o fins i tot de nous vídeos amb una forta violència verbal. La frontera entre el que és realment violent o el que ho sembla, entre el que és reprovable o el que no, és fina i difícil de delimitar, tot i que a la vegada també hi ha línies ben marcades que separen “tipus” de joves de manera incontestable. I és que la mateixa etiqueta “violència” té efectes tant *explosius* com la seva pràctica o la seva representació, com mostra per exemple les reaccions furibundes dels adults quan els arriben imatges etiquetades com a “violentes”, o l'ús repetit de l'etiqueta entre els joves per difamar persones o grups considerats “inferiors” a la vegada que neguen que actes propis contra companys o fins i tot professors que des de fora ho semblen molt, de violents, puguin ser adjectivats com a tals.

Davant l'evidència de la sorpresa, el desconcert i el caràcter extrem d'algunes de les reaccions dels adults i de les escoles davant el coneixement d'agressions i de vídeos violents difosos per mòbil o per Internet, i de la gran diversitat de respostes als casos que vèiem existien a molts espais diferents, vam decidir endegar una recerca específica que aportés llum sobre les implicacions d'un

fenomen que ha existit sempre però que la mediació tecnològica convertia a la vegada en un fenomen nou i, per tant, en gran part desconegut.

Gràcies a l'ajut de l'Observatori Català de la Joventut, podem avui presentar aquesta recerca que vol oferir pautes tant per comprendre la novetat del fenomen i les implicacions de la mediació tecnològica com la manera com joves i adults estan intentant normativitzar i pautar la manera com les noves potencialitats tecnològiques són utilitzades en la nostra cultura corrent.

INTRODUCCIÓ

Per molt que sovint es caracteritza el món juvenil actual com a descontrolat i mancat de pautes i normes, els joves en tenen moltes, de normes, com també tenen dilemes morals i ètics. I precisament d'això, de *com s'està normativitzant la violència en l'espai social juvenil en el marc dels canvis produïts pel vídeo digital*, en parlarem en les pàgines que segueixen. O dit més planerament, el que volem és indagar, d'una banda, *quins canvis està originant el vídeo digital en la manera com els joves experimenten les pràctiques violentes* i, d'altra banda, *com els joves i els adults estan creant normes, i quines, per adaptar-se a aquests canvis*. Ens endinsem, per tant, en l'enrabassat camp de la *creació de normes socials* (en direm a partir d'ara “normativització”) en l'espai social juvenil, que té com a protagonistes tant els adults (famílies, professors, jutges, periodistes) com també, i de manera molt important, els propis joves. I ho fem posant al centre de mira les múltiples maneres com una innovació tecnològica (el vídeo digital, els telèfons mòbils, Internet) medien la nostra experiència i pràctiques socials, sovint de manera molt significativa.

Voler entendre el lligam entre “violència”, “joves” i “tecnologia”, com ens proposem, és una pràctica senzilla i complicada a la vegada. És senzilla perquè estem envoltats de discursos que ordenen aquests conceptes, i és difícil perquè aquesta saturació de discursos converteix aquestes qüestions en autèntics camps de mines conceptuals. Estem envoltats de discursos mediàtics i també quotidians sobre “la violència juvenil” o sobre “els perills de la tecnologia per als joves” (en termes per exemple d'addicció, assetjament o banalització)¹. I aquests discursos sovint ens amaguen més del que ens ensenyen, ja que redueixen una realitat molt rica a un estereotip que sovint ens és molt poc útil.

És per això que començarem explicitant breument però amb la màxima claredat *què és* el que volem mirar i *des de quin punt de vista* ho farem. L'objectiu de fons, creiem, bé s'ho val, ja que a partir de l'experiència dels joves, un dels més àvids exploradors de les potencialitats de les noves tecnologies, podrem intentar entendre com el vídeo digital està transformant elements importants de la nostra vida social, entre ells algunes pràctiques violentes.

¹ Aquests discursos formen part també de la recerca sobre joventut. Un exemple és la *Encuesta Generaciones Interactivas en España* (Bringué i Sábada, 2009) que inclou preguntes dirigides a quantificar l'impacte de les agressions mitjançant telèfons mòbils i Internet. Els resultats diuen que el 7% dels enquestats d'entre 10 i 18 anys afirmen que alguna vegada els han perjudicat amb un missatge, fotografia o vídeo a través del mòbil, i el 12% que ha enviat missatges, fotografies o vídeos ofensius contra algú (el 15% dels nois i el 8% de les noies, i en major mesura els més joves). Per Internet, un 5% dels enquestats diu que l'ha utilitzat per perjudicar a algú enviant fotografies, vídeos o comentaris (el 7% dels nois i el 4% de les noies; en aquest cas són els més grans, entre 14 i 18 anys, els més propensos, de manera que entre els nois de 16 anys arriba al 10%).

QUÈ I DE QUINA MANERA VOLEM MIRAR

Tot i que ho anirem desenvolupant amb molt més detall en els capítols que segueixen, val la pena explicitar des d'un començament com abordarem *la normativització de la violència en l'espai social juvenil en el marc dels canvis produïts pel vídeo digital*. I per fer-ho res millor que subratllar que l'interès de fixar-se en la “normativització” de la violència és que no podem entendre “violència” sense parlar de “normes socials”, ja que com veurem en el capítol següent, per ser “violent”, una acció o un comportament ha d'anar en contra del que les normes socials defineixen com a socialment legítim. És a dir, que per descriure un acte com a violent, tant important com l'acte en ell mateix ho és les normes que li donen sentit. Així, no titlarem de violent un policia que assalta una casa per fer una detenció ni un veí que atrapa amb una empenta i un parell de cops de puny un lladre que fugia després d'estirar una bossa d'una dona al carrer. És per això que sovint la violència la veiem “en els altres” abans que en nosaltres mateixos, ja que la nostra impetuositat ens sembla, en general, legítima.

Analitzar com creem normes sobre la violència implica, per tant, parlar del que considerem violent i del que no, i també de quin ús de la força trobem “acceptable” en el nostre entorn. Tot i que els drets humans ens parlin del dret a la vida, la dignitat i la igualtat, la manera com els diaris ens representen la realitat ens fa pensar que no és el mateix que algú assassini el president de la Generalitat que a un *camell*, o que no és el mateix que un jove s'esbatuzzi amb un porter d'una discoteca que amb una àvia que passeja pel carrer; també “aprenem” que no és el mateix mirar una pel·lícula on hi ha un maltractament que mirar el maltractament d'un veí per la finestra, un vídeo d'un maltractament real que circuli per Internet o el propi germà maltractant la seva dona o els seus fills. En definitiva, el primer que cal fer és visibilitzar les normes de la violència.

Un exemple que ens mostra els límits del que considerem acceptable ens l'ofereixen els “pànics mediàtics” i “morals” que sovint sorgeixen al voltant de la violència perpetrada per joves (Cohen, 2002 [1972]), i que durant els darrers anys han ho han fet sovint al voltant de pràctiques violentes al voltant del vídeo digital. Aquest va ser el cas del desembre de l'any 2005, quan tres joves van cremar viva una indigent en un caixer automàtic de Barcelona. En aquella ocasió, van aparèixer diferents informacions que mostraven que amb anterioritat aquells joves havien gravat i difós entre els amics, a través dels mòbils, agressions a indigents. El gener d'aquell mateix 2005 s'havia publicat per primera vegada a la premsa anglesa la pràctica entre alguns joves del sud de Londres de l'anomenat *happy slapping*, és a dir, d'atacar individus sense prèvia provocació amb l'objectiu

de gravar en telèfons mòbils amb vídeo l'esdeveniment i, sobretot, la sorpresa de la víctima². Ambdós casos són exemples de la transgressió d'una frontera que no només és inacceptable, sinó indignant, i la mateixa reacció en forma de pànic moral és un procés de “normativització”, de producció cultural de normes.

Recordem que això passava, a més, just quan es posava en marxa *Youtube* (febrer de 2005), la pàgina per compartir vídeos que ha revolucionat la presència del vídeo a Internet, i també quan la incorporació del vídeo als telèfons mòbils començava a popularitzar-se. L'aparició de l'enregistrament digital de vídeo amb càmeres de vídeo, càmeres fotogràfiques, telèfons mòbils i *webcams*, així com la possibilitat de distribuir molt fàcilment aquestes gravacions a través d'Internet i dels telèfons mòbils, està originant situacions noves que cal pautar socialment. Cal anar creant noves normes sobre el que cadascú considera que és legítim i no legítim, ètic i no ètic, legal i il·legal.

És en aquest context que hem d'entendre la repetida aparició als mitjans, sobretot els anys 2008 i 2009, d'incidents violents protagonitzats per joves i difosos a través de mòbils i d'Internet. Si no és una agressió a una escola, entre alumnes o d'alumnes a professors, és una violació enregistrada amb telèfons mòbils; sinó és una vexació d'un indigent és la circulació d'imatges ja fetes d'extrema violència –aquí inclouria el fenomen de la circulació de la realitat-horror que analitza Marzano (2010 [2007]), i que consisteix en la circulació de vídeos macabres que inclouen decapitacions, tortures i assassinats per part de militars o terroristes.

És evident, per tant, que el vídeo digital, i sobretot la facilitat per enregistrar i difondre'l a través de telèfons mòbils i Internet, està configurant una mediació tecnològica molt rellevant en la manera com la violència és viscuda i experimentada pels joves. El canvi tecnològic està creant situacions i realitats noves, no només en el sentit que augmenta la possibilitat que una agressió en un institut estigui l'endemà a Internet i en poques hores més a la televisió, sinó també que la mateixa possibilitat que això passi fa que les agressions i la violència prenguin formes diferents. Són poques les escoles, per exemple, les que encara no han hagut de fer front a alguna agressió relacionada amb la difusió de vídeos o fotografies per Internet i telèfons mòbils. En altres paraules, aquesta nova mediació tecnològica obliga tant els adolescents com els adults (pares, educadors, policies, jutges, periodistes) a crear noves normes (a normativitzar les seves pràctiques) per gestionar i canalitzar els possibles conflictes derivats, i és precisament això el que aquesta recerca vol investigar. L'interès

² Veure http://en.wikipedia.org/wiki/Happy_slapping [consultat novembre de 2008]. Manzano (2010 [2007]) situa el seu origen l'any 2004.

de la recerca rau no només en la rellevància pràctica del que es vol estudiar per als mateixos joves, les seves famílies, les escoles o les associacions de lleure, que mentre escrivim aquestes pàgines estan intentant gestionar i canalitzar aquestes noves formes de visibilitzar l'agressivitat que ofereix la mediació tecnològica dels telèfons mòbils i del vídeo a Internet, sinó també en la necessitat de disposar de recerques aplicades sobre el sentit i la gestió de l'agressivitat per part de joves, educadors i famílies a la vida corrent, una qüestió molt important en l'agenda social sobre la qual cal crear discursos que transcendeixin les visions simplistes i descontextualitzades.

Estem parlant d'estudiar les formes d'agressivitat quotidiana i l'impacte de les tecnologies de la comunicació (mòbils i Internet) i l'adopció que n'estan fent els joves. Ens interessa particularment *com joves, famílies i educadors experimenten, perceben i normativitzen les situacions de la vida corrent on les pràctiques agressives estan mediades per la difusió de vídeo per telèfon mòbil i Internet*, la qual cosa implica indagar com s'experimenten i normativitzen aspectes com l'anonimat, la visibilitat i els límits ètics i legals associats al fet que quedi un registre digital de les fins ara molt invisibles i fugisseres pràctiques violentes, i que sovint es difonguin per telèfon mòbil i per Internet (*Messenger, Youtube, Facebook, Fotolog, Twitter, Twenti*).

Per fer-ho, adoptarem una perspectiva àmplia i restringida a la vegada. Àmplia perquè ens interessarem, primer, per l'experiència, la pràctica quotidiana i el sentit de la duresa, l'agressivitat i la violència en la cultura corrent dels joves en un sentit ampli, incloent les estratègies per conviure-hi i respondre-hi tant per part de joves com d'adults. I restringida perquè ens fixarem sobretot en una realitat molt específica, que és la d'aquells casos en els quals la mediació de la difusió de vídeos per telèfon mòbil i per Internet introdueix un element nou que els diferents actors han d'incorporar i normativitzar en la seva vida corrent. En aquest sentit, es tracta d'un camp de recerca molt nou, i que entronca amb l'estudi de les interrelacions entre tecnologia i experiència i que se situa en un dels àmbits de reflexió centrals al voltant d'Internet i les noves tecnologies

El nostre objectiu serà, per tant, veure com joves i adults perceben i normativitzen les situacions de la vida corrent on les pràctiques agressives estan mediades per la difusió de vídeo per telèfon mòbil i Internet. Per fer-ho, ens interessaran molts aspectes relacionats, des del paper i presència genèrica de la violència en l'espai social juvenil fins a les implicacions de la seva reproductibilitat tècnica i les diferents maneres de canalitzar-les i normativitzar-les, la qual cosa ens portarà a fixar-nos en la infraestructura tecnològica, en l'aprenentatge de la utilització del vídeo digital i els seus gèneres, en la producció de xarxes personals i anònimes a través de la tecnologia, en la producció de límits normatius a l'ús del vídeo digital, en l'experiència sensual que genera, en l'impacte que té el seu caràcter espectacular, i en les respostes que genera per part de l'opinió pública.

METODOLOGIA

Per respondre a la pregunta que ens plantejem, és a dir, com joves i adults perceben i normativitzen les situacions de la vida corrent on les pràctiques agressives estan mediades per la difusió de vídeo per telèfon mòbil i Internet, utilitzarem la bibliografia existent sobre la qüestió i també el material empíric d'una recerca feta durant l'any 2008. A banda del treball bibliogràfic, molt important per la recerca, el treball empíric específic va durar 5 mesos (del febrer al juny de l'any 2008), i va ser finançat per l'Observatori de la Joventut de Catalunya, tot i que també s'ha utilitzat el conjunt de material empíric recollit per una recerca prèvia anomenada Veure i ser vist (octubre 2006-desembre 2007), en aquest cas finançada per la I'IN3 de la Universitat Oberta de Catalunya i duta a terme pel mateix grup de recerca KEC (actualment GRECS).

El treball de camp específic es va fer amb joves, amb adults en contacte amb joves i també a través d'un seguiment d'Internet i premsa. En el cas dels joves, es va fer treball de camp amb nois i noies d'entre 14 i 28 anys en cinc àmbits diferents (tres Instituts d'Educació Secundària, un Centre Cívic i un Centre Obert, tots de la Regió Metropolitana de Barcelona). En un dels centres de secundària, la col·laboració i el treball empíric van ser particularment extensos i continuats. Les tècniques de recollida de dades van ser molt variades: entrevistes a **28 joves** en dos Instituts, un Centre Obert i un Centre Cívic (la majoria en parelles, i pràcticament tots entre 15 i 18 anys), grup de discussió amb **19 joves** (un de 4 en un Centre Cívic i cinc sessions d'una hora amb 10 joves, amb una petita rotació entre 15; les edats anaven dels 14 als 18 anys), una petita observació etnogràfica i un seguiment, a través d'un diari de camp, de les pàgines de Fotolog (de les pàgines dels entrevistats que ens les van voler facilitar) i Youtube (vam fer un seguiment d'aquells vídeos elaborats per mofar-se, insultar o amenaçar a d'altres que fan vídeos o a d'altres joves d'estils diferents; vam seguir particularment vídeos amb una gran circulació i que originaven una quantitat ingent de comentaris, sobretot a partir dels que ens esmentaven els entrevistats durant el treball de camp). També es va fer un recull no sistemàtic però relativament extens de l'aparició de notícies sobre violència i Internet o mòbils aparegudes a la premsa i la televisió durant els darrers mesos.

A banda de parlar amb joves, també ho vam fer amb dos directors d'Instituts d'Educació Secundària de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, amb una mediadora, una coordinadora de Nivell, dos professors d'Institut i un psicòleg dels Serveis Socials. Aquestes entrevistes, tot i que limitades, van ser molt importants per tenir accés als raonaments, problemes i perspectiva dels professors i els equips directius. Durant el treball de camp, a més, vam entrar en contacte amb el Projecte

Interxarxes del districte d'Horta-Guinardo³ –amb el qual vam discutir la recerca– i també amb un projecte dirigit per Claudio Zulian, de la productora Acteon, que rebia el títol “Després de la violència”, i del qual vam passar a formar part⁴.

El treball de camp anterior, que també ha proporcionat informació rellevant per la recerca tot i tenir com a objectiu de recerca el conjunt de pràctiques que giraven al voltant de Youtube i vídeo digital en un sentit ampli, i no només la normativització de les pràctiques al voltant de la violència, es va fer entre l'octubre de 2006 i el desembre de 2007. Consistia en entrevistes en parelles o individuals a 38 joves més d'entre 15 i 17 anys a dos instituts d'educació secundària i dues escoles concertades de Barcelona, a més de tres grups de discussió i dues sessions amb grups de 15 alumnes a un total de 45 joves en una de les escoles, i una observació etnogràfica i quantitativa de Youtube.

En conjunt, hem parlat amb 130 joves (66 en entrevistes, 34 en grups de discussió i 30 en sessions de grups grans), amb una distribució pràcticament parella de nois i de noies, i amb diversitat de procedències nacionals i socials⁵. En el treball de camp específic per aquesta recerca, dos dels instituts estaven situats en barris marcadament descapitalitzats, amb blocs d'entre 5 i 10 pisos construïts en el marc de *La obra sindical del hogar* entre els anys 1950 i 70. Aquests barris encara avui destaquen majoritàriament per estar estigmatitzats com a “barris d'immigrants”, tot i que la noció d'immigrant està transformant el seu significat des de la immigració espanyola a l'estrangera. Són barris molt homogenis en termes de classe social, apartats del centre de les respectives ciutats i dissenyats com a culs de sac o “ciutats dormitori”. Tant un com l'altre eren relativament heterogenis en termes de procedència nacional –bàsicament catalana, marroquina, equatoriana i colombiana. El tercer institut, en canvi, era d'una població petita amb estudiants d'extracció molt diversa en termes socioeconòmics, i bastant homogeni en termes de procedència nacional (autòctona). Els tres eren instituts públics. En el treball de camp de la recerca anterior, en canvi, els alumnes tenien procedències socials molt més heterogènies, ja que dos centres eren concertats i tenien una presència majoritària d'estudiants de classe mitjana i els altres dos en canvi eren públics

³ Veure www.interxarxes.net.

⁴ Aquest projecte va donar fruits com ara una exposició del mateix nom i jornades sobre la violència. Aquest projecte al que ens vam incorporar va comptar amb el suport de la Fundació Segle XXI i la col·laboració de molts professors i professionals de camps diversos. Així mateix hi va col·laborar el grup GERIICO de l'Universit  Lille 3de França i la Fundació La Caixa.

⁵ El treball de camp s'ha traduït en m s de 300 pàgines transcrites (que hem transformat en 250 pàgines de dades ordenades segons les variables construïdes), un diari de camp i multitud d'informació escrita i audiovisual de primera mà, que hem treballat mitjançant el software d'anàlisi de dades qualitatives ATLAS.ti, amb el qual hem ordenat i categoritzat tota la informació.

i hi predominaven els estudiants de classe treballadora, en un d'ells amb bastants joves de procedència estrangera.

Donat que pràcticament tots els joves entrevistats eren menors d'edat, i que el material sobre el qual parlàvem era sovint molt sensible, hem decidit anomitjar el màxim possible els testimonis, no només canviant els noms per d'altres d'inventats, sinó modificant o diluint sovint el sexe i altres característiques de les persones esmentades. També per aquesta raó anomenarem els instituts amb aquests noms inventats:

Recerca prèvia sobre Youtube (any 2007)

Escola Primera (2007)

Escola Blava (2007)

Institut Lleó (2007)

Institut Antoni (2007)

Recerca específica sobre vídeo digital i violència (any 2008)

Institut Metropolità (2008)

Institut Poble (2008)

Institut Vallès (2008)

Centre Obert (2008)

Centre Cívic (2008)

Hi ha hagut elements que els entrevistats ens han explicat i que hem preferit no transcriure en aquest informe, i d'altres que sí hem transcrit però obviant qualsevol dada identificativa. Per motius de llegibilitat, quan hem citat literalment els entrevistats a dintre el text, hem obviat les dades identificatives.

ESTRUCTURA DE L'INFORME

L'escrit que ve a continuació està organitzat en dos grans apartats i unes conclusions i reflexions pràctiques finals. Primer, al Capítol 1, *Violència, joves i vídeo digital*, clarificarem els conceptes de violència i de normativització per entendre com es indescartable dels mecanismes de poder i desigualtat social, però també de la sensualitat i dels rituals propis de la joventut; veurem a través d'il·lustracions empíriques el paper de la violència en les geografies juvenils; i analitzarem cinc canvis clau que considerem ha introduït el vídeo digital i que cal normativitzar en el dia a dia dels joves en relació a la violència. A continuació, al Capítol 2, *Producció de normes juvenils sobre el vídeo digital i la violència*, abordarem com els joves estan, ara mateix, elaborant normes i codis per gestionar la nova presència que significa el vídeo digital en relació a la violència. I finalment, acabarem amb les *Conclusions* i també un apartat de *Reflexions pràctiques* on apuntarem el que per nosaltres són les implicacions pràctiques més importants de la recerca que teniu entre mans.

1. VIOLÈNCIA, JOVES I VÍDEO DIGITAL

Per entendre el lligam entre violència i normes socials que ja hem apuntat al capítol anterior, la millor manera de començar és advertint que “violència” és un d’aquells termes que tots entenem però ningú sap definir –i no només els individus normals i corrents, sinó fins i tot els especialistes que l’estudien. I és que és molt difícil trobar una definició no problemàtica del terme. La clàssica descripció de la violència com qualsevol *assalt físic a un ésser humà amb la intenció de ferir-lo o de causar-li dolor o patiment* és problemàtica, per exemple, perquè com recorda Arblaster (1998 [1993]) hi ha actes que ens semblen molt violents però qui els fa no té la intenció clara de fer mal a éssers humans (com ara un aviador que bombardeja edificis estratègics); hi ha actes que no ens semblen violents, però legítims, però que podem considerar que ho són molt (desnonar algú per la força, per exemple); i també podríem dir que hi ha violència que no és producte d’un atac físic sinó d’estructures administratives (el mateix exemple de desnonar algú, o de treure la custòdia d’un fill, en serien exemples), o de l’ús de la tecnologia (pitjar un botó que activa un míssil).

Amb qualsevol definició que féssim ens trobaríem amb problemes similars. La confusió en relació al concepte de violència s’accentua per les connotacions d’altres conceptes relacionats, com ara poder, força, coerció, energia, agressió, conflicte, guerra o compulsió. Un dels més pròxims, “agressió”, prové de la psicologia i inclou generalment qualsevol acció manifesta (no només l’assalt físic) que vol causar fer mal físic o psicològic. Per poder tirar endavant, caldrà començar clarificant què entenem per violència.

QUINA VIOLÈNCIA?

Si definir “violència” és tant difícil és perquè, com ja hem dit, en la definició d’un acte com a violent és tant important l’acte com el fet de posar-li aquest adjectiu. I per entendre quan posem o no l’adjectiu de “violent”, hem d’entendre les *normes socials* que envolten els nostres actes. És a dir, que si avui anomenem “violència domèstica” al que abans podien ser “coses de parelles” és perquè les normes socials que descriuen uns mateixos actes han canviat. El mateix canvi que ha fet que els càstigs físics de professors a alumnes hagin passat de ser “càstigs a alumnes sense disciplina” a ser vistos, avui, com una “violència” no només intolerable, sinó denunciabile. L’acte segueix sent el mateix, però amb el canvi de les normes socials ha passat a ser vist com a violent. El mateix passa amb lluites armades, que segons el context històric o senzillament el punt de vista, poden ser descrites com a moviments polítics o com a “accions violentes”. En altres paraules, per entendre la violència hem de tenir clar que estem parlant d’accions que fereixen, però també de

normes socials que diuen quines ferides són legítimes i quines no. Parlem, en definitiva, del poder de dir el que és “normal” i el que no.

Normativització i poder

Com explica Imbusch (2003), aquesta tensió ja és present en el mateix origen etimològic del mot i en l'oposició entre “*violentia*” i “*potestas*”. En el cas de la paraula “violència”, aquesta ens arriba directament del llatí “*violentia*” i té el mateix significat: *qualitat de violent*. Violent té el mateix origen llatí “*violentus*” i també coincideix en els significats. Segons el diccionari *María Moliner*, violència és *qualsevol cosa que es fa o ocorre amb brusquedat o amb extraordinària força o intensitat*, i segons el *Diccionari de l'IEC* violència és *la força o energia desplegada impetuósament*. I és que de fet “*violentus*” deriva de “*vis*”, és a dir, “força”. La paraula “*vis*” –l'arrel indoeuropea de la qual és “*wis*”, sembla que volia dir “força física”– la trobem per exemple en l'expressió “*vis còmica*”, encara d'ús corrent. Les dues paraules comparteixen un mateix significat: “força”. No obstant això, els parlants semblen haver necessitat distingir la “força” del seu *excés*, “la violència”. Fixem-nos que el que és específic de la violència sembla ser, segons els diccionaris esmentats, l'excés, allò “extraordinari” o “impetuós”.

“Força” és una paraula amb un camp semàntic molt extens, no obstant això, la paraula “violència” fa referència només a la força “en acte”. Podem apreciar amb claredat aquesta característica si pensem com canvia el sentit d'“una persona forta” a “una persona violenta”. En l'expressió “una persona forta” ressonen totes les virtualitats de la “força” –en el caràcter, en el cos–, mentre que en “una persona violenta” se suposa una acció realitzada o una actitud. El caràcter necessàriament transitiu i l'excés és específic de la violència respecte de la força.

Les paraules “excessiva” o “extraordinària” que hem utilitzat per definir la violència suposen una dualitat: dins/fora per a “excessiu” (del llatí “*excessus*”, sortida) o ordinari (normal)/extraordinari (fora del normal). O com ho diu el *Diccionari de la Llengua Catalana*: “Que és fora de l'ordre o de la regla comunament seguida”, o la segona accepció, “que excedeix el grau, la mesura, el nivell, habitual, ordinari”. La violència sembla estar definida, quan es refereix a les persones, per un caràcter moral d'anormalitat, de transgressió. El que ens interessa d'aquesta aproximació és que quan la força transgredeix la norma es torna violència, i que per tant *és la norma*, i no l'acte en la seva essència, el que el fa ser violent o “normal”. I és aquí quan entra en clara tensió amb la noció de “*potestas*”, o dit d'una altra manera, quan es diferencia entre la violència designada com a tal i la que és legítima i pròpia de la llei, de l'Estat, de l'autoritat o de la tradició. Si tenim tot això en

compte, ens adonarem que, com explica Imbusch (2003), la violència no és només el que destrueix l'ordre establert, sinó també el que l'ha creat. En aquest sentit, n'és part consubstancial, com també assenyala Žižek (2008) quan defineix com a *violència objectiva* aquella que és inherent a aquest *estat normal de les coses*. És per això que posem al centre de la nostra anàlisi no tant les pràctiques violentes, que també, sinó la seva “normativització”, la producció cultural de normes que defineixin el que és legítim i el que no, i per tant el que és un joc, un entreteniment, o un acte violent.

Per estudiar, com volem, la *normativització de la vida corrent lligada a l'enregistrament i difusió digital de vídeos amb pràctiques agressives*, ens caldrà aturar-nos també un moment i explicitar què entenem per “normativització”. Aquí parlarem de norma social com una *norma de comportament que té el suport de mecanismes de control social* que s'apliquen quan no es compleix (Bendor i Swistak, 2001: 1493). Amb aquesta definició apuntem directament al fet que podem identificar l'existència d'una norma perquè el seu incompliment comporta l'aplicació de mecanismes de control social, que poden anar des de la crítica, la murmuració o l'insult fins a la sanció legal, econòmica o fins i tot física. També podem veure les normes que regeixen la nostra conducta perquè el seu incompliment sovint ens generen vergonya o culpa (Scheff, 2000).

El més rellevant de les normes socials és que coordinen el nostre comportament de manera que regula el conflicte social, i que això ho fan sovint sense que intervingui una autoritat central per controlar-ho (Axelrod, 1986: 1096). En el cas que ens ocupa, per exemple, ens interessa conèixer com els mateixos joves estableixen normes per coordinar-se i regular el possible conflicte social que resulti de la incorporació del vídeo digital. Això pot implicar normes sobre el que es pot i el que no es pot fer, i també sobre el que cal considerar com a “excessiu” o desproporcionat, és a dir, “violent”. Per tant, a l'estudiar la normativització estarem mirant què és el que es considera com a violent, excessiu, i per tant quines normes s'estan elaborant per regular el possible conflicte.

Quan vam començar a parlar amb joves sobre com utilitzaven Youtube i el vídeo digital l'any 2007, les normes que regulaven el conflicte potencial eren molt més laxes i imprecises que quan vam acabar aquesta recerca el juny del 2008. Durant els dos anys que separen una recerca de l'altra, hi va haver un procés de producció cultural —és a dir, de producció de significats, d'atribució de sentit a una sèrie d'aspectes socials— per part des joves, però amb diàleg amb professors, pares, mitjans, etc., que s'estava a la vegada “institucionalitzant”. En sociologia, quan diem que alguna cosa s'està “institucionalitzant” fem referència al procés de tipificació recíproca de les accions, esdevingudes habituds, d'uns determinats tipus d'actors” (Berger i Luckmann, 1988 [1966]: 84), és

a dir, al fet que creem socialment unes pautes per relacionar-nos entre nosaltres on s'espera que uns i altres ens comportem d'una determinada manera.

Cal advertir, això no obstant, que aquest procés de *producció cultural de normes* no és nítid ni unívoc, ans al contrari: en les societats tan diversificades en les quals vivim, les normes sovint difereixen segons el grup social, i a més un mateix grup social sovint es veu obligat a triar entre una pluralitat de normes. Per això, quan ens fixem en la normativització de l'ús del vídeo digital, tan important com trobar normes compartides serà veure les diferències segons els tipus de joves, perquè trobarem que el que per a uns és una “violència inadmissible” per a d'altres serà una “broma sense importància”. En el procés de “normativització”, per tant, també serà interessant parar atenció als processos de producció d'una norma “dominant” (si n'hi ha) i d'altres que se'n “desvien”, tant quan és una desviació individual (un sol individu que transgredeix les normes dominants; per exemple el “*bolat*”) com quan és col·lectiva (quan és un col·lectiu que elabora unes contra-normes, i que per tant estableix un conflicte normatiu; per exemple, quan hi ha un grup que rebutja la violència en totes les seves manifestacions i un altre més transgressor al que agrada jugar amb la violència com a forma de provocació, sigui a un nivell lúdic, de discurs, o a un nivell de pràctiques violentes).

Aquests conflictes entre normes és, recordem-ho, un conflicte entre maneres d'entendre el que és “normal” i el que no. I retornem així a la importància de les “normes” per decidir el que és legítim i el que no, i per tant el que és “violent” i el que no. Aquesta confusió entre l'acció i l'etiquetació d'aquesta acció (com a violenta o no) és el que ha fet que molts autors decideixin fugir de la definició restringida de violència, la més utilitzada, que l'equipara amb *assalt físic a un ésser humà amb la intenció de ferir-lo o de causar-li dolor o patiment*. L'ampliació de la definició de violència passa de vegades per incloure-hi, més enllà de l'atac físic directe amb la voluntat de ferir, altres formes de “violència” que segons els autors i les mirades s'han anomenat de maneres tant diverses com violència “situacional”, “estructural”, “cultural”, “simbòlica”, “indirecta”, “verbal”, “ritual” o “psicològica”, per esmentar-ne algunes. Més que endinsar-nos en una inacabable diferenciació analítica entre tots aquests conceptes, en tindrem prou a explicitar les tres principals vies a través de les quals s'ha expandit el concepte de violència.

En primer lloc, s'ha tendit a incloure aquella violència que no és merament física en un sentit restringit, en tant que inclou paraules, gestos, símbols i d'altres formes que també són capaces de ferir i causar dolor, encara que sigui psicològic, fins i tot quan són exercides d'una manera indirecta, és a dir, a través de rumors, de la marginació social, etc. En segon lloc, també s'ha ampliat el concepte per la banda de l'anomenada violència “estructural” i “institucional”, que fa

referència no només al mal directe i intencional, sinó a les “injustícies” i “ferides” provocades per institucions i organitzacions o jerarquies socials. I en tercer lloc, finalment, s’ha ampliat la noció per incloure la invisibilització de la violència a través de legitimacions culturals, que fa aparèixer algunes ferides com a “justes” i per tant no violentes. És el que sovint s’anomena violència “cultural” o “simbòlica”, que és la que feia per exemple que abans no només les pallisses dels mestres als alumnes, o dels marits a les mullers, no es veiessin necessàriament com a violència, sinó també que les grans desigualtats econòmiques i d’oportunitats no es percebin com a violentes. És en aquest sentit que afirmem que la violència simbòlica equival a acceptar cert ordre de coses, certa limitació de la voluntat del subjecte. Aquesta és la violència que imposa silenciosament què es pot dir, què es pot fer i què es pot desitjar. És, en altres paraules, la *violència que “invisibilitza” formes de violència*.

Com explica Collins (2008), això no obstant, la violència física o verbal, d’una banda, i la violència simbòlica o institucional, de l’altra, presenten una diferència fonamental: la violència física i verbal directa desperta tensió, por i fins i tot pànic, mentre que la violència simbòlica o institucional és suau, molt repetitiva, sense contingències contextuais i, sobretot, sense la “tensió confrontacional” de l’altra: mentre la violència simbòlica és fàcil i va associada al fluir de les interaccions situacionals, per fortes que puguin ser les ferides que causa, l’altra va en contra de la interacció normal perquè posa en dubte el nostre compromís amb l’altre, el nostre impuls a interaccionar normalment amb els altres, sense conflicte. Per això és tant difícil. A diferència de la violència simbòlica⁶, la violència física té un referent clar que podem estudiar en observacions micro-situacionals.

I és que per poc que hi pensem, ens adonarem que amb aquestes “ampliacions” del concepte estem parlant ja no del que diàriament entenem per violència, sinó també del conjunt de relacions de desigualtat i poder, i també dels malestars i patiments que aquestes creen en els individus, tant al pati de l’escola com en una empresa, tant al barri com en la nostra relació amb el sistema judicial o la policia. Per això Johan Galtung, creador dels conceptes de violència “estructural” i violència “cultural”, arriba a afirmar que quan els individus són influenciats de manera que la seva realització somàtica i mental és menor al seu potencial, això vol dir que hi ha violència de per mig⁷.

⁶ Bourdieu, que ha estat dels autors que més ha popularitzat aquest terme, l’entén com a violència que arrenca submissions que ni tan sols es perceben com tals, amb el suport d’unes expectatives col·lectives, d’unes creences socialment inculcades (1999: 173).

⁷ Citat a Imbusch (2003: 24) referint-se a Galtung, J. (1975) *Strukturell Gewalt*, Reinbek: Rowohlt: 9.

Podem parlar de la violència com d'un instrument de comunicació en el qual *entra en joc* el poder. Va ser Georg Simmel (1988 [1908]) un dels primers en abordar la significació sociològica de la violència i definir-la com una expressió eminentment socialitzadora. Simmel veié la violència, i més concretament el combat, com una expressió de sociabilitat radical –potser la seva forma més vehement. La violència directa és un recurs de comunicació, entesa aquesta en la seva accepció “d'estar junts”. En la nostra societat trobem que, d'una banda, a aquest recurs de comunicació només hi pot recórrer de manera legítima l'Estat i, d'altra banda, és un recurs que té més presència i visibilitat (en les seves manifestacions no legítimes) precisament allà on els altres recursos de comunicació són escassos. Nosaltres creiem que és important tenir en compte aquest nivell més ampli per entendre la violència en totes les seves dimensions. Les ferides que els individus ens fem uns als altres van molt més enllà dels atacs físics intencionats. I per tant, és important parlar d'atenció no només a les conductes o accions, sinó als ulls que defineixen o no aquestes conductes o accions com a violentes, a la “violència” que percebem en actes de menyspreu que fereixen dignitats. És clau, en aquest sentit, identificar els processos de significació d'aquestes pràctiques, perquè tal i com expressa molt bé Delgado⁸, la violència és només *allò que es diu d'aquest concepte*, és allò que es significa com a violent: “sempre és el resultat de valoracions socials, polítiques i culturals que lluny de determinar-la, la generen en qualitat d'objecte de discurs” (1999: 8).

Davant la indefinició del terme i la seva aplicació a aspectes molt concrets, ens adonem que l'ús de l'etiqueta “violent” ens interessa no només pel que ens diu o pretén dir de l'acció o el comportament d'uns individus, sinó pel que ens diu dels “etiquetadors”, per com ens parla de la manera com cada societat i grup social marca els límits del que és o no és violent, i sobre com això esdevé una font d'ordre i de dret. Aquestes seran les dues dimensions –discursiva i recursiva– que ordinaran les reflexions d'aquest text amb les dades recollides al nostre treball de camp.

A la vegada, la major part del temps ens centrarem en una noció restringida de violència. Així, tot i que mantindrem sempre un ull obert a les nocions més àmplies, les que ens permeten entendre com aquesta violència se situa no només en interaccions micro-socials com les que estudia Collins, sinó també en jerarquies, desigualtats i processos de dominació de més abast, el nostre interès recaurà sobretot en el que entra dintre de la definició restringida però considerant els atacs i amenaces verbals directes i indirectes com a part de l'objecte d'atenció. En altres paraules, parlarem sobretot de violència com a *agressió física o verbal amb la intenció de ferir o causar dolor o patiment*, i ens fixarem tant en les agressions com en els processos socials que les etiqueten o no com a violència.

⁸ En la línia d'altres autors com per exemple Benjamin (1999: 75-76) o Foucault (2002 [1975]).

Abans, això sí, agafarem distància per veure com les transformacions històriques de la manera com hem entès la violència són inseparables de la manera com l'entendem avui dia.

Barbàrie, civilització i desigualtats

Per entendre com entenem i vivim la violència avui dia, en el nostre cas els joves, ens serà útil anar a veure com s'ha tractat socialment durant els darrers segles. És a partir d'una marrada històrica que entendrem millor com la vivim socialment i íntimament o, dit d'una altra manera, com es connecten la nostra experiència més íntima amb la seva connexió social. I per fer-ho res millor que recórrer al sociòleg Norbert Elias, que feu un ampli treball de recerca per documentar i explicar el llarg *procés de civilització* lligat a l'aparició dels estats moderns (1989 [1977]). Elias va mostrar com la contrapartida de l'establiment d'un l'ordre social i polític modern, amb la complexa divisió del treball i la instauració dels Estats-nació burocratitzats i el seu monopoli de la violència legítima com a forma hegemònica de govern a Europa, era la construcció històrica del que anomenà *homo clausus*, és a dir, d'un ésser humà capaç de controlar els seus impulsos, entre ells la violència. I és que la concentració de la força en un únic agent, l'Estat, va anar acompanyat de la deslegitimació de qualsevol expressió de violència que no tingués com a subjecte l'Estat.

El monopoli de la violència per part de l'Estat va comportar que, en un primer moment, és desacredités moralment el seu ús per part dels ciutadans, ja que la violència passava a ser una qüestió exclusiva de les institucions estatals. És per això que la violència interpersonal és va fer visible, en un primer moment, com una manifestació desautoritzada i il·legal i, després, com un desafiament a l'ordre de l'Estat i per tant de la nació, del poble, del "nosaltres". La monopolització de la violència per part de l'Estat provocà la deslegitimació immediata, i fins i tot l'expulsió social, de qualsevol expressió *desordenada*, de qualsevol confrontació intensa entre persones al marge de l'Estat (Delgado, 1999), que passava a ser etiquetada automàticament com a *violenta*. La violència va ser expulsada de l'espai públic per convertir-se en l'aspecte més rellevant i delator d'allò antisocial, bàrbar, salvatge i animal. Aquest procés de "civilització" desacredità la violència exercida per persones ordinàries no legitimades, que passà a ser percebuda com a abominable, monstruosa, primitiva i, en qualsevol cas, sempre *extrasocial*. Fins a dia d'avui.

Cal remarcar que la violència sempre ha estat l'excepció, que la constant històrica ens diu que la tendència humana és a defugir la violència perquè ens disturba. Collins (2008) sosté que l'enfrontament violent va en contra d'elements centrals de la fisiologia humana. La violència no sorgeix ni fàcilment ni automàticament, com acostumem a pensar, ja que els antagonismes són per naturalesa tensos i desagradables, i les ansietats de la confrontació erigeixen una barrera emocional

que s'oposa a la violència. És des d'aquest prisma que es pot comprendre l'èxit de la proposta moderna i civilitzadora, ja que aparta els individus de la "responsabilitat" de l'ús de la força delegant-la a un ens superior que és l'Estat i, per tant, els exonera del fet tens i desagradable d'infligir dolor o de patir-ho per hostilitat d'un altre. És a partir de la comprensió de la dimensió desagradable de la violència, accentuat per la interiorització dels ideals civilitzadors, que podem interpretar el rebuig sovint frontal a les pràctiques agressives. Com veurem, molts dels nois i noies entrevistats en aquesta recerca van mostrar rebuig visceral tant a la participació en actes violents com a la contemplació d'aquests.

D'aquesta associació històrica entre violència i "barbàrie" o "primitivisme", que a nosaltres ens sembla tant "natural" però que de natural en té ben poc, en volem destacar tres elements que considerem clau. En primer lloc, com va lligat a la invisibilització mateixa de la violència. En aquest sentit Foucault (2002 [1975]), un altre autor que ha aprofundit en aquests processos, afirma que el monopoli de la violència per part de l'Estat i la disminució de les *explosions desordenades i descontrolades de l'agressivitat* no van eliminar, sinó *desviar*, l'agressivitat i la violència interpersonal (*Ibid*: 172-173). El que es va fer va ser portar-les a un cau que tot i estar apartat de la mirada pública, no per això és menys eficaç en relació al control i l'ordre social. Per això Foucault va estudiar el que anomenava *violència institucional* a través de centres de disciplina i càstig apartats de la mirada pública: presons, hospitals i manicomis. La seva mirada remarca la potència de la violència legítima i, per això, invisibilitzada. Parlem, per tant, de la interiorització del control de les pulsions i, entre elles, la pulsio a l'agressió violenta, o dit d'una altra manera, dels procediments a través dels quals el procés de civilització pot reorganitzar, sanejar i camuflar la violència, disciplinària i d'una altra mena, sense necessitat de reduir-ne la intensitat (Kean, 1990: 39).

Tenir això present és fonamental, ja que darrera del "problema de la violència juvenil", és a dir, de la violència física per part de joves, s'amaguen un grapat de violències molt més subtils però amb tanta o major capacitat de ferir, com evidencien les conseqüències de vegades dramàtiques de casos d'assetjament escolar. Sovint fa més mal la marginació, l'extensió de rumors o la mofa que no pas l'agressió física. Aquesta violència més indirecta o verbal, però, és molt més difícil d'identificar, visibilitzar i evitar, ja que la seva presència en major o menor grau és consubstancial al mateix joc de les jerarquies juvenils.

El segon aspecte que ens interessa destacar de l'associació entre violència i "barbàrie", o entre control de la violència i "civilització", és que no es pot separar de la creixent importància de l'autocontrol dels individus o, com deia Elias, de la creació de mecanismes d'auto-vigilància i auto-control individual inexistents amb anterioritat. Parlem, per tant, de la interiorització del control de

les pulsions i, entre elles, la pulsio a l'agressio violenta. Això es concreta en gran part a través dels mecanismes de la vergonya i la culpa⁹. Sennett (1977) és un altre dels autors que ha resseguit com aquests mecanismes guanyaven importància a mesura que la violència física en perdia. En la seva anàlisi de l'autoritat (1982) mostrà com l'erosió de la violència física durant els segles XIX i XX *no és una mostra que disminueixi la coerció*, sinó més aviat un indicatiu que apareixen nous controls com ara la vergonya que, tot i ser menys palpables que el dolor físic, també generen submissió (ibid.: 94). Només cal que pensem fins a quin punt el procés de civilització ha fet que les respostes violentes siguin, per a gran part de la població, “vergonyoses”, producte del “primitivisme”, i que per tant siguem els mateixos individus els que ens auto-vigilem per evitar-les. L'educació i socialització dels nens, a la família i a l'escola, dedica molts esforços a aquest objectiu.

En el cas de l'espai social juvenil, trobem una complicació afegida: que la “provocació normativa” pròpia del fet de ser jove avui dia, és a dir, la norma que obliga a “provocar” –en alguns casos retòricament, en altres més substantivament– les normes adultes, fa que sovint es busqui la transgressió de la norma que demonitza la violència. És habitual, en aquest sentit, que els joves utilitzin jocs o imatges violentes, i en alguns casos les pràctiques violentes, per provocar les ments benpensants, i que per tant lluitin contra la vergonya que s'associa a les respostes violentes. La violència, representada o real, és des d'aquest punt de vista un recurs per provocar i transgredir com també ho pot ser la música, el vestir, el llenguatge, el sexe o les drogues. La provocació no és necessàriament la pràctica violenta, que segueix sent molt minoritària, sinó l'evidenciar que no es té vergonya ni se sent culpa de la violència, per exemple consumint jocs i imatges violentes, o fent apologia de la violència. Aquest consum “retòric” i “transgressor” de representacions violentes, esdevé així com mostra Olson (2010: 185) en la seva anàlisi del consum de videojocs per part dels joves, un ritual de solidaritat i també d'exploració i control de les sensacions associades al temor.

Finalment, el tercer aspecte que volem subratllar de l'associació entre violència i “barbàrie” és que està directament relacionat a com donem sentit i articulem les diferències de classe, de gènere o d'identificació ètnica. Bàsicament, el major o menor autocontrol té connotacions que tenen a veure amb la classe social, la identificació ètnica, el gènere i la sexualitat. D'una banda, és important adonar-se que, com explica Elias (1989 [1977]), el procés de generació de l'*homo clausus* auto-controlat i “civilitzat” es va iniciar des del vèrtex del poder dels estats moderns, des de les corts monàrquiques, i fou des d'allà que es va anar contagiant piramidalment a les classes inferiors (a través de la imitació i també de les campanyes higienistes mitjançant l'escola i d'altres

⁹ Vegeu Scheff (2000) per una bona anàlisi de la importància de la vergonya en el vincle social.

institucions). És per això que en els discursos quotidians associem les classes “inferiors” i les cultures “no occidentals” a un major “primitivisme” i “barbàrie”, a una “menor civilització”.

I la violència física i directa i la “duresa” són elements claus en aquesta associació entre barbàrie i posicions inferiors a l’estructura social. Pensem, per exemple, com sovint parlem de la “duresa” com d’un adjectiu aplicat a barris i grups socials descapitalitzats. En aquest sentit, usar la força, i sobretot l’amenaça de la força, acostuma a ser una manera d’identificar els joves que anomenem “immigrants” en relació als “d’aquí”, i els joves de classes baixes en relació als de classe mitjana. Ho veurem amb més detall unes pàgines més avall, quan parlem de les homologies entre pràctiques “dures” i posició socials. Paradoxalment, en relació al sexe i la sexualitat, trobem com la relació és inversa: associem la duresa i la (capacitat d’exercir) violència física com a pròpia de la masculinitat hegemònica, i com a allunyades tant de la feminitat com l’efeminament.

LA VIOLÈNCIA A L’ESPai SOCIAL JUVENIL

Hem vist en l’apartat anterior com, en el context actual, la norma principal sobre la violència és que el seu ús legítim està monopolitzat per l’estat. És a dir, que a banda de l’exercida per la policia i l’exèrcit, la violència no és una forma legítima de relació entre individus. A la vegada, un dels pocs espais on està relativament assumit que hi haurà un cert ús informal de la violència entre individus “civils” és en l’espai social juvenil (un altre és el de la delinqüència). Així, tendim a acceptar acríticament que els joves i la violència formen una parella de ball habitual, i a molts els agrada utilitzar fins i tot el concepte de “violència juvenil”. “Assumir” que joves i violència tendeixen a anar de la mà no vol dir, no obstant, que no es vegi com un problema social important.

Abans d’entrar a fons a analitzar el lligam entre vídeo digital, joves i violència, és fonamental indagar en el “valor” de la violència en l’espai social juvenil, la manera com els joves li donen sentit en el seu món social, en la seva vida quotidiana, tingui o no tingui a veure amb la seva reproducció a través del vídeo digital. Per molt que la violència ens sembli irracional, que el seu esclat ens incomodi i ens costi d’entendre, cal anar més enllà i veure’n la seva lògica, la manera com l’entnem i la practiquem en el nostre *estar junts*¹⁰.

¹⁰ La recerca sobre joventut ha tractat desde diferents àmbits l’experiència, la pràctica corrent i el sentit de la duresa i l’agressivitat en la cultura corrent dels joves. D’una banda, trobem la tradició de recerca feta des de l’estudi de les cultures juvenils que es fixa en la duresa, l’agressivitat i la violència com a font d’excitament, diversió i respecte (per exemple Willis, 1981 [1977], 1996 [1990]; Wulff, 1988; Blackman, 1995; Bourgois, 1997 [1995]; Back, 1996; Maza, 1999; o Berga, 2004), com a codi que organitza la percepció de l’espai social en termes d’identitats de gènere, sexuals i de classe (com ara Weber, 1999; Thurlow, 2001; o Reay, 2004) i com a font de pànics morals i de pràctiques d’etiquetació i control social (veure Becker, 1991 [1963]; Cohen, 2002 [1972]); Pearson, 1983; o Jenkins, 1983). I tot en el marc de la valoració de la transgressió en les geografies juvenils, una pràctica pròpia de l’etapa juvenil des de sempre

En primer lloc, això no obstant, cal dir quatre paraules sobre l'associació que tendim a establir entre "joventut" i "violència", en el sentit de pensar que els joves són sospitosos de ser potencialment violents, i la violència com que té molts números de ser juvenil. No és estrany, així, que diguem i escoltem sense donar-hi més voltes l'expressió "violència juvenil", i en canvi ens semblaria estrany de parlar de violència infantil, violència adulta o violència senil. ¿Quin fonament té relacionar joventut i violència? ¿Fins a quin punt té sentit associar un cicle vital i l'expressió d'excés de força i d'agressivitat? Davant el sentit comú que ens diu que l'etapa juvenil és un moment d'activitat física, de crisi d'identitat i d'incontinència corporal que fa que "naturalment" sovint comporti manifestacions violentes o pràctiques agressives, alguns autors afirmen que qualsevol explicació des de la psicologia evolutiva explicaria com a molt una part molt petita de l'agressivitat juvenil (Collins, 2008) o que aquesta relació és totalment falsa i que el que cal és *desjuvenilitzar* totalment la violència (Delgado, 1999).

Una altra manera de veure aquesta parella de ball consisteix en dir que la joventut sí implica més violència i agressivitat, però no tant per una qüestió biològica sinó perquè forma part dels *ritus de pas* que va descriure Van Gennep (1986), tot i que més que rituals de joventut parlaríem de rituals de masculinitat, és a dir, que no afectarien els joves en tant que no-adults, sinó els nois que per tal d'esdevenir mascles reconeguts com a hàbils per aconseguir el seu paper, han d'entrar en contacte i experimentar la violència física. En aquesta línia, també podríem veure les pràctiques violentes dels joves no com a *rituals de pas* sinó *rituals d'impàs* (Feixa i Ferràndiz, 2005). Segons aquest punt de vista, en un moment històric en el qual no hi ha ritus de pas clars que delimitin el pas de la infància a la joventut i de la joventut a l'edat adulta, les pràctiques agressives dels joves ja no són com abans parts dels rituals de pas, com per exemple les colles de nois als pobles, sinó que serien ara rituals d'*impasse*, en el sentit que escenifiquen precisament la impossibilitat de fer-se adult, de fer-se autònom i econòmicament independent dels progenitors. També en aquest cas, remarquen que aquests rituals són més de masculinitat que no pas de joventut. Una masculinitat modelada segons un "principi d'honor" que comentarem en les properes pàgines, i que no és homogeni entre tots els mascles, sinó més present en uns barris que d'altres, en uns sectors socials que en uns altres.

(Crouzet-Pavan, 1997 [1994]; Schlinder, 1997; Pujolar 2003), però que en les darreres dècades ha guanyat legitimitat pública en passar a formar part de gran part dels discursos de la cultura de consum i dels discursos sobre el que és "cool" i l'autenticitat (Marshall, 1997; Frank, 1998; Wilson, 1999; Pountain i Robbins 2000; Schickel, 2000; Rojek, 2001; Boyle, 2004; Guignon, 2004; o Turner, 2004).

Ens trobem, per tant, que cal posar en dubte i qüestionar sense complexes el que en els discursos mediàtics, institucionals i quotidians tendim a plantejar com una *relació natural* entre joventut i violència, no només per evitar una desautorització automàtica de les manifestacions juvenils de contestació social com a simple “violència gratuïta” i “patologia social” que ens impedeixi veure les lògiques que amaga, sinó també per adonar-nos que la violència i l’agressivitat són tant inherents a l’etapa juvenil com ho són a l’adult, i que el que ens interessa és veure com és normativitza, com es canalitza en cada etapa vital segons la posició que s’ocupa en el món social.

I és que tot i que, com hem dit més amunt, la violència sempre ha estat l’excepció i la constant històrica ens diu que la tendència humana és a defugir la violència perquè ens destorba, això no ens ha de fer oblidar que un espai social sense violència, sense fortes dosis d’agressivitat expressada en actes que poden manifestar-se físicament, simbòlicament o verbalment és senzillament inimaginable.¹¹ És més, en el cas dels joves i l’espai social juvenil, la violència física i verbal juga, com ja hem comentat, un paper particularment important, ja que el seu ús esdevé parcialment permesa com a “acceptable” o, fins i tot, com a “esperable”, configurant així un interstici al monopoli de la violència legítima per part de l’estat, un espai on la prohibició de la violència hi arriba molt desdibuixada, ja que la seva pràctica és considerada com una pràctica extraordinària, però en part “natural”. Si a la sortida del Liceu hi haguessin baralles cada cap de setmana, sortiria a tots els diaris, mentre que si aquestes baralles es produeixen repetidament al pàrquing d’una discoteca, és molt més fàcil que passin desapercebudes. De la mateixa manera, que dues associacions de botiguers veïnes es citessin en una plaça per arreglar les seves diferències a cops de puny seria portada als diaris, mentre que si ho fan els alumnes de dues escoles veïnes s’entén que forma part del procés de fer-se gran. En l’espai social juvenil, està assumit que l’amenaça, la presència i la utilització de la violència juga sovint un paper com a eina per obtenir respecte o un nivell acceptable de *dominància social*, i de reconeixement dels altres. Per molt que la immensa majoria dels joves no vulgui saber res i reprovi fortament la violència, a tots els joves els cal aprendre com evitar-la i relacionar-s’hi sense posar en dubte la seva dignitat i la seva imatge pública i, com no, sense amenaçar la seva masculinitat i la seva feminitat. Per molt excepcional que sigui, els joves han d’aprendre a conviure amb la violència, a negociar i a jutjar les pràctiques violentes que els rodegen al pati de l’escola, al carrer i als bars i discoteques. La possibilitat de ser “atracat”, de que “l’agafin amb tu” o de quedar “atrapat dintre d’una baralla”, al carrer, a l’escola o

¹¹ La possibilitat d’aquesta absència és una il·lusió. Sí que podem pensar en processos de desplaçament de la violència física a formes de disciplinarietat menys evidents, com ara les agressions verbals i simbòliques, i a una importància creixent d’altres formes de control social internalitzat (d’auto-controls) com la vergonya i la culpa, però la violència serà sempre un recurs comunicatiu, de negociació, que formarà part de les nostres relacions socials, encara que sigui de manera primordial en la forma d’amenaça.

en una discoteca, són elements quotidians que tots els joves han d'aprendre a negociar i manejar si volen saber moure's per el món.

Cal entendre, per tant, el sentit de la violència en l'espai social juvenil. La violència, tinguem-ho present, no només destrueix, esquinça i separa, sinó que també uneix, comunica i lliga. En l'espai social juvenil, la violència és un codi de comunicació fonamental que tots els nens i nenes que es fan adults han d'aprendre per trobar el seu lloc i ubicar la resta de posicions, en la seva forma de relacionar-se amb el seu entorn social. A l'espai social juvenil, hi ha violència i hi ha duresa, i cal aprendre com cadascú s'hi relaciona. És en aquest sentit que el nen o nena que arriba a l'adolescència, es trobarà discursos que haurà d'incorporar, adaptar o resistir. Ens fixarem en quatre aspectes.

Jerarquies interpersonals i respecte

Els nois entrevistats evidenciaven que hi havia nois que juguen amb la duresa i les baralles de manera constant (“*se pelean por cuestión de respeto de ‘nosotros somos mejores que ustedes’ y toda esa vaina*”) i d'altres que tenien una actitud molt diferent (“[Quan t'agredeixen] clar que ets sentit humiliat, però no tens res a fer”, o “Si algú es *fica amb mi passo* d'ell. De vegades li contesto però normalment passo. Depèn de l'insult [...]. Si és una cosa que tampoc t'afecta gaire *pues passo*”). Són dues posicions diferents que ens mostren la importància que cada jove, en cada context, aprengui a gestionar la manera d'ubicar-se en els dilemes que plantegen l'agressió física i verbal. O com deia un noi de 25 anys:

Hay varios tipos de respeto... Ganarse el respeto en la calle *repartiendo* o ser buena persona... Si te respetan te van a hacer más caso... A ti te respetan los que confían en ti, saben que vas a respetar... También puedes tener respeto siendo listo...si puedes esquivar los problemas hay gente que te respeta por eso y hay gente que dice que eres maricón. Yo el respeto me lo gano a mí manera.

Cada jove ha de decidir o trobar, encara que sigui sense voler, quins discursos i quines pràctiques s'ajusten millor al que vol i pot ser. Estem parlant de com cadascú troba, o fracassa en l'intent de trobar, la seva manera de tenir un nivell acceptable de *dominància social*, de respecte –com a mínim perquè *no es posin amb ell*. I d'entre els elements que configuren les jerarquies i les posicions en l'espai social juvenil, la violència n'és un més. La violència és, recordem-ho, el mecanisme últim de control social: el que no té contestació perquè domina els cossos, els posa límits; el que s'aplica quan la resta no ha funcionat. Al final sempre hi ha la guerra, l'exèrcit, la policia o, en l'interstici que escapa al monopoli de la violència legítima per part de l'Estat, l'estomacada entre ciutadans, l'amenaça al pati de l'escola, l'agressió a la discoteca. I a l'hora d'establir jerarquies entre els joves, la duresa, la violència i l'amenaça de la violència juguen un

paper destacat que cal no oblidar. La violència és un dels elements que estableix jerarquia, com també ho és l'atractiu físic, l'estil juvenil, la bonhomia o la capacitat de divertir i de generar diversió.

Pensem que als carrers i sobretot a les escoles entren en contacte una gran diversitat de joves que mitjançant la competició i la mútua comparació estableixen un joc de distàncies i proximitats socials que és en gran mesura jeràrquica i que podem analitzar a través del concepte de "popularitat". Com expliquen Parkhurst i Hopmeyer (1988), la popularitat pot ser entesa com a "acceptació social" (agradar als altres) o, en canvi, com a "dominància social" (ser percebut com a popular, fins i tot quan no agrades). Quan la popularitat s'aconsegueix mitjançant l'agressivitat, s'acostuma a adquirir dominància però no acceptació social: els més "durs" sovint són percebuts com a dominants però també molt criticats. S'aconsegueix, per tant, popularitat entesa com a presitigi social i influència, i l'habilitat de controlar l'atenció, l'acord i la deferència dels altres, així com l'accés a privilegis i a un tracte respectuós (ibid: 127).

Tenir un nivell acceptable de dominància social és fonamental per a qualsevol jove, no només perquè permet assolir un prestigi i tenir més capacitat d'elecció entre els companys, sinó perquè atorga immunitat davant el ridícul social. I la violència pot ser una font de dominància social. La violència, de fet, crea jerarquia a partir de l'amenaça de l'ús de la força física i la capacitat que té un subjecte per infligir una humiliació a un altre, de condicionar la seva existència. És en aquest sentit que la dramaturgia de la violència estableix quin és el marc de relacions, qui pot fer o dir què. A partir d'aquesta familiaritat amb la violència s'articula un eix jeràrquic que no és l'únic, però és important –en uns contextos més que en d'altres.

Aquells que controlen la violència són a les posicions altes de la jerarquia de dominància social. Són els "durs". Els que amenacen els altres amb la possibilitat d'arribar a les mans, i els que es presenten com a més forts. Quedi clar que el control de la violència no s'expressa necessàriament, ni habitualment, en l'ús sistemàtic de la força física, sinó que més aviat adopta la forma contrària: implica tenir prou dominància com per no ser reptat, per ser respectat. Per tant, el "ser *xulillo*" o "*anar de macarra*", o el ser "*chungo*", creen la necessitat en els altres de "mantenir la cara", de "fer-se respectar" i "no deixar-se trepitjar", totes elles expressions habituals entre els entrevistats que ens parlen de la importància de saber moure's en aquest terreny¹².

¹² Veure Willis (1996 [1990]) per a una anàlisi del complex treball simbòlic dels joves en la seva persecució de l'objectiu de no barallar-se sense perdre la cara.

Cada posició requereix un zel en el seu manteniment. Les posicions en la jerarquia s'estan jugant constantment i en cada relació, en general de manera irreflexiva. Moltes vegades els reptes que es plantegen "en broma", en forma de joc i d'impostura, són en realitat formes amigables de reforçar o posar en dubte la jerarquia¹³. El subtil joc que estableix una línia divisòria clara però difícil de traçar entre "saber encaixar" una broma i "no deixar-se trepitjar" és clau, perquè el límit del què es pot fer o no a un subjecte depèn en gran part de la seva posició en la jerarquia. Les posicions requereixen mantenir *el paper* i, per exemple, els considerats *líders* han d'estar disposats a fer i acceptar "bromes" però també, quan sigui necessari, a "deixar-se de bromes" i posar-se seriosos o impostar una actitud de fermesa. I és que, paradoxalment, *les bromes són un joc molt seriós* entre els joves. "Enfotre-se'n" d'algú o posar-li un sobrenom pot indicar familiaritat i confiança, i per tant proximitat i pertinença (hi ha prou confiança per fer-li bromes o per posar-li un sobrenom), però també *burla* i superioritat, i per tant conflicte. I la línia divisòria entre un i altre és subtil. El ball de la broma no és fàcil, i els que no s'hi saben moure poden *perdre la cara* molt fàcilment. En les bromes es negocia i s'aprèn sobre les identitats socials. Lluny de ser intercanvis innocents, són un espai en el qual es marquen fronteres, jerarquies i sovint s'originen conflictes seriosos. Aquestes ball de la broma també inclou, sovint, un component físic important:

[noies, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Sara: És que els nois només pensen en *pegar-se*, ni que sigui de broma. Semblen salvatges, tots...

Ent.: Es peguen més de broma o en *serio*?

Sara: No, és que només pensen en *pegar-se* i en altres coses. Són així. Primitius.

Alba: Comencen en broma, i després s'acaben *zurrant*.

Les baralles són un mitjà de comunicació molt potent. Quan són en broma, jocs d'empentes i manotades, creen solidaritat i negocien posició a la vegada. Quan deixen de ser un joc i esdevenen un assumpte seriós, són bàsicament un mecanisme de negociació de la posició, de l'estatus, la dignitat i l'autoritat. Normalment, les agressions verbals, els anomenats "*vacileos*", són una manera de mesurar fins on arriba el respecte que es té a "l'altre" i la por que inspiren els subjectes implicats entre la resta de companys que es troben presents en aquell moment:

[noia, 18 anys, Centre Cívic (2008)]

L'última baralla que vaig veure va ser dos amics que es van pegar. Bé, no eren dos amics, eren dos grups d'amics i entre els dos grups hi havia gent que no es coneixia. Llavors un li va demanar una cosa [un grinder, una màquina per trillar la marihuana] a un noi de l'altre grup i l'altre li va deixar. Llavors aquests nois van dir: "Pues si no la pide pues que no vuelva". I ho va sentir un amic del propietari i li va dir als altres: "No flipas". I van començar que "si estás vacilando", que "si no, que estamos hablando", una *empuxada*, una altra, i per terra.

¹³ Veure per exemple Keltner *et al* (1998) i Back (1996).

La broma i l'agressió verbal, com l'empenta amigable o la violència física, es fa servir per establir distàncies i aliances. Per determinar qui té la confiança però també l'autoritat per a fer o dir què. En aquest sentit predomina l'agressió verbal, els sobrenoms insultants i en darrera instància la confrontació física. Aquesta violència fa que l'agredit se senti incòmode cada cop que rep un toc d'atenció, per exemple en relació a la roba que porta, el seu pentinat o la relació amb altres nois o amb els professors. És una sanció arbitrària però que aquesta persona rep amb tota la força dels arguments, de la veritat i del consens que imposen els líders, els nois o noies populars del grup:

[noies, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Entrevistat: I per què us baralleu amb elles?

Alba: Perquè no em cauen bé!

Sara: Jo no, jo és que *sudo* d'elles.

Alba: *Sudo*, diu! Però si veus una nena que porta dos dies el mateix jersei, i comences a cridar: "Nena! Dutxa't!"

Sara: Però és que si la nena no es canvia en una setmana, *pues* li dic: "Tia, canvia't, *xata*", perquè em fa vergonya que al meu institut hi hagi algú que no es canvia. Hi ha una nena que sempre va amb el mateix jersei, i tothom li diu coses. I jo li dic, de bon *rotllo*...

Alba: De bon *rotllo*, diu!

Aquestes agressions verbals i violències, que poden causar un malestar enorme en qualsevol individu, sovint van lligades a les altres jerarquies, en el sentit que en són víctimes els que ocupen posicions molt baixes en l'entramat jeràrquic que articula valors tan diversos com el lideratge positiu (els que "agraden" els altres perquè ajuden, col·laboren, tracten bé), l'atractiu físic, la capacitat de divertir i divertir-se, el rendiment acadèmic (sovint, si no se sap dissimular l'esforç que requereix, un valor negatiu), l'habilitat en els esports, el nivell de transgressió, l'estil juvenil o el tipus de consum, la classe social, la procedència nacional o la llengua. En l'exemple següent, veiem com del parlar malament a les esquenes d'algú es passa a una agressió verbal directa:

[nois i noies, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Sonia: ¡Oooohh! Pues yo, a la [companya] con el número oculto nos ponemos "soy tu conciencia". [veu d'*ultratomba*]

[*riu*en]

Sonia: Por la chaqueta de la vespa.

Juan: ¿Cuándo?

Sonia: ¡Ah, no jodas!

Samuel: Con el [*professor*].

Jonatán: ¿En clase? ¿Y lo ha cogío?

Sonia: Sí. Se pone "¿Síiii?". Y yo "soy tu conciencia, quítate la chaqueta de la vespa".

Raquel: Ay, mira que es fea, la chaqueta esa.

Tot i que com veurem més endavant segons el barri, segons l'institut i segons el grup de joves que es troba en una interacció concreta, el paper relatiu de l'agressivitat directa i indirecta, i de la verbal i la física, pot variar molt, el cert és que mentre les agressions verbals menys crues sovint passen desapercibudes, la majoria de joves rebutja i desqualifica aquells joves que són socialment

dominants en base a l'agressivitat física. No els considera, per tant, populars en termes d'acceptació social. El cert és que de totes maneres són *part del paisatge* amb el qual saben que han de conviure. Segons la seva importància en cada context concret, la seva articulació amb les altres jerarquies serà més o menys important. La duresa és important perquè fins i tot quan la majoria no combrega en valorar-la com una característica positiva, sovint funciona igualment com a font de jerarquia. La por i la fascinació que genera així ho garanteixen:

[*nois, 18 anys, Institut Poble (2008)*]

Martí: Però jo no els veig [*els durs de l'escola*] com ells diuen, els “cracks” i això...

Ent.: Però hi ha gent que sí que ho veu...

Carles: Sí, els... Si no ho veuen com a mínim ho fan veure perquè no es fiquin amb ells.

No volem, de totes maneres, entrar a valorar la diversitat d'elements que articulen els joves per establir les seves jerarquies interpersonals, sinó senzillament constatar que qualsevol tipus de jerarquia, estigui o no basada en la violència o l'amenaça de la violència física, pot ser experimentada pels que resten subordinats com a molt agressiva i feridora (en la línia del que hem anomenat visions àmplies de la violència). I el més important: com ja hem vist, qualsevol jerarquia és susceptible de ser traduïda en agressions verbals, i de vegades també físiques, als que ocupen posicions subordinades.

En el treball de camp sobre la normativització del vídeo digital veurem com aquestes jerarquies interpersonals són fonamentals per fer intel·ligibles les agressions i les interaccions mitjançant el vídeo digital, però també per entendre com es perceben les diferents disposicions vers les imatges violentes.

La puresa enmig del desordre

A més de les jerarquies que giren al voltant de la violència i la seva tipificació, també és útil que ens fixem com l'ús de la violència també va sovint lligat a un intent de definició i purificació d'un mateix, d'expulsar l'altre. Si la vida moderna es caracteritza pel cert desconcert que el pluralisme normatiu ens ocasiona, és a dir, per la necessitat de triar entre diferents maneres de fer les coses perquè aquestes no estan completament pautades per les institucions socials que ens rodegen, en el cas dels joves aquesta incertesa està particularment accentuada. En el moment de màxima tensió, quan s'està deixant de ser nen i cal fer-se una identitat juvenil que és el primer pas cap a l'adulesa, Erikson (1980 [1968]) diu que hi ha una crisi d'identitat normativa, és a dir, que per definició l'adolescent passa per un canvi radical que implica una tensió i desconcert considerables. És en aquest sentit que Sennett (1975) afirma que l'adolescència es caracteritza per ser un intent de fugir del desordre i per l'ansietat vital de cercar la puresa. És per això que els “disgustos”, les

“aversions” i el “sectarisme” en els joves tendeixen a ser particularment marcats, en el sentit que implica sempre una identificació molt forta amb el propi grup, el propi gust i la pròpia afiliació, i una desqualificació molt aguda del que queda fora, de l’“altre”. És molt habitual que els joves a partir dels 16 o 17 anys ja afirmen que “han madurat” i que són molt més eclèctics o oberts a la diversitat que quan eren en plena adolescència, als 14 o 15 anys, que és el moment àlgid d’aquestes identifications purificades.

La representació de la “duresa” és una manera més, com ho és també la identificació radical amb un estil musical o juvenil, de buscar l’ordre i la seguretat, de lluitar contra aquesta ansietat vital, de perfilar qui és i quin valor té un mateix davant dels altres. La lluita física contra l’altre, el diferent, l’inferior, és una forma més d’aquest procés, com ho és la lluita simbòlica a través de la paraula, de l’estil i de la construcció d’un espai imaginat.

Són aquest tipus de dinàmiques les que trobem quan els entrevistats ens expliquen com el nois o noies que reben la violència acostumen a ser –segons les seves expressions, i com ja hem vist en l’apartat anterior– “els rars”, “els *freaks*”, els “*tontins*”, els que “*fan ràbia*”. La següent cita fa referència a la debilitat d’un noi que és incapaç de passar desapercbut, la qual cosa el converteix en blanc d’agressions:

[*noies, 16 anys, Institut Poble (2008)*]

Ent.: I el que anomeneu “[*caratuerta*]”, és dels marginats o dels que marginen?

Alba: És un marginat, però és que és *raro*, aquest nen.

Sara: De petit es va *tragar* una moneda, i s’ha quedat...

Alba: I té la cara rara, té un llavi així, torçat, per això li diuen [*caratuerta*]. I com que no té amics, perquè és un marginat, doncs va i s’*acopla* amb qualsevol. Per exemple, estàs tu aquí parlant tranquil·lament, i s’apropa i comença “sí, sí...”. I a mi això em fa molta ràbia! I és un pesat. L’altre dia a la seva classe va dir que jo era la seva amiga, i jo no el conec de res! És un marginat!

Aquesta “rarsa” produeix un rebuig que s’expressa en el sentiment de “ràbia”. Els estranys, els “*raros*”, fan ràbia i és el sentiment que concentra l’impuls d’agressió sobre ell.

[*nois i noies, 15 anys, Institut Vallès (2008)*]

Raquel: Sí que da pena. Pero da rabia.

Jesús: A mi me da pena, pero a veces... dices: “Vamos a molestarlo”.

Raquel: Sí... Es que a veces... Es que a veces me da rabia cuando lo están molestando porque yo lo defiendo muchas veces, porque los de mi clase se pasan mucho con él. Pero es que le cojo y le digo: “¡Pero niño!”. Le digo: “Pero rebótate, joder!”. Y se queda: “Ai, no, que me pegan”.

[*i riuen tots*]

Raquel: Joder, es que me da rabia. ¡A veces le tengo que pegar y to!

L’expressió “em fa ràbia” és la que acostuma a precedir les agressions, abans de les quals sempre es tendeix a buscar el consens de l’entorn. No s’acostumen a produir agressions, burles o baralles si

no hi ha un suport significatiu. És per això que *el públic de la violència* té un paper tant important, perquè el fet que visquin l'agressió com un acte lúdic i "just" és fonamental per a gran part de les agressions. I d'aquí que dir que l'agredit "fa ràbia" no és sinó una estratègia per senyalar a algú com a prou incòmode com per justificar la humiliació a la qual se'l sotmet. Pensem que la violència ens crea sempre una gran tensió i malestar, i que una de les estratègies perquè això no sigui així és practicar-la contra els que són manifestament més dèbils, i tenir l'encoratjament del públic, fins al punt que sovint l'agressió sembla no només justificable, sinó fins i tot "inevitable", "natural", producte de l'estat d'opinió general.

És en aquest sentit que el que rep l'agressió és aquell que no té la suficient dominància social com per passar desapercebut, aquell que expressa una debilitat manifesta i, a la vegada, pateix una manca de respecte que el fa no només "diferent", un "altre", aliè a la coherència del grup, a la seva puresa i autenticitat, sinó també "inferior". La combinació d'ambdós elements és el que el fa susceptible de patir agressions continuades. A la vegada, darrera la unanimitat a l'hora d'opinar que l'agredit no és part del "nosaltres", la qual cosa reforça el sentiment de coherència interna del grup, també hi ha veus que apunten que som davant lluites per definir la dignitat i valor d'uns i altres:

[noies, 17 anys, Institut Poble (2008)]

Sara: Veus, és que posar *motes* ja és marginar. I l'insulten, li diuen *empollón*, i és que el marginen.

Alba: Una vegada (...) anava amb crosses. I li enganxaven xiclets a les crosses, no el deixaven entrar a classe, li feien la traveta...

Ent.: I això ho fa tothom?

Sara: Li tenen enveja, perquè jo voldria ser intel·ligent com ell!

Veiem, per tant, que a més de la jerarquització de la qual hem parlat a l'apartat anterior, el sentiment de comunitat també defineix les pràctiques del "nosaltres" com a "normals", no només negant aquest estatus a pràctiques portades a terme per qualsevol "altre", sinó negant valor al que està fora de la normalitat. La suposada voluntat de diferència manifestada amb estils culturals –que estableixen molt clarament quina música *no* s'ha d'escoltar, quina roba *no* s'ha de portar o de quina manera *no* s'ha de parlar– no és més que un exemple d'aquesta voluntat de "purificació", d'homogeneïtat i sobretot d'aclariment dels límits dels grups i de l'exacta definició dels rols dels seus membres, del valor de cada posició, de les jerarquies juvenils i, en definitiva, de la identitat.

La joventut és, més que cap altre cicle vital, on se sent la por a comportar-se d'alguna manera que no estigui aprovada pel grup d'iguals. Precisament enmig de l'aclaparadora ambigüïtat que implica abandonar l'adolescència i haver de forjar-se una nova identitat, en qualsevol moment es pot produir el desmembrament del grup o la nostra exclusió d'aquest. És aquesta situació intersticial de trànsit del candor familiar a la fredor i anonimat del carrer, de l'oci i del treball, el que comporta

que alguns joves demanin a crits i a cops la instauració d'un ordre inqüestionable que allunyi del desordre, de l'ambigüitat i l'ansietat que produïdes per les múltiples opcions expressades en "estils de vida" que concentra l'espai juvenil contemporani.

Si bé rebutgem la naturalització de l'associació entre joventut i violència, sí que s'ha de remarcar una característica concreta d'aquesta etapa vital: una actitud generalitzada contra l'ambigüitat. Fem referència al que en paraules de Richard Sennet (2001) és una –de vegades vehement– intolerància contra aquesta ambigüitat. Aquesta etapa destaca perquè es posa especial èmfasis en la voluntat de suprimir i evitar la diversitat com a part d'un desig d'identitat purificada que supera el desordre. Aquest sentiment apareix en l'adolescència i tindria com a tret distintiu una espècie de pretensió d'absència de dubtes, de voluntat apassionada per l'ordre i la coherència de l'enrevesament social que l'envolta. Aquesta actitud la vam comprovar en alguna de les nostres entrevistes i sobretot, de manera més clara, allà on els "informants" eren un grup. En aquest cas, s'observava com les opinions sobre qüestions controvertides eren pràcticament sempre unànimes. Així, sobre la majoria de temes, hi havia un noi i una noia que quan opinaven, generaven manifestacions de la resta en la mateixa direcció, que es limitaven a afegir arguments o exemples al que havia dit ell o ella. La majoria corroborava aquestes tesis i desacreditaven els que s'havien avançat a les interpretacions d'aquestes "veus autoritzades".

En el cas dels joves, paradoxalment, l'ordre s'escenifica en l'exclusió del diferent, en l'adscripció radical al propi estil i manera de ser, i sovint en l'agressió ritualitzada que comporta l'expulsió sistemàtica de la comunitat dels "estranyos", dels "raros", en un reforçament reiterat de la coherència dels "normals" i de la posició dominant d'un mateix. És tan recurrent perquè els joves es troben en un moment tràgic pel que fa a l'ordre social i les seves ambigüitats intrínseques. És també en aquest sentit que a banda de la defensa de la "cara", de la dominància social, l'esclat violent també pot presentar-se com últim recurs per defensar el que es percep com la pròpia veritat. Veurem com part dels vídeos digitals, i de les reaccions als vídeos digitals, té a veure amb aquest desig de purificació vers individus i grups "estranyos".

Rituals i sensualitat de la transgressió

Les interaccions violentes són difícils perquè van en contra dels rituals d'interacció normals. El que és normal és que ens coordinem amb els ritmes i emocions dels altres, i per això quan entrem en interaccions d'antagonisme, experimentem una tensió generalitzada. I quan aquesta tensió generalitzada augmenta, es converteix en por. Per això la violència és, com diu Collins (2008: 20), difícil de practicar, i aquells que han trobat una manera de superar la tensió/por confrontacional, de

redirigir les situacions emocionals en benefici propi i en detriment dels seus oponents, són els que s'hi mouen amb destresa. La superació d'aquesta por va lligada sovint a un considerable plaer, a una sensualitat difícil de posar en paraules.

La violència també pot ser sensual per l'adrenalina, l'emoció que comporta entrar en una baralla, i l'enaltiment de la virilitat i la força que pot comportar (fins i tot si és practicada per noies), així com del prestigi que proporciona en contextos determinats (en d'altres en canvi és sobretot un estigma). Tots aquests són valors fonamentals de les pràctiques violentes que no podem oblidar. També la simple contemplació de la violència produeix, a més de rebuig, una inqüestionable atracció, la d'enfrontar-se a l'excitació que comporta la transgressió de la normalitat:

[nois, 14 anys, Institut Vallès (2008)]

Jonatán: Claro, eso es porque yo que sé, te gusta... ver a la gente pelearse.

Samuel: Es que claro, yo no lo veo tan gracioso.

Jonatán: Mi yo, pero hay gente que...

Rubén: El video ese que está un tío normal y le mete un *collejon* por detrás...

Samuel: Pero no es lo mismo eso que dos personas peleándose, yo que sé.

Violència com a diversió i entreteniment és possiblement una constant que es remunta als temps dels temps¹⁴. És en aquest sentit que Collins (2008) adverteix que la violència també s'ha construït com una dimensió festiva i de celebració àmpliament legitimada. Es tracta d'una espècie de suspensió de la moral ordinària, i mentre dura el ritual emergeix el desordre i s'inverteixen els rols socials i les posicions assignades. Aquests rituals acostumen a estar protagonitzats per actes d'agressivitat intensa i posen sobre la taula la fragilitat de l'ordre de la vida quotidiana. Són molt habituals, per exemples, els rituals de la baralla de cap de setmana als bars i discoteques (i molt sovint als pàrquings de les discoteques), o també els conflictes a la sortida de les escoles. Com també està molt ritualitzat entre els adolescents la provocació de les normes benpensants representada al cinema i als jocs d'ordinador violents. La violència associada al vídeo digital sovint es troba a mig camí entre aquest consum de violència representada i l'agressió real, ja que alguns dels vídeos formen part d'agressions reals.

Si parlem de la violència a les escoles, moltes vegades les agressions tenen un component lúdic manifest per als que l'exerciten, i molt rarament per al que la rep. En les entrevistes, sovint es parlava dels nois i noies que rebien burles contínues i agressions verbals i físiques repetides combinant una certa compassió, d'una banda, amb una actitud lúdica manifesta, rient i enrient-se de

¹⁴ Feixa i Ferrándiz parlen, per exemple, a les *saturnalies* romanes (2005), festes de l'època de l'època romana abans de Crist en honor a Saturn i que s'han continuat fet amb canvis expressius o estètics però mantenint-se com rituals d'igualtat. Aquest rituals d'inversió de jerarquies tenen una funció clarament de manteniment de l'ordre social. Aquest ritual doncs, marca una inversió en un moment de suspensió del temps, precisament perquè, un cop finalitzat el ritual, cada una de les parts implicades sabessin exactament quin era l'ordre "normal" de les relacions.

la situació, de l'altra. Les baralles a la sortida de l'escola proporcionaven històries per parlar i recrear una i mil vegades, com també ho feia qualsevol tipus de conflicte. Les agressions físiques tenen un component d'excitació, de generar tensió i diversió que entre els joves pot resultar especialment atractiu.

[noi, 17 anys, Centre Cívic (2008)]

A mi sí que m'agrada mirar les baralles. No es que *disfruti* però *em mola*. Em poso nerviós... Jo quan veig a dues persones que es van a *fotre*... joestic més nerviós que els que es van a pegar.

Aquesta excitació de vegades queda delimitada per l'atmosfera lúdica entre amics, en el sentit que porten a terme l'agressió entre ells i "en broma". La duresa, diguem-ho un cop més, forma part de la representació de la masculinitat, i com a tal la seva pràctica comporta la sensualitat de sentir-se viril, i d'aparèixer com a tal davant dels altres. I això fa que no només practicar-la, sinó també observar-la, creï atracció. Els entrevistats expliquen que veure una agressió té un component literalment atractiu, que els crida i que els enganxa a l'esdeveniment:

[noi, 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Àlex: Clar, hi ha de tot. Sempre. Però és per dir-ho... el *morbo* de mirar-ho. Sempre ho volen... Si hi ha una baralla, és el *morbo* de mirar-ho i ho mira tothom. És com al carrer, si passa alguna cosa, tothom va a veure què passa. És això.

No és estrany que la televisió, la premsa i el cinema sovint recorrin a la violència com a forma d'aconseguir audiència. I és que a l'espai social juvenil, tant important com el rebuig i la por a la violència, és la fascinació, l'atracció i la sensualitat que aquesta sovint desperta. Sense tenir en compte aquesta sensualitat és impossible copsar el "sentit" que té per als joves, i els posicionaments en relació a ella.

Homologies socials

Finalment, el darrer aspecte que volem destacar sobre el sentit de la violència a l'espai social juvenil és el que fa referència a les homologies entre violència i posicions socials. Ja n'hem parlat quan hem vist la identificació històrica entre violència (no exercida legítimament per l'estat) i "barbàrie" i "primitivisme". Dèiem que en aquest marc d'interpretació, associem la violència física i directa i la "duresa" no només a "barbàrie" sinó a les posicions més baixes a l'esctructura social. Vegem per exemple com aquesta entrevistada associa violents i "quillos" (entesos aquests darrers com els joves castellanoparlants de baix nivell socioeconòmic i estètica de carrer):

[noia, 17 anys, Institut Poble (2008)]

Ent.: Quins són els grups que *vagin* més de durs, més agressius, més violents...? N'hi ha d'aquests [aquí]?

Jordi: Mmm... Potser els *quillos*... els del Pont Aeri [*discoteca de música màkina famosa per la seva duresa*].

En la nostra vida quotidiana utilitzem l'adjectiu “dur” i el de “mala fama” per significar els barris i els grups més descapitalitzats. Això té molt a veure amb el fet que com més pugem a l'estructura social, més “refinada” i menys “física”, és a dir, més “civilitzada”, tendeix a ser l'agressivitat i la violència¹⁵. És en aquest sentit que quan parlàvem del paper de la violència en les jerarquies de popularitat dels joves, dèiem que el seu paper podia variar segons el context social: a grans trets, com més amunt a l'estructura social, més important és dominar els mecanismes de l'agressivitat indirecta (la diferenciació d'estatus, la lluita legal, la marginació, etc.) com a forma de canalitzar la competència i els conflictes. Com ens deia un adolescent en una recerca fa uns anys, a l'escola de classe mitjana on havia anat, la violència s'exercia –i feria!– igual que a l'escola més humil d'on venia, però amb la diferència que es feia “*sin mancharse las manos*”. Com més a baix a l'estructura social, en canvi, més es respira a l'aire l'amenaça de l'agressió directa, del risc corporal, de la “duresa” en un sentit ampli.

Cal per tant situar socialment el joc entre violència i les jerarquies interpersonals juvenils que hem vist unes pàgines abans. Entre els nostres entrevistats, quan eren de barris més descapitalitzats, no només els conflictes sinó les interaccions habituals, juganeres, incloïen molt més el contacte físic i la duresa verbal. També s'estava més disposat a acceptar l'enfrontament, fos verbal o físic, quan era necessari (“*Que va, yo me reboto*”; “*Hombre, si me insultan yo insulto. Y si me pegan, pues yo le pego.*”; “Si et diuen *algo*, has de tornar-t'hi, perquè si no *pilles*... No et pots deixar trepitjar”; “*Entonces me giré y le dije: 'Tú, niña, cómo que puta?! [...]¿Cómo que puta?!'; le digo: 'La próxima vez (...) te cojo la coleta y te arranco la cabeza.'*”). Quan eren de barris de classe mitjana, en canvi, era molt més habitual una reivindicació d'una altra manera de respondre i l'evitació total de les situacions de conflicte que impliquessin l'enfrontament directe (“Jo sempre *passo* però sempre m'acaben buscant...”; “Si algú es *fica amb mi passo* d'ell. De vegades li contesto però normalment *passo*”). Això no vol dir que no hi hagués violència, sinó que era molt més subtil i indirecta.

Aquesta homologia entre duresa i posicions de desavantatge social la tenim tots molt assumida. Estem parlant, per tant, de la importància comunicativa de la duresa interpersonal, que esdevé central en com delimitem i visibilitzem les desigualtats socioeconòmiques a través de dos conceptes clau en la manera com els joves donen sentit al seu món social: el *codi d'honor* lligat sobretot –però no exclusivament– a la masculinitat, i la *duresa*, la violència de “la llei del més dolent” com a forma de simbolització territorial dels espais urbans populars, de les parts més

¹⁵ Estem parlant aquí de la civilització d'Elias (1988), però també de l'*habitus* refinat de les classes dominants en termes de Bourdieu (1999) o el “mentalisme” de les classes mitjanes de Willis (2000).

“baixes” de l’estructura social i la seva dignitat. En altres paraules, a l’espai social juvenil, per copsar les geografies socials en termes de desigualtat socioeconòmica, és fonamental identificar la clara homologia entre els espais, els grups i les persones més “dures” i les posicions de desavantatge social: el considerar un barri o un jove com a “chungo” esdevenen la principal manera de pensar i situar les posicions descapitalitzades a l’espai social.

Darrera la reivindicació o la pràctica de l’ús de la força per part de molts joves hi ha un recurs comunicatiu que permet guanyar-se respecte i reconeixement quan la situació social no ho facilita. Els integrants de les classes treballadores en general, i els habitants de barris estigmatitzats en particular, tenen la sensació que no se’ls concedeix reconeixement ni el respecte als quals senten que tenen dret (Sennett i Cobb, 1993 [1972]; Willis, 1981 [1977]; Bourgois, 1997 [1995]; Wacquant, 2007). Tal i com remarca Wacquant (2007), els joves de barris d’aquestes característiques sovint rebutgen la seva pertinença i moltes vegades els descriuen a partir de sentiments desagradables lligats a la mala olor o la sensació de podridura de l’espai físic on viuen:

[nois i noies, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Ent.: ¿Tú qué decías que te gustaba de aquí, del barrio?

Rubén: Nada

Ent.: Nada, de verdad, ¿no hay nada que te guste?! La gente, los colegas,...

Rubén: El kiosco

[...]

Ent.: Vale. ¿Qué es lo que menos os gusta, del barrio?

Raquel: La peste.

Sonia: La peste, huele raro.

Ent.: ¿Sí?

Marta: Los moros sí que huelen raro.

Raquel: Huele a *claveguera*, por ahí, asquerosa, a mierda.

En aquests barris, la importància de la dignitat basada en l’autosuficiència física i els envits corporals –de la qual hem parlat quan hem tractat les jerarquies interpersonals– és més gran, en el sentit que forma part més central de les formes culturals arrelades i de la mateixa essència de la masculinitat –i cada vegada més també de la feminitat. Així, mentre que en el gust distingit de les classes altes i mitjanes el refinament i l’auto-control molt pronunciat del cos i dels impulsos és fonamental, i una inclinació positiva vers l’activitat mental i intel·lectual, en el gust “popular” d’aquests barris de classe treballadora totes aquestes característiques no només no es valoren tant positivament, sinó que sovint es menyspreen per “falses” i “sospitoses”, i també en termes d’“efeminades”. Des d’aquest patró valoratiu, enlloc del refinament i l’auto-control (en el llenguatge, en els moviments, en els impulsos corporals) es valora la franquesa; i enlloc de l’activitat mental i intel·lectual, es valora l’activitat manual i l’autosuficiència física.

Això és important perquè genera dues visions contraposades segons la posició social. Des de les classes dominants, hi ha un clar menysteniment per la disposició més “franca”, “manual”, física, “dura” i lligada al gust de la necessitat de les classes treballadores, que són vistes en aquest sentit menys “civilitzades” i per tant més “bàrbares” i “primitives”. Des dels sectors subordinats, en canvi, tots aquests elements de refinament i autocontrol són percebuts com un defecte, com esnobisme, falsedat, debilitat i, molt significativament, “efeminament”. És per això que Willis parla de *maculinitat basada en l’antimentalisme* (1981 [1977]; 2000; 2003), perquè per entendre la cerca d’una dignitat alternativa a la que ofereixen els valors de classe mitjana, cal veure com es combina la dignitat amb la masculinitat.

I tot això té a veure amb la importància molt més central de *mantenir la cara* enmig de la possibilitat de la violència que es respira a l’ambient. Són diversos els joves d’aquests contextos que ens explicaven casos d’incidents en els quals havien d’aconseguir evitar la violència sense perdre la cara:

[noia, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Raquel: No, pero, a cualquier niño que pillaba le decía: “Tú por qué me miras, no sé qué”. Le díó así en la cara y le partió el labio por aquí.

[noi, Institut Metropolità, 14 anys]

Jaume: Sí, d’anar pel carrer tu tranquil i que et diguin... “¿Tu qué miras?”, i jo, “Nada”, i “No me ralles” i intenten pegar-me.

[noi, 15 anys, Institut Metropolità (2008)]

Jaime: Se encuentran a alguien por la calle y ya van: “¿Me estás mirando? ¿Me estás mirando? [...]”.

Jesús: Esa es la gente *chunga*

Això implica que en aquests contextos és més central trobar la manera d’aconseguir l’objectiu de lluitar el mínim possible però mantenint l’honor i la reputació, és a dir, d’escapar a la intimidació a la vegada que s’evita quedar “entrampat” en el joc de la representació de la duresa (Willis, 1996 [1990]).

[noi, 25 anys, Centre Obert (2008)]

Juan: Puedes ganarte el respeto [siendo] gente inteligente, la gente que es tranquila que puede escaparse del problema hablando y [entonces] te ven como un chico listo y te respetan.

[nois, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Xavier: Sí. Miro de portar-me bé amb tothom. És millor portar-te bé amb tothom. Si vas amb els *xungos*, llavors aquells et veuen *xungo*, i si vas amb els *empollons*, llavors els altres no et parlen. Així que és millor dur-se bé amb tothom, saludar a tothom, i no tenir problemes.

Això no vol dir que estiguem parlant d’una valoració positiva de la violència. Al contrari, hi ha una clara regulació que normativitza els seus límits, sovint per tal que les conseqüències de

l'enfrontament siguin menys dramàtiques. I és que en aquests contextos en cap cas utilitzar molt la violència implica més respecte. Al contrari, en general, la característica més valorada és la “duresa que no ho sembla” i el saber mantenir la cara sense necessitat d'utilitzar les mans. I al contrari, el més menyspreat és el que “va de dur” i no ho és. I és que el *llenguatge de la duresa* no és fàcil, i de fet moltes de les representacions no són *convincents* i esdevenen objecte de burla o fins i tot d'agressió. No és el mateix “ser” que “anar de” dur. Els entrevistats definien aquells que generalment eren objecte d'agressions verbals o físiques com “els tontos” o els que “fan ràbia per anar d'una cosa que no són”. Moltes vegades, aquest tipus de caràcter és sancionat i reprimat per la resta de companys (“*Ese va de amigo mío, y no es amigo mío*”). A la pregunta de “qui són els joves als que s'agredeix”, una noia ens va respondre afirmant que “*los que van de chulos pero no son nada. [...] El [Asum], que iba de listo, algo así me contaron, y que todo el mundo le metía. [...] Bueno, pillan los que van de algo que no son, ¿sabes?*”. Un altre entrevistat insistia en aquesta idea:

[noia, 18 anys, Institut Poble (2008)]

Manel: Si, la gent que de veritat és forta i dura i tot això, no van fent... exhibició d'això... Els que es pensen que ho són sí que ho fan. Van de *machorros*... o van pel *cole* i es treuen la samarreta.

En tot cas, per ser creïble en la representació del codi de carrer, cal estar disposat a arribar a les mans si fa falta: “*Si puedes evitar la pelea la evitas, pero siempre es como último recurso... Yo siempre las intento evitar, pero a veces no queda otro... Obligatorio...*”. Davant de certes situacions, un jove ha de reaccionar responant amb el mateix nivell d'agressivitat amb el que se li està inquirint, de forma que restableixi de noi l'orde de relacions i la jerarquia. La lluita per restablir l'honor, a més, sovint implica tot el grup que hi ha darrera l'individu ultratjat (amics, familiars), que fan que la protecció davant l'agressió sigui molt més efectiva i socialment arrelada (“*Van que como las toques vienen los gitanos (...) Es verdad, se ponen: 'Que te traigo a mis gitanos, no sé qué!'*”).

Arribats a aquest punt, això no obstant, cal evitar una mirada excessivament reduccionista. Si d'una banda és cert que a aquests barris *es respira la duresa o la violència a l'ambient*, com diu Willis (1996 [1990]), també ho és que l'associació entre les posicions socials més baixes i determinats barris, d'una banda, i disposicions més dures o violentes en un sentit físic, de l'altra, és també una “etiquetació” i “estigmatització” social que com totes les etiquetacions ens parla tant o més dels etiquetadors, i el poder que tenen per aconseguir que l'etiqueta esdevingui acceptada i fins i tot donada per descomptat, que dels etiquetats i les seves característiques reals.

Recordem que, d'una banda, la violència desagrada i la immensa majoria l'evita tant com pot; i que, d'altra banda, en termes socials la violència és sovint una etiqueta que se li posa als altres per situar-los per sota en la jerarquia simbòlica. Parlar dels violents sempre és parlar dels aliens, dels "altres". Si bé ser "dur" és en general positiu, etiquetar com a "violent" estratifica negativament i permet situar-se simbòlicament sobre l'etiquetat. Els entrevistats, també els que eren òbviament més durs i més habituats a conflictes físics, coincidien en etiquetar com a violents els actes d'agressivitat física d'altres persones i no els seus. Cap dels entrevistats s'auto-defineix com a violent –tot i que alguna de les pràctiques de les que són protagonistes podrien ser definides fàcilment per molts observadors com a molt agressives o violentes– i usen aquesta etiqueta per assenyalar d'altres persones que han de ser tractades amb menyspreu.

És en aquest sentit que els entrevistats rebutgen en tot moment ser etiquetats com a violents tot i que descriuïn situacions d'assetjament escolar on han participat (posant sorra als calçotets o brossa a la caputxa; obligant a restar penjat d'un arbre; agafant o llançant per la finestra objectes personals; molestant i pegant a companys si responen amb insults; fent plorar; etc.). Com hem vist més amunt, les agressions es naturalitzaven de vegades com a reaccions inevitables i entretingudes, innocents, davant de joves "tontets", "que fan ràbia" ("*No, es que él se ponía en medio y claro, le teníamos que dar*"; "*Anda que no molaba*"). Aquests joves reservaven l'etiqueta de violent per als "altres", ja que és una etiquetació que comporta una definició l'acte, sovint de manera literal per part dels mateixos entrevistats, com d'una època anterior del desenvolupament humà i de persones incivilitzades o directament o directament bàrbares.

L'etiqueta serveix, així, per manllevar a la persona etiquetada qualsevol possible dignitat o, en altres paraules, el seu dret a ser tractat com un igual. És per això que de la violència no només ens ha d'interessar el seu ús o amenaça per imposar un ordre de relacions, sinó l'etiquetació de violent com a instrument encara més eficaç per senyalar la situació de subordinació dels etiquetadors sobre els etiquetats (Delgado 1999). I és per això que, a més de mirar l'etiquetació des de les classes treballadores dels barris obrers com a més "durs" i "violents", cal veure també les diferenciacions internes dintre d'aquests barris entre sectors de la classe treballadora. No en va l'etiqueta de violents no només es dirigeix des de les classes mitjanes a les classes treballadores, sinó també des d'uns sectors de les classes treballadores ("respectables") a d'altres (les "no respectables", els "delinqüents", els "immigrants", els "*bolats*", etc.). Molts dels entrevistats de classe treballadora dels barris més durs, per exemple, reservaven l'etiqueta de violent sobretot per als marroquins, els gitanos o els romanesos:

[*Noi i Noia, 15 anys, Institut Vallès (2008)*]

Sonia: Hombre con otras personas, lo que pasa es que siempre son los moros.

Jonatán: Con otras personas también. Y... bueno, de todo[...].

Sonia: Lo que abundan, los moros.

Aquests no només són vistos com els que sempre són “violents”, sinó que a més s’afirma que ho són de manera gratuïta i “per gust”: “*Les gusta la violencia y meterse de ostias, es que no lo entiendo...*”. Això no vol dir que equiparin la procedència marroquina (“els moros”) amb violència, ja que estableixen excepcions, però aquests són en termes *d’adaptació a la civilització*: “[Hay los que] ya no son [moros]... [ahora] son civilizados (...). Saben hablar bien. Y se visten como nosotros, pues normal”. En general, però, aquests entrevistats afirmaven que “*los moros se pelean más porque son salvajes*”, és a dir, menys civilitzats.

La tendència a associar les pràctiques més violentes a unes característiques ètniques o nacionals va lligada a l’etnificació de les posicions més desavantajades. Va passar amb la immigració espanyola dels anys seixanta, que articulada amb la “gitanitat”, una manera de parlar el castellà i el so de la rumba, va passar a connotar més “perill” i “baixa posició social” (el que des de la classe mitjana es captura amb adjectius com “*quillo*”, “*cholo*”, “*garrulo*”, “*farruco*” o, més recentment, “*kíe*”), i passa ara amb la immigració dels darrers anys, que amb etiquetes com “immigrant”, “*moro*”, “*paki*” o “*latino*” també captura tant la idea de perill com de baixa posició social. Un cop més, veiem com la violència, i l’etiqueta de la violència, és enmig de lluites aferrissades per jerarquitzar i per aconseguir el respecte i el reconeixement.

Com hem dit, aquesta associació entre violència i posicions subordinades es fa a través d’una noció particular de masculinitat associada al manualisme. Això no vol dir que les noies no hi estiguin involucrades, ja que aquest codis no són exclusius del nois. Tot i que històricament en aquests barris les noies basaven molt més la dignitat en la “respectabilitat”¹⁶, tant en termes sexuals com d’imatge familiar-, la veritat és que cada cop més noies adolescents també participen dels codis de l’honor propis del carrer. Certes ofenses entre noies, per exemple, reclamen igualment la reparació de l’honor i el respecte en relació a qui desafia i a la resta de joves que contempen el ritual de confrontació. Respondre a una ofensa com aquesta té com a conseqüència immediata no el ser etiquetat com a violent sinó guanyar-se el respecte i l’autoritat entre el grup d’iguals

[noies, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Raquel: Bueno, le echó to’ el humo en la cara. Y la [Yvone] solamente que estás a su lado fumando a asín, ya, pues le dice: “No, porfa, vete”, no sé qué, “que me molesta”.

Marta: Y te lo dice de por favor.

¹⁶ Veure Skeggs (2002 [1997]) per una aproximació a la importància de la noció de “respectabilitat” en la manera d’experimentar i pensar la classe social a Anglaterra. Skeggs analitza la seva centralitat en la manera de pensar i experimentar la classe treballadora per part de les dones durant el segle XX. Tenir una conducta, una família i una casa “respectables” eren, i continuen sent malgrat els canvis, molt importants en la manera d’entendre la feminitat “normativa”.

Raquel: Y la otra le echa el humo en la cara. Y la [Yvone] cogió y le metió un guantazo. Y la otra se queda así fumando...

Sonia: [*rient*] Qué bueno.

Raquel: Espérate, espérate. No sabía ni qué hacer, estaba ahí que se cagaba viva. Sacaba el cigarro, se lo da a su hermana gemela se hace así [*fa un gest*].

[*les noiés riuen*]

Raquel: Entonces se empiezan a pelear, la [Yvone] la pilló, la tiró al suelo, la arrancó la cadena sin querer, se la arrancó, y la otra: “¡Me cago en tus muertos!”, no sé qué, “mira lo que me has hecho”. Y se fue.

Sonia: La [Yvone] era la reina.

[...]

Sonia: Entonces la [*que havia estat ofesa*] como ya vio mucha gente ya se picó por no pasar vergüenza, por no quedar mal. Pero no hizo nada.

Aquesta condició expressiva, comunicativa i d'intercanvi que té la violència és més perceptible a l'espai social juvenil que en d'altres espais socials i moments del cicle vital. Com hem vist en aquest apartat, en el context de les geografies juvenils la violència *té un sentit*, per molt que per la majoria sigui menyspreable, en termes de delimitar jerarquies interpersonals, d'establir la puresa d'un “nosaltres” en contrast amb els “altres”, de vehicular rituals i experiències sensuals de transgressió, i també de significar posicions de desavantatge generalitzat. És en aquest sentit una eina cultural, un recurs social, i per tant après, que força els subjectes a posicionar-se en relació a la seva expressió, ja sigui com a subjecte, objecte, animador o espectador. I és que la violència, sigui la seva pràctica, la seva representació o la seva contemplació, serveix entre moltes altres coses per situar-se en l'entramat de significats que conformen l'espai social dels joves.

La violència és un instrument de comunicació no només perquè confereix honor i dignitat, sinó també perquè permet *connectar* quan la resta d'elements ho fan impossible, perquè és un recurs últim d'influir en la situació, perquè altera els esdeveniments quan són frustrants o inamovibles, perquè permet provocar les normes establertes i ajuda a generar significats molt potents o perquè, en un context donat, senzillament, *té sentit*. La violència, tant practicar-la com representar-la o contemplar-la, pot servir per situar-se per sobre, per distanciar-se, per destacar, però també per connectar, per establir una relació, per ser escoltat o per jugar. En l'acte de la violència i la seva utilització retòrica es poden aconseguir algunes coses molt valuoses: visibilitat, respecte, reconeixement i atenció per part de les persones que un admira i amb les que es vol *connectar*, és a dir, *establir una relació*. El conflicte violent té una energia que, com diu Delgado (2005), permet expressar sentiments i idees, resoldre problemes per la via ràpida i posar en comunicació els sers humans a través del vincle més poderós de tots: l'odi.

LA VIOLÈNCIA EN L'ÈPOCA DE LA REPRODUCTIBILITAT TÈCNICA

Un cop hem situat què entenem per violència i com proposem entendre el binomi joves i violència, és el moment d'introduir el tercer element, que no és sinó el de *les modificacions que introdueix la mediació tecnològica del vídeo digital i la seva difusió a través d'Internet i els telèfons mòbils* en les pràctiques i els significats al voltant de la violència dels joves. Com que seran aquestes modificacions les que joves i adults hauran de “normativitzar” a mesura que les incorporin a la seva vida quotidiana, és bo aturar-se i analitzar en quin sentit podem entendre que hi ha canvis significatius. Es tracta d'un camp de recerca molt nou, i que entronca amb l'estudi de les interrelacions entre tecnologia i experiència, un dels temes més centrals en l'estudi d'Internet i les noves tecnologies.

Durant la dècada del 2000, els canvis tecnològics lligats al vídeo digital, Internet i els telèfons mòbils han estat molt rellevants. En primer lloc, s'ha passat d'un accés a Internet minoritari i mitjançant connexió telefònica a un accés molt estès i mitjançant connexió de banda ampla, que facilita per tant la difusió de vídeos. Per il·lustrar aquest augment espectacular, només cal dir que l'any 2002 només el 17% de les llars a Espanya tenia accés a Internet (i tres de cada quatre d'elles mitjançant connexió telefònica), mentre que l'any 2010 ja són quasi el 60% les llars amb accés (i pràcticament totes de banda ampla)¹⁷. El febrer de 2005, just quan es produïa aquesta explosió de l'accés a Internet de banda ampla, l'aparició de Youtube va donar un impuls enorme a la difusió de vídeo, a la vegada que fixava, per la gran quota de mercat que des d'aleshores ha mantingut, els termes en els quals es feia.

Youtube té unes característiques molt concretes, que són (fins fa molt poc) una duració màxima dels vídeos de 10 minuts només superable en el cas de perfils especials que impliquen acords comercials amb Youtube, l'organització de vídeos en “canals” (la pàgina d'un usuari concret), d'una banda, i en o bé “taggs” o bé “etiquetes”, de l'altra. Als vídeos s'hi pot arribar, per tant, mitjançant cerques de paraules clau (*taggs*), pel directori, o pel canal, a banda de l'accés als vídeos més vistos, més comentats, més seleccionats com a “favorits”, etc., tant durant el dia, la setmana, el mes o sempre, o la navegació pels enllaços de “vídeos relacionats” que ofereix l'interfície de

¹⁷ Dades de l'INE. També les dades de l'enquesta *La Generación Interactiva en España* (Bringué i Sábada, 2009) apunten en la mateixa direcció. Les dades per Catalunya dels darrers anys, també de l'INE, són encara més elevades: l'any 2010 més del 68% de les llars tenen accés a Internet i el 73% tenen ordinador. Si mirem les llars amb fills, les dades de la *Encuesta Generaciones Interactivas en España* diuen que el 98 de les llars Espanyoles amb fills d'entre 10 i 18 anys té ordinador (36% a l'habitació dels fills) i el 82% Internet. I si analitzem l'ús d'ordinador i Internet no només a la llar sinó també fora de la llar, trobem que a Catalunya, segons l'INE quasi el 97% dels nens entre 10 i 15 anys són usuaris d'ordinador, i prop del 94% d'Internet (aquestes dades, del 2010, són només lleugerament superiors a les de l'any 2008). Entre els joves que vam entrevistar, quasi tots tenien ordinador i Internet a casa.

Youtube en veure un vídeo qualsevol. La pàgina també ofereix la possibilitat de veure les vegades que ha estat visualitzat un vídeo (des de fa poc amb una corba temporal i també un mapa de procedència de les visualitzacions), de deixar comentaris tant als vídeos com als canals dels usuaris, de respondre els vídeos amb d'altres vídeos, d'escollir un vídeo coma "preferit" o de posar-se vídeos d'altres usuaris al propi canal.

En segon lloc, durant la darrera dècada també s'ha assolit la pràctica universalització del telèfon mòbil que a la vegada, durant els darrers tres o quatre anys, ha anat incorporant de manera pràcticament universal els dispositius de vídeo¹⁸. Això, conjuntament amb la incorporació a totes les càmeres fotogràfiques de la funcionalitat de vídeo, i la popularització de les càmeres de vídeo mateixes, ha fet molt fàcil l'enregistrament de vídeos¹⁹.

Aquests canvis, conjuntament, han modificat radicalment les pràctiques al voltant de l'enregistrament, edició, distribució i consum de vídeo. En la banda de l'enregistrament i l'edició, la popularització de les eines d'enregistrament a les que hem fet referència han fet extremadament fàcil fer vídeos en format digital, i fins i tot editar-los a l'ordinador amb programes relativament senzills d'utilitzar que sovint venen incorporats ja amb el sistema operatiu de l'ordinador. Tot i que en tots aquests aparells i processos continua havent-hi barreres tecnològiques importants, per a la majoria d'usuaris encara insalvables, la veritat és que en el cas dels adolescents aquestes són molt menors a les d'una dècada enrere. En la banda de la distribució i el consum, tant el telèfon mòbil com Internet han tingut un gran impacte en la circulació de vídeos. La possibilitat d'intercanviar vídeos amb el telèfon mòbil a través del *bluetooth*, i per tant sense cost de trucada telefònica, ha fet que els adolescents s'intercanviïn sovint vídeos que els agraden especialment (una altra cosa és l'intercanvi de vídeos propis, que és menor del que sovint es pensa). La manera més popular d'intercanvi, això sí, és el visionat conjunt (amb amics o amigues) en el propi mòbil, d'una banda, i l'intercanvi de vídeos penjats o de vegades també enviats per Internet, de l'altra. La pàgina aclaparadorament dominant és Youtube, que tot i que conviu amb molts altres repositoris de vídeo, té una clara hegemonia, pràcticament total en el cas dels nostres entrevistats. Els joves també s'intercanvien vídeos a través de l'e-mail, el Messenger i xarxes socials, i també es descarreguen

¹⁸ Segons la *Encuesta Generaciones Interactivas en España* (Bringué i Sábada, 2009) trobem que a partir dels 14 anys, el percentatge de joves que en tenen un se situa per sobre del 90% (als 8 anys, quan comença a pujar significativament, és el 25%).

¹⁹ Segons la *Encuesta Generaciones Interactivas en España* (Bringué i Sábada, 2009), entre els joves entre 10 i 18 anys, el 57% afirma que utilitzava el mòbil per fer vídeos i un 55% dels joves afirma que té una càmera de vídeo digital a casa (a banda dels mateixos mòbils o càmeres de fotografia amb funcionalitat de vídeo). Entre els joves que vam entrevistar nosaltres, aproximadament la meitat afirmà que tenia un telèfon mòbil amb vídeo.

pel·lícules i sèries de televisió a través de programes *peer-to-peer* com ara l'*E-mule* o l'*Ares* (i més recentment, de llocs de descàrregues directes com *seriesyonkis*).

És entre els joves, a més, on observem que aquestes tecnologies i les possibilitats més lúdiques que ofereixen estan més esteses i tenen una implantació més forta²⁰. Aquests canvis han possibilitat multitud de pràctiques relacionades amb la producció, contemplació i distribució de vídeo digital que eren inimaginables fa pocs anys, i efectivament trobem que una quantitat significativa de joves miren, enregistren i/o difonen audiovisuals de manufactura personal. I alguns d'aquests audiovisuals tenen a veure amb pràctiques que giren al voltant de la violència, amb conflictes potencials que cal regular, és a dir, normativitzar.

Els joves, no ho oblidem, s'apropien les tecnologies en contextos on ja hi ha normes, i els canvis que aporta la tecnologia han de ser incorporats en aquests contextos normatius, sovint generant adaptacions d'aquestes normes per respondre a les noves situacions plantejades. En el cas del vídeo, l'aparició de vídeos-horror a la xarxa, per exemple amb execucions de grups terroristes; la utilització dels vídeos difosos per mòbil i per Internet per a agredir a d'altres joves; o l'aparició d'agressions a les escoles als mitjans de comunicació generalistes són, entre d'altres, exemples de noves pràctiques que obliguen els joves a crear normes per regular el que es pot enregistrar i el que no, el que es pot mirar i el que no, i el que es pot fer i el que no.

Aquest és un aspecte encara poc estudiat en l'àmbit acadèmic. Si bé la literatura sobre Internet i sobre la parella Internet i joves comença a ser ja important, i hi ha contribucions significatives que tenen en compte com els joves estan incorporant Internet a la seva vida quotidiana²¹, el cert és que el vídeo digital i Youtube són objectes d'estudi molt poc tractats.²² Pel que fa als telèfons mòbils,

²⁰ Ja l'any 2004, per exemple (dades de l'INE), el 95% dels estudiants havia fet servir l'ordinador els darrers 3 mesos, i el 90% Internet (l'any 2010 les xifres han pujat al 99% en ambdós casos).

²¹ Els estudis sobre joves i noves tecnologies destaquen aspectes com la tensió entre "riscos i oportunitats" que aquestes plantegen, per exemple en relació a la privacitat (Livingstone i Haddon, 2009), l'anomenada "alfabetització digital" (veure per exemple les polèmiques recents sobre la noció de nadiu digital a Zimic, 2009; Bennett, Maton i Kervin, 2008) o les pràctiques i relacions socials a través d'aquestes tecnologies (boyd i Ellison, 2007; boyd, 2007; Beer, 2008; Ito et al, 2010). Aquestes aproximacions són properes a la que aquí plantegem, en el sentit que s'interessen per les pràctiques quotidianes i el sentit que els joves donen als seus usos d'Internet i dels telèfons mòbils, tot i que aquí ens centrem en la manera com es normativitza el vídeo digital.

²² Algunes excepcions són Lange, 2007a, 2007b; Renó, 2007; el Projecte Digital Ethnography of Youtube dirigit per Michael Wesch a la Universitat de Kansas, amb una gran visibilitat al mateix Youtube els anys 2007 i 2008 (veure <http://mediatedcultures.net/youtube.htm> [consultat el desembre de 2008]); i, més recentment, Bruggess i Green, 2009, Snickars i Vonderau, 2009, i Strangelove, 2010.

hi ha un número creixent de recerques que n'han estudiat l'impacte²³, tot i que el paper jugat pel vídeo, per la seva recent popularització, és encara poc conegut.

Abans de veure en el següent capítol com els joves produeixen aquestes normes sobre com incorporar el vídeo digital, en aquest capítol aïllarem cinc reptes que els canvis tecnològics als que hem fet referència plantegen en la vida quotidiana al voltant del vídeo i la violència. Són cinc canvis molt entrelligats entre ells i que, des del nostre punt de vista, identifiquen els principals aspectes que han de ser *domesticats* i *normativitzats* per part dels joves i la societat en general. Parlem de cinc aspectes lligats a la mediació tecnològica de la violència que considerem han alterat i alteraran de forma substantiva l'expressió i el significat de practicar, representar i contemplar la violència entre els joves. El primer és el de les implicacions de l'atracció de la violència en un entorn de difusió més obert que els anteriors. El segon, el sotrac a la separació entre els àmbits privat i públic. El tercer, el de les noves possibilitats de reconeixement i visibilitat que ofereix el vídeo digital. El quart és el dels canvis en la narració de l'acte. I el cinquè, finalment, la reducció en la mediació tecnològica de la tensió intrínseca d'una confrontació violenta i les possibilitats que ofereix per sublimar l'agressivitat en formes aparentment inoques de violència. Després, en el següent capítol, ens fixarem en com joves i adults estan intentant normativitzar aquests aspectes en l'apropaïció concreta i els límits i expectatives associades al vídeo digital i la seva connexió amb la violència.

El goig i l'autenticitat de contemplar la violència

Tal i com hem mostrat al capítol anterior, tot i que la confrontació violenta ens provoqui tensió, por i, en definitiva, rebuig, la violència i l'agressivitat sovint resulten també atractives, sobretot en qualitat d'espectadors. A les entrevistes, molts dels joves ens parlaven amb emoció de les baralles que havien observat al carrer, a la sortida de les escoles, a les classes, als bars i a les discoteques. Quan ens explicaven agressions, les narraven amb el to d'excitació que els causava veure aquestes agressions. En la majoria de casos, reconeixien que una baralla era rebuda amb entusiasme i que sovint fins i tot s'intentava animar els joves enfrontats a barallar-se amb més intensitat. Aquesta ambivalència en la contemplació de la violència, que resulta desagradable i a la vegada atreu les mirades dels espectadors, es pot comprovar en la proliferació d'aquestes imatges de ficció al cinema o a la televisió. I és que les imatges violentes generen rebuig però també una atracció inapel·lable. I en un mercat de la imatge cada vegada més competitiu, aquestes (igual que les de sexe) adquireixen un alt valor d'intercanvi. No és casualitat que un dels focus d'atracció entre el conjunt de vídeos

²³ Veure per exemple Katz i Aakhus, 2002; INJUVE, 2002; Taylor i Harper, 2003; Jauréguiberry, 2003; Lasen, 2006 i

disponibles en xarxa sigui el del que podríem anomenar “imatges violentes”. Existeixen estudis que ofereixen dades bastant expressives sobre la representació de la violència que els mitjans proporcionen a l'audiència a partir dels seus diferents canals i formes (Sanmartín *et al*, 1998; Clemente i Vidal, 1996)²⁴. L'atracció que el sexe o la violència poden proporcionar a qualsevol vídeo és molt alta, i d'aquí que la seva proliferació sigui notable.

La combinació d'aversion i atracció que produeix la violència és difícil de copsar. Com explica Bourke (2008: 22), fins i tot l'agressió més extrema, la que comporta l'eliminació d'una altra persona, pot comportar un sentiment d'intens plaer. Així, els testimonis de soldats que han participat en les batalles cos a cos entre militars en un conflicte bèl·lic reconeixen que aquests enfrontaments poden produir una onada d'angoixa i, a la vegada, de plaer i goig. Bourke cita la declaració d'un soldat combatent a la guerra del Vietnam que afirmà: “*Creo que la mayoría de los hombres que han estado en la guerra tendrían que admitir, si son honestos, que en el fondo también les encantó*” (ibid: 22). La tesis de Bourke és que existeix una clara correlació entre literatura i cinema bèl·lics i la conversió de l'agressió en un acte heroic o èpic. De la mateixa manera, al cinema violent sovint se l'acusa de *glamouritzar* i estetitzar la violència, la qual cosa la desconnectaria de les seves implicacions ètiques i morals.

Al nostre treball de camp vam comprovar la importància del “consum d'imatges de violència” als diferents mitjans audiovisuals, televisió, cinema o Internet. Tant entre els joves que vam entrevistar com en l'etnografia virtual que vam fer, sobresortia una important presència de violència interpersonal lligada a l'ús corrent d'aparells d'enregistrament audiovisual i a la seva difusió mitjançant Internet. Uns entrevistats ens van explicar que davant la necessitat de buscar algun component “espectacular” que cridés l'atenció a l'hora de *penjar* a Internet algun audiovisual de manufactura domèstica, la violència era un recurs molt efectiu. A nivell de consum, en quasi totes les entrevistes apareixia el consum de vídeos violents com un element important, tant a través de mòbils com d'Internet. Encara que fos, en molts casos, per desmarcar-se'n i mostrar el disgust, quasi tots els entrevistats feien referència a la presència, en el seu entorn, de vídeos de baralles o de revoltes o manifestacions on puguin sortir confrontacions físiques o baralles. L'atracció a aquest tipus d'imatges l'expliquen a partir de la noció de *morbo*:

2005; Gordo, 2006; o Castells *et al*, 2006; Benito i González, 2008,

²⁴ El famós *Informe Kriegel* encarregat pel Govern francès i publicat el 2002 per avaluar, analitzar i proposar solucions al problema de la violència a la televisió, reaccionava a aquestes dades recomanant la prohibició absoluta de difondre programes violents o pornogràfics entre dos quarts de 7 del matí i dos quarts d'11 de la nit, la franja horària susceptible de ser vista per nens.

[Noi, 14 anys, Institut Metropolità (2008)]

Jaume: Clar, hi ha de tot. Sempre. Però és per dir-ho... el morbo de mirar-ho... Sempre ho volen... Si hi ha una baralla, és el morbo de mirar-ho i ho mira tothom. És com al carrer, si passa alguna cosa, tothom va a veure què passa... És això...

El fenomen *Jackass* ens ofereix un exemple del que podríem anomenar *contagi imitatiu* de les imatges que circulaven indistintament per Youtube, la televisió i el cinema. El programa de la MTV, que consistia en joves atractius, atlètics i divertits que feien literalment el *gamberro* en proves basades en la transgressió de les convencions socials i dels límits dels seus cossos (en agressions contra ells mateixos, per exemple pujant a un carro del supermercat i llançant-se contra una paret), ha esdevingut un gènere en ell mateix que s'ha multiplicat en tres pel·lícules i en una gran popularitat a la xarxa, amb la proliferació d'imitadors més o menys seriosos que reproduïen el mateix tipus de proves.

També han proliferat per la xarxa els concursos de bofetades, on dos contrincants enfrontats cara a cara es bufetegen consecutivament un a l'altre fins que un dels dos abandona. Aquestes produccions *amateurs* han proliferat prou com per ser fàcilment trobables en qualsevol repositori de vídeos d'Internet. L'ambient sempre és lúdic, cosa que no treu que la duresa amb la que es poden colpejar pugui ferir la sensibilitat de més d'un espectador o espectadora. En aquests casos en què el "concur" és *amateur*, la presència d'un aparell d'enregistrament audiovisual es pràcticament imprescindible, primer perquè els implicats es puguin veure i segon, sobretot, per poder-ho difondre entre els amics i el públic en general.

Un altre gènere que traspasa límits més profunds és el *happy slapping*, al qual ja hem fet referència a l'inici, que consisteix com hem dit en agressions no consentides contra una persona escollida a l'atzar amb l'objectiu d'enregistrar la seva reacció. A Barcelona aquest gènere es va difondre amb el nom de "*Sonríe Willy*", que en fer-se públic quan l'any 2006 dos joves que el practicaven van ser multats amb 50 euros, va produir una nova "proliferació" del fenomen, però aquesta vegada majoritàriament en vídeos lúdics que tenien el consentiment de tots els implicats.

Aquests són exemples concrets de gèneres que circulen molt entre els joves, com també ho són els de "*collejas*" i similars, per la seva gran força d'atracció i disseminació. Tots ells són exemple d'un nou escenari on l'aparició d'un espai com Youtube, que permet la difusió de vídeos a tot el planeta sense un control de l'accés més enllà de l'etiqueta de "contingut inapropiat" que els mateixos internautes puguin penjar a un vídeo concret, conforma un nou escenari que genera conflictes i novetats que els usuaris hauran de regular. Davant l'atracció de la violència, veurem en el proper capítol com s'està normativitzant el fet de mirar, enregistrar o difondre aquest tipus de vídeos.

El rastre del privat que pot ser públic

Les agressions, baralles, humiliacions i abusos dels forts sobre els dèbils són pràctiques que es remunten als temps dels temps. Com hem vist més amunt, això no obstant, el procés de civilització ha anat recloent la violència física fora de la vista de la nostra quotidianitat, a mesura que en concentrava el seu ús legítim en mans de l'estat. En contra de la imatge que divulguen els mitjans de comunicació, no està gens clar que la violència hagi augmentat. Sí que és evident, en canvi, que ha canviat de lloc i s'ha modificat la seva representació, sobretot la seva representació audio-visual.

Quan diem que ha canviat de lloc volem dir que molta violència que abans tenia lloc al carrer, sense que en quedés cap registre escrit i sense que, en general, arribés a la mirada pública i adulta, ara s'ha traslladat a dintre les escoles, que conté dintre les seves parets a tots els joves que abans abandonaven l'escolaritat abans dels 16 anys. I quan diem que s'ha modificat la seva representació, volem dir que moltes pràctiques –també a les escoles– que abans passaven desapercebudes en el fluir de la vida quotidiana, que no deixava rastre, ara sovint deixen un rastre digital susceptible de ser –i degut als seu atractiu sovint ho és– reproduït fins a l'extenuació. Així, avui dia qualsevol baralla o interacció pot transcendir l'àmbit privat i fugisser en la forma d'un registre digital capturat amb el mòbil, una càmera de fotos o qualsevol altre aparell, i difós a través del mateix telèfon mòbil, d'Internet o, també, de les grans televisions àvides d'imatges impactants que els donin més audiència.

Ens interessa d'aquesta transformació no només la creixent percepció de “violència juvenil” que genera, sinó també, i molt particularment, la precarització de la privacitat que provoca i les conseqüències que se'n deriven. Per començar, l'evident perill de la potencial desconexualització de l'agressió, que passa a ser jutjada enmig de pànics morals i mediàtics en termes totalment allunyats del sentit que tenia en el seu origen. Allunyada i arrencada, per tant, de les lògiques micro-sociològiques en les relacions personals particulars on es va originar, sigui en una escola, una colla d'amics o un conflicte al carrer.

L'enregistrament d'aquest tipus d'imatges en el marc d'una escola, per exemple, tenen un efecte molt negatiu per la institució, entre d'altres coses perquè es fan públiques imatges completament fora de context, de forma que un malentès verbal entre dos companys de classe o entre alumnes i professors, que es resol amb poc dramatisme en el context escolar, és convertit en una “taca vergonyant” per als responsables dels centres educatius, tal i com ens feia saber el director d'un dels centres que varem visitar durant el nostre treball de camp. El que en una escola és motiu de preocupació, però sobretot d'un treball educatiu i també disciplinari intern davant d'actes que

poden ser més o menys excepcionals, en fer-se públic esdevé un motiu d'estigmatització i etiquetació difícil d'aturar, que es converteix així una interferència en la pràctica escolar del centre.

Pensem que s'està jugant amb elements tant delicats i difícils de recuperar com el prestigi de l'escola, del cos docent i de professors amb noms i cognoms. La gravació i difusió d'imatges d'agressions entre nois o noies, o entre alumnes i professors, posen sobre la taula un tabú que té a veure amb la transgressió de l'ordre *civilitzat*, que enlloc de ser representada com a part de la normal interacció humana és etiquetada de patològica, d'excepció, i per tant descontextualitzada del seu "sentit".

En segon lloc, la publicitat d'aquests actes fan emergir tipificacions de l'espai social on hi ha unes àrees més fosques, menys civilitzades, on encara hi ha violències incontrolades, on no s'ha eliminat completament la violència interpersonal. La violència interpersonal la pensem com a "relativament normal" només en certs sectors socials, i és per això que quan els actes violents són protagonitzats per joves "normals", i encara més, per joves "de classe mitjana", tothom es posa les mans al cap i es veu *obligat a buscar explicacions que permetin comprendre-ho*.

Mentre fèiem la recerca, a la vegada que la premsa i la televisió es feien eco del que valoraven – conjuntament amb experts, fiscals i jutges– era un problema social important, al nostre treball de camp ens vam trobar amb diverses narracions d'agressions entre joves que s'enregistraven i es difonien per Internet (no necessàriament esdevingudes durant els mesos que vam fer la recerca, sinó també durant els mesos i cursos anteriors). Exemples d'això són una baralla pactada entre dos joves d'escoles diferents que es penjava al Youtube; agressions a joves al carrer que eren enregistrades i difoses per telèfon mòbil; i baralles espontànies que algú capturava amb el mòbil per després difondre d'una o altra manera. També vam trobar diverses narracions sobre la pràctica de gravar baralles fingides per després difondre-les per Internet, i ja fora de del que són violències físiques, també vam trobar diversos incidents lligats a la violència que es derivava de la difusió pública d'imatges que fins ara eren sempre privades, en el sentit d'allunyades de l'escrutini públic, com ara esbrincades de professors a alumnes, vídeos o fotografies de professors, imatges i escrits en contra d'alguns alumnes o comentaris ofensius als perfils de Fotolog d'individus determinats. A totes les escoles, en definitiva, la producció i difusió de vídeo –i també de fotografia i textos– a través del mòbil i Internet havia ocasionat durant els mesos previs un o altre problema. En tots aquests casos, la difusió dels límits entre el privat i el públic eren notoris, en el sentit que Internet era un espai "públic" que era sovint experimentat com a privat per molts joves, i que els espais privats cada cop ho eren menys, de privats, en el sentit que es tenia molt present la possibilitat que quedés enregistrat i fet públic amb posterioritat. Tot això cal contextualitzar-ho amb la proliferació

de les xarxes socials (pràcticament tots els entrevistats tenien un compte a Fotolog, i la majoria d'ells l'utilitzava freqüentment), que impliquen noves maneres de pensar el que és públic i el que és privat en la presentació quotidiana dels individus, que d'alguna manera passen a incorporar característiques de l'experiència de les celebritats en el sentit que, d'una banda, corren el risc d'una potencial difusió pública no autoritzada de la seva privacitat, i d'altra banda, fan públic de manera voluntària aspectes seleccionats de la seva vida privada i fins i tot íntima. Aquesta redefinició de la separació entre el que és privat i el que és públic, cal dir-ho, no és nova. Com dissectiona molt bé Richard Sennett a *The Fall of the Public Man* (1977), ja des de finals del segle XIX i durant tot el segle XX hi ha hagut una progressiva difuminació de la que havia estat relativament clara separació entre ambdues esferes els segles XVIII i XIX.

En els casos que la difusió d'agressions amb vídeo, així com d'agresions mitjançant la difusió de vídeos, arribaven al coneixement dels professors o educadors, s'engegaven respostes, generalment disciplinàries, que sovint sorprenien els mateixos protagonistes, com veurem més endavant. La força d'aquestes respostes no es pot deslligar del fet que la difusió de les imatges implicava la difuminació i transformació de les fronteres entre el que és públic i el que és privat. Hem de pensar que la gravetat de les agressions és sovint molt menor que la gravetat de fer públiques aquestes pràctiques socials (Žižek, 2005: 145). La violència entre joves és una qüestió que quan surt de la caixa negra que són les escoles, el món de la nit o les cantonades amagades dels carrers i es col·loca a la vista de tothom, posa en qüestió (als ulls de l'opinió pública) la capacitat socialitzadora de les institucions encarregades d'aquesta tasca –la família i l'escola– i l'efectivitat del procés de civilització a través del qual ens pensem.

Insistim, per tant, que el que produeix “alarma social” no és tant que aquest tipus de pràctiques –dites agressives– existeixin, sinó que existeixin en segons quins àmbits (escoles) i que es facin públiques. És en aquest sentit que s'observa com el paper de la *violència representada* té a veure amb canvis en els processos de censura i autocensura de certes expressions de violència, amb els processos a través dels quals deixem que unes o altres violències es representin o no per uns o altres mitjans. Fins ara la violència no només als carrers o a la nit, sinó també a dintre de les escoles, podia ser molt més invisible, més indefinida, més incerta. Ara ja no, i és en aquest sentit que són les institucions les que es veuen afectades en fer-se públic aquest tipus pràctiques. No hem d'oblidar que els mecanismes que permeten censurar unes o altres representacions de la violència són importants per gestionar la percepció que tenim de l'ordre social, de les desigualtats i de la percepció d'inseguretat (Žižek 2005: 147). Hem de ser conscients que la publicació d'agressions i violències de joves i adolescents esdevé fàcilment la coartada perfecte per una resposta governamental que a través de la criminalització de la pobresa, la policialització, la judicialització i,

en definitiva, la penalització dels problemes socials, esdevé una celebració, encara que sigui implícita, de la desigualtat. I és precisament per això, i per la complexitat que afegeix a la gestió dels espais socials per part dels individus, que aquesta dissolució entre el públic i el privat és un dels impactes clau de la mediació tecnològica que estem analitzant.

Audiència imaginada i la cerca de la visibilitat i el reconeixement

Estretament relacionat amb la difuminació de la frontera que separa el que és públic del que és privat, ens trobem amb un altre aspecte clau que modifica la mediació tecnològica, que és el del reconeixement i de les relacions de poder que s'amaguen darrera del fet de gravar i difondre imatges. Ens endinsem així en el terreny de *les relacions complexes entre autoritat, respecte i visibilitat* que s'han vist trastocades amb els avenços tecnològics lligats als audiovisuals o, per dir-ho d'una manera més clara, amb la modificació de les condicions en els quals podem ser vistos i reconeguts. Ens referim al reconeixement com a aprovació de la pròpia vàlua entre el grup d'iguals, el reconeixement que som –literalment– *algú*, i al fet que *gravar o ser gravat* és, en ell mateix, un acte de dominació del qui grava sobre qui és gravat, i que com a tal requereix unes normes que el regulin, que en fixin els límits.

En la nostra societat convivim amb dues normes paradoxalment oposades: d'una banda, la norma de ser persones corrents en el sentit d'invisibles, de portar la *màscara de la normalitat*; i d'altra banda, la norma de destacar, d'aconseguir visibilitat, respecte i reconeixement en una societat on aquest és notablement escàs. La visibilitat va molt lligada a la jerarquia social, i l'estructuració de l'atenció i de la celebritat és en aquest sentit cabdal, fins al punt que davant la dificultat d'aconseguir una atenció i respecte positiu, molts individus opten per la destrucció i la transgressió de les normes com la via d'obtenir atenció. Per això el vídeo digital, i Internet en general, media l'accés a la visibilitat de maneres que obren vies fins ara inexistents. En mediar les xarxes d'amistats i coneixences, en oferir un canal de distribució potencialment global a productes i artefactes amateurs, el món digital, i en aquest cas el vídeo digital, obre vies d'acció qualitativament noves.

La tecnologia *ha trencat, com a mínim imaginàriament, la barrera entre producció amateur i audiència massiva*. Internet obre un infinit de possibilitats per a la difusió de productes audiovisuals *amateurs*. Per molt que no hi hagi audiència per tots els potencials productors que hi ha al planeta, i que l'accés a la visibilitat no sigui tant fàcil com podria semblar a primera vista, és evident que Internet ofereix les condicions perquè tots els productors *imaginin una audiència*

potencial sense límits, i si són productors que ofereixen un producte tant sensual i atractiu com la violència, encara més. Això té implicacions importants que cal que tinguem en compte.

En el nostre treball de camp, per exemple, vam veure com molts entrevistats plasmaven la seva resistència a ser un *no ningú* en la voluntat de ser vistos per exemple transgredint la norma i per això deixant constància de la seva trapelleria –en el millors dels casos– o agressió. I és que el que abans es visibilitzava a partir de les “batalletes” i les “històries” que anaven de boca en boca, amb l’alt grau de fabulació i distorsió que tots els hem atorgat sempre, ara pot circular en format digital audiovisual. Vam observar doncs que la popularització de l’ús entre els joves d’aquestes noves tecnologies els permet treure a pràcticament qualsevol lloc i a qualsevol moment una petita videocàmera o un telèfon mòbil i enregistrar el que hi ha al seu voltant.

Ara i sempre, no només el “fer”, sinó el “poder explicar”, formen part de moltes de les pràctiques socials. La possibilitat de capturar algun moment en imatges o preparar una representació per ser gravada, amb la idea de difondre-les després per ser vistos a una audiència potencial d’abast mundial, és una novetat important d’Internet i el vídeo digital. La cerca de visibilitat, l’enregistrament i difusió del l’acte o la representació que es considera una gesta prou divertida per ser atractiva, passa per capturar allò que es creu pot cridar l’atenció, i una forma de fer-ho és transgredint la norma –transgredir la norma és una opció molt evident per lluitar contra la invisibilitat que ocasiona, i això es pot fer sobresortint en una habilitat, però també capturant violència i escenes de conflicte i dominància social. Recordem, en aquest sentit, que la violència i l’agressió pràcticament sempre requereix –tal i com ens recorda Collins (2008)– el reconeixement d’un públic, sigui presencial o no, que reconeixi el valor de l’agressió. Això és molt més accentuat en les baralles escenificades per exemple a la sortida de les escoles. El públic és el que dóna valor a la baralla, i també el que garanteix que la baralla o agressió sigui “justa” en el marc dels codis que els nois comparteixen.

Joanna Bourke (2008) recull testimonis de persones que han viscut, sentit i relatat gestes bèl·liques i que, malgrat les situacions traumàtiques que havien viscut en la batalla, manifestaven un plaer evident ordint contes elaborats i moltes vegades fins i tot fantasiosos. En el cas de les agressions o baralles que es produeixen entre joves, la necessitat de narrar la història, el component sensual d’explicar els detalls de la confrontació –una vegada i una altra–, així com el reconeixement dels implicats com *petits herois* o grans perdedors, és fonamental (veure per exemple Wulff, 1988; Blackmann, 1995; i Willis, 1996 [1990]). En aquest sentit, l’audiència potencial que atorguen les videocàmeres és un element més que possibilita la baralla, ara, perquè ampliar enormement el públic potencial (com a mínim en termes imaginats) esdevé un mecanisme de control intragrupal ja

que facilita la presència d'observadors que valoraran tant l'honor dels combatents com la justesa o no de la confrontació.

Tenir el control de la pròpia imatge passa a ser fonamental i requereix ser normativitzat. Els nous aparells d'enregistrament i la possibilitat que ofereixen de capturar i difondre imatges on els protagonistes estan implicats en un acte que les institucions públiques reprovaran, més que avergonyir o coartar, també facilita una nova via d'accés a la visibilitat i el reconeixement. El joc que s'estableix entre visibilitat i reconeixement, tant a l'hora de ser enregistrat com de ser publicitat, s'articula amb les formes "tradicionals", "prèvies", d'estructurar la visibilitat i el reconeixement, per exemple a l'hora de marcar qui pot o no pot gravar, i com es reacciona davant la publicació d'unes o altres imatges. A la vegada, la nova mediació tecnològica també implica modificacions en el que ja existia. En el següent capítol analitzarem com s'intenta normativitzar. La presència de videocàmeres pot convertir un atac fugisser amb un o dos espectadors o animadors en una pràctica amb una repercussió molt més gran, amb una audiència potencialment enorme. I això podria en contrapartida facilitar l'audiència que requereixen la majoria de violències.

La narració i la recreació de la violència

La narració èpica d'una batalla és una constant en la història de la confrontació humana. De la mateixa manera que la violència requereix el relat per mantenir el seu sentit i per mantenir els homes sempre disposats a trobar sentit a les pràctiques violentes o agressives (que sense aquest suport discursiu serien qualificades d'execrables i experimentades com a inacceptables), el relat també requereix violència –en aquests termes, d'espectacle. Com hem dit més amunt, l'opció d'incloure un *element espectacular* en els vídeos quan el que es vol és tenir audiència fa de la violència un recurs clau –n'hi ha, no cal dir-ho, molts d'altres.

Amb els canvis introduïts pel vídeo digital, en relació a l'augment de l'audiència imaginada i per tant el seu potencial com a mitjà per tenir visibilitat i reconeixement, la manera de narrar i recrear la violència pateix transformacions. La tecnologia modifica sensiblement la importància i sobretot la forma i possible transcendència de la *narració, recreació i reinterpretació* que sempre han anat lligades a la violència (per donar el caràcter èpic a l'acte violent, per dilatar l'excitació gràcies a la recreació i per compartir i delegar la responsabilitat). D'una banda, l'enregistrament i difusió dels actes violents permeten una difusió visual i més continuada en el temps. En queda un registre. De l'altra, amb l'esclat de les audiències imaginades, aquesta fama potencial ja no es limita al barri sinó que pot ser estatal i fins i tot global. I tot tenint en compte que, a la vegada que s'augmenta la potencial difusió i es *fixa* un registre de l'acció que pot donar més força al relat i la narració

violenta, la relativa fidelitat de l'enregistrament audiovisual redueix les possibilitats de fantasiejar sobre com ha anat la batalla i quin ha estat el paper de l'heroi o del derrotat (recordem que en les narracions èpiques de batalles el component fantasiós i exagerat de la confrontació és omnipresent). El vídeo i Internet ofereixen la possibilitat de difondre un registre que apporti més reconeixement, i a la vegada eliminen o disminueixen la possibilitat de recrear-se fantasiosament, de construir una èpica de la baralla. Modifiquen així la manera com s'elabora i desenvolupa la recreació de la violència, que recordem-ho és una part molt important de la mateixa violència i la seva sensualitat.

Totes aquestes consideracions tenen un impacte en la mateixa producció dels vídeos. Per satisfer l'audiència, per exemple, la narració audiovisual ha de tenir gravacions fetes a una distància curta i, en la mesura que sigui possible, han d'incloure imatges colpidores com cops, insults, sang o tot allò que pugui amanir una narració amb components d'autenticitat (molt més importants que no pas les limitacions que imposa el format a l'hora d'inventar i reconstruir èpicament la baralla en la qual s'ha participat o que s'ha presenciat).

La utilització de la violència, a més, també funciona quan és de ficció. Els joves que volen penjar vídeos per ser vistos, tenen molt clar la necessitat que siguin espectaculars per una o altra raó, i la representació de conflicte és sempre una opció a l'abast per aconseguir audiència, amb els seus propis codis representacionals i el desenvolupament, fins i tot, de gèneres específics. Fins i tot apareixen, com veurem en el següent apartat, enfrontaments retòrics a través de la xarxa, amb amenaces, insults i una gran violència, que elaboren una narració de la violència específica.

Distància i sublimació e la violència

La cinquena i darrera idea que volem resseguir en relació a la mediació tecnològica de la violència és la de l'establiment d'una distància emocional entre agredit, agressor i espectador (Collins, 2008; Bourke, 2008) i les formes tant de facilitació com de sublimació de la violència que això permet. Com hem dit, la incomoditat, l'aversion i la tensió confrontacional fa que la violència ens sigui difícil, i per això els que la practiquen necessiten estratègies per controlar aquesta tensió. Una d'elles, fonamental, és establir una distància emocional amb la mateixa violència i amb l'objecte d'aquesta. I l'aparell d'enregistrament o la distància electrònica poden facilitar-ho.

Si la violència "cara a cara" és per ella mateixa desagradable, si ens genera tensió, és perquè estem equipats per buscar, en presència de l'altre, l'acord i el bon funcionament de la interacció. Recordem que en el cara a cara és on s'experimenten amb més força la plenitud de símptomes de la subjectivitat dels altres, és l'experiència més important en el sentit que és la que establirà els límits

de les subsegüents experiències més distants (Goffman,1988; Berger i Luckman, 1989). Com explica Collins (2008), en contra del mite que ens arriba a través del cinema i les històries de carrer, la pauta més comuna dels enfrontaments és que generalment són curts i no acaben en violència sinó en un apaivagament del conflicte. I quan n'hi ha, normalment és maldestre perquè la tensió i la por dominen l'actuació.

La mediació de la pantalla, per tant, origina una experiència molt diferent al cara a cara, i és en aquest sentit que és una eina molt útil per distanciar l'agressió, i per separar agressor i víctima, i facilitar així els camins que permeten superar la tensió i la por confrontacionals per esdevenir violència (Collins, 2008: 8). Recordem que si els combatents d'una guerra són capaços de lluitar és en gran part a una gestió racional orientada a reduir la por i la tensió confrontacional. I un dels elements per aconseguir-ho és mantenir-se emocionalment distanciats de les seves víctimes a través de l'ús de la tecnologia (Bourke, 2008; Collins, 2008). Parlem, per exemple, d'eliminar el contacte directe amb l'agredit i per tant la possibilitat de despertar en l'agressor qualsevol sentiment de culpa o compassió. Un exemple evident del paper de la tecnologia en les agressions i en la violència és la dels atacs a persones fent servir armes de foc a distància, o bombes que agredeixen a persones invisibles. Els aparells d'enregistrament de vídeo (càmeres o telèfons) poden, també, accomplir aquest paper de distanciament respecte del subjecte agredit, en el sentit que interposa un objecte específic a l'agressió, augmenten la distància entre agressor i agredit, que passa a ser vist a través de la pantalla, en part com una ficció més que no pas com algú de carn i ossos. És en aquest sentit que la violència és banalitzada i per tant es pot practicar.

De la mateixa manera, agredir a través d'Internet, lluny del cara a cara, facilita evitar la por confrontacional. Són molts els vídeos que hi ha a Internet menystenint estils juvenils determinats, conformant per exemple un gènere molt popular entre alguns entrevistats, que consisteix en sota el títol de "Anàlisi d'un [EMO, Pokero, Pijo, etc.]", s'inclouen fotografies i una veu d'ordinador *en off* que amb un llenguatge molt dur ridiculitza l'estil juvenil en qüestió o també persones populars, sovint a Internet mateix. La mediació tecnològica modifica les condicions de la relació cara a cara, no només en relació als vídeos, sinó a Internet i els telèfons mòbils en general.

La tecnologia no només pot facilitar les agressions, sinó que també facilita el consum de violència, el paper del públic –que, recordem-ho, és un altre dels requisits per la major part de violències. Colpejar, insultar, gravar, difondre o mirar són tasques diferents que es poden repartir, i cadascú pot buscar el paper en el qual es troba més còmode (agressor, animador, espectador o narrador). En el cas del paper de l'espectador, presenciar una agressió, una burla o una baralla és emocionant però també una pràctica que comporta molta tensió. S'acostuma a fer, per tant, en un context de

nerviosisme lúdic. S'està a punt de veure de prop com un cos és agredit per un altre, i se'n fa un espectacle (de fet, serien pocs els nois que anirien a la brega si estiguessin sols). El fet de presenciar-ho per Internet, o de presenciar-ho directament però compartir-ho amb més gent per Internet, pot diluir la tensió i la responsabilitat de participar de l'espectador. Es rebaixa la tensió pròpia de la violència.

L'esclat d'un espai mediàtic, Internet, on les audiències imaginades transcendeixen les xarxes de relacions personals, també és important perquè accentua un fenomen que sempre ha existit, que és el de fer representacions acotades i controlades de la violència que poden esdevenir vies d'escapament, sublimacions, de la violència "real". La *multidifusió personal* en els nous mitjans ofereix una via per *vehicular i sublimar la violència a través de la creativitat*, d'institucionalitzar formes d'agressió i competitivitat amb internautes anònims no lesives físicament com també vehiculen l'esport, les batalles entre *breakers* en el *hip hop* o les lletres i imatges violentes de tantes cançons, pel·lícules o jocs d'ordinador²⁵.

En els darrers mesos, han proliferat per Internet les intervencions molt agressives d'alguns internautes en Fòrums, blogs i pàgines de tots tipus. En el cas de Youtube, això no només es manifesta en el gènere "Anàlisi de un..." al qual hem fet referència, sinó també en vídeos concrets que generen una immensa allau de comentaris molt pujats de to. Un exemple que hem seguit en l'etnografia virtual són els vídeos al voltant d'un vídeo on apareix un jove d'uns 15 anys increpant, en un transport públic, un home gran que li havia recriminat que tingués els peus sobre el seient. El noi es mofa de la parella d'adults parlant en anglès i fent ganyotes mentre no el mira. Finalment, l'home gran insulta i s'enfronta amb l'adolescent agafant-lo pel coll, i el noi reacciona de manera amenaçant just quan altres viatgers del metro intercedeixen entre els dos.

Aquest vídeo ha motivat molts altres vídeos basats en les mateixes imatges però amb veus *en off*, i d'altres com per exemple de Hitler, i comentaris de mofa, ridiculitzacions i amenaces que podrien se considerades per un jutjat de molt greus. A més s'ha donat l'adreça electrònica i física del noi, així com altres dades personals com la seva escola, i s'ha convocat a les persones que han sentit a parlar del personatge a anar a la seva localitat (a "*Quedadas*" contra el noi en qüestió) amb un objectiu molt clar:

²⁵ Per una anàlisi de formes de representació violenta com a sublimacions i catarsis de la violència real, veure Feshbach (1961; 1977); Fitz i Stephan (1976); o Sontag (2004). Per la importància dels videojocs o la ficció violenta en les formes de socialització, vegeu Goldstein (1999) o Olson (2010).

Que todos los que le odian es ahora encontrarle y partirle la cara, grabarlo y subirlo a Internet, para darle un buen corte en el mismo lugar donde él presumía de lo idiota que es.²⁶

El mateix protagonista, ha respost a aquests altres vídeos amb nous vídeos on s'encara amb els que l'amenacen, entrant així en una espiral que s'accentuava per una gran quantitat de comentaris als vídeos, la majoria d'una llenguatge de gran violència, no només cap al mateix protagonista sinó també en relació als mateixos comentaristes i a les etiquetes que podien representar en termes d'origen nacional, estil juvenil, etc.:

¿A dónde van los *canis* con esa prepotencia y esa chulería... si queréis ser unos chulos barriobajeros podéis mataros entre vosotros pero no esperéis ser aceptados como personas normales entre la sociedad corriente, sois una plaga que hay que exterminar... a ver si crecéis ya... ejemplos como el de este vídeo son la muestra de lo tontos que podéis llegar a ser, eso sin añadir que os reís de vuestra propia estupidez

jajajajajaja si es que son como maricones... me cago en esos *canis* que van con los chandal Nike, los muelles del moro y esa jerga de surmanito y compi que ni ellos entienden anda y que les den por el culo a tos

salgamos todos a matar kaniiiiis!!! EEEEEEE!!!!²⁷

El cas, al qual no només vam arribar a través dels entrevistats, sinó que era conegut per la majoria d'ells, resumeix, en definitiva, les implicacions del vídeo digital en relació a la violència. No només perquè alguns dels vídeos tenien en el moment de la consulta, l'octubre de 2008, fins a 700.000 visionats i més de 6.000 comentaris, sinó pel que diu un text d'un dels webs on s'intentava animar a trobar el protagonista per ajusticiar-lo, i que explicitava el poder dels fòrums massius per trobar algú i impedir-li amagar-se.

Un altre exemple d'una polèmica similar és la confrontació pública via amenaces diferides per vídeos a *Youtube* entre dos personatges de dues ciutats espanyoles diferents, que anomenarem amb els noms ficticis de *Thomas Cocodrilo* i *Kik the Rat*.²⁸ El seu enfrontament sembla haver estat el

²⁶ Existia en el moment del treball de camp (no en el moment d'edició d'aquest llibre) una pàgina web en forma de blog que recollia aquest tipus de vídeos i coordinava aquestes convocatòries. L'administrador del web justificava que permetés que es coordinessin les quedades des del seu web en aquests termes: "la única razón que se permiten organizar *kedadas* por Internet contra él es porque él mismo las ha pedido al tiempo de que con estas acciones demostramos al resto del mundo que no vamos a tolerar que estas lacras sociales puedan burlarse de unas leyes vigentes en España que son de verdadera risa y tan débiles que hoy en día un pederasta viola a una niña y un terrorista mata a cientos de personas porque saben que al poco tiempo estarán de nuevo en la calle totalmente limpios. La justicia ordinaria se queda corta en muchos de los casos que aquí denunciarnos y consideramos que es una causa justa y noble hacer sentir miedo a todos los cabrones que de una forma u otra destruyen nuestra sociedad cada día de que el mundo conozca las atrocidades que hacen" [consultat octubre de 2008]].

²⁷ Consultat l'octubre de 2008. El vídeo on apareixien aquests comentaris també ha desaparegut de Youtube en el moment d'editar aquest llibre.

²⁸ Un d'ells va protagonitzar, mesos després de consultar els seus vídeos, un escàndol en una televisió pel seu enfrontament amb gesticulació obscena al públic durant un programa en directe.

primer d'una sèrie de vídeos on personatges més o menys reals es repton de forma violenta que van proliferar molt durant l'any 2008. Es tracta de vídeos d'amenaques creuades que van arribar a tenir 600.000 visionats i 1.000 comentaris²⁹.

El que per alguns és una influència que multiplica la violència, també podria ser interpretat com una canalització de la violència, com sovint és l'esport, en la forma d'una representació i experimentació creativa que la insitucionalitza i li posa normes. Segons aquest punt de vista, les frustracions generades en el curs de la vida quotidiana s'alleujarien mitjançant la intermediació en l'agressió aliena. L'acte de presenciar continguts violents en televisió, o de llegir notícies considerades com a agressives, aporta al públic experiències agressives indirectes, que serveixen com a vehicle "inofensiu" per alleujar sentiments d'hostilitat. El joc amb les imatges d'insults i les imatges d'amenaques, però també les mateixes amenaces a anònims a través dels comentaris dels vídeos, esdevindrien així una ritualització sense conseqüències físiques, una expressió retòrica de violència que evita haver d'enfrontar-se a les seves conseqüències reals.

Tanquem així aquesa introducció en la qual hem fixat els eixos a partir dels quals entenem, primer, la violència i la "normativització" de la violència; segon, la violència a les geografies juvenils; i, tercer, els canvis clau que considerem ha introduït el vídeo digital i que cal normativitzar en el dia a dia dels joves en relació a la violència. A partir d'aquesta mirada que proposem, analitzarem en el proper capítol com els joves i els adults estan produint i negociant les normes per gestionar aquests canvis i transformacions.

²⁹ Dades d'octubre de 2008.

2. PRODUCCIÓ DE NORMES JUVENILS SOBRE EL VÍDEO DIGITAL I LA VIOLÈNCIA

En resta veure quines són les normes que estan emergint entre joves, professors i institucions adultes sobre aquestes noves situacions i reptes associats a la utilització d'aparells d'enregistrament per observar i difondre imatges d'agressivitat. La proliferació massiva d'aparells de gravació i reproducció, així com de la possibilitat que, mitjançant Internet, allò que s'ha enregistrat pugui ser contemplat des de qualsevol lloc del món (des de l'habitació del costat fins a l'aula d'un ordinador a l'altra punta del planeta) per qualsevol altra persona (un amic, un *cool hunter*, un familiar, un professor, etc.) requereix que emergeixin noves normes, límits, expectatives i trajectòries esperades.

Com hem vist als capítols anteriors, les relacions socials requereixen normes, pautes de comportament que estableixin la manera *normalitzada* de comportar-se. Les normes no són intrínscament “bones” ni “dolentes” –no tenen, sociològicament parlant, una dimensió moral. Les normes s'estableixen i les modifiquen contínuament en cada una de les relacions i, per tant, són canviants i s'adapten a totes les situacions. A la vegada, un cop establertes, tenen una inèrcia que fa que transgredir-les no sigui bufar i fer ampolles, ja que “desviar-se” implica l'activació de mecanismes de control social. Aquests mecanismes són més durs quan la norma és universalment compartida i unívoca. En el món actual, això no obstant, hi ha un pluralisme normatiu molt accentuat que fa que sovint hi hagi normes contradictòries, o que les normes canviïn considerablement segons el grup social.

És interessant veure, per tant, com els joves estan produint culturalment aquestes noves normes per establir la manera de comportar-se davant del nou fenomen; les normes que regulen qui pot mirar què; què, qui i a qui es pot enregistrar i què, qui i a qui no, o quines imatges es poden difondre i quines no. I vegem també quin és el paper dels adults en aquest procés normativitzador. Volem veure quines dilemes i quins desacords hi ha i com es negocien, i també quines són les raons –quan n'hi ha– argüïdes pels joves per legitimar o desacreditar una acció concreta. Parlem, per tant, dels processos normativitzadors a través dels quals es negocien els límits del que és lícit, del que és recomanable i del que és bo, no només en el consum i distribució d'imatges anònimes per part dels joves, sinó en la producció i distribució d'imatges agressives amb coneguts o desconeguts. Ja hem dit com la gravació d'altres persones és una eina que posa de manifest les relacions de poder entre els joves des del mateix moment que es permet o es prohibeix que algú miri, gravi o difongui la imatge d'un altre. El que està en joc aquí és qui té control sobre la seva pròpia imatge i qui pot controlar la imatge d'altres.

Pel que fa a la manera com els adults reaccionen davant d'aquesta nova situació, ens fixarem en les reaccions i normes que generen els professors i, també, en les reaccions mediàtiques. Veurem com les escoles lluiten per establir unes normes i, també, per preservar la imatge de la institució i dels seus treballadors, amb la voluntat que no transcendeixin activitats que transmeten a l'exterior una imatge no civilitzada de les seves activitats. I veurem com allò que fan els mitjans recollint i informant d'agressions té un paper molt important en el procés normativitzador.

Analitzarem primer les normes que estan generant els joves, després la dels professors i educadors, i acabarem fent una ullada a l'etiquetació i el clima d'opinió generada als mitjans de comunicació.

JOVES

Des del primer contacte que vam tenir amb joves, durant l'any 2007 (per parlar genèricament de les seves pràctiques a Internet, i sobretot amb *Youtube*, en el marc d'una recerca prèvia), fins el final del treball de camp específic d'aquesta recerca, el juny de 2008, vam detectar una evolució molt important en les normes que regien el consum i, sobretot, la producció i difusió de vídeos digitals. Si els joves amb els quals vam parlar l'any 2007 tenien unes normes encara difuses per regular l'enregistrament i difusió d'imatges a través de mòbils i Internet, un any després pràcticament tots els entrevistats semblaven tenir bastant més clares les normes, ni que fossin implícites i aproximades, del que es podia i el que no es podia fer. Vam observar *en viu*, per tant, aquesta producció cultural de normes entre els joves i, per tant, del marc discursiu en el qual aquestes accions s'imposaven com a naturals i, per tant, irrefutables entre el grup d'iguals.

Aquesta producció de normes, que emergeix en el marc dels significats propis de les geografies juvenils, agafarà especial importància en relació als elements que hem destacat com a claus de la nova mediació tecnològica al capítol anterior: el goig i l'autenticitat de contemplar la violència; el rastre del privat que pot ser públic; l'audiència imaginada i la cerca de la visibilitat i el reconeixement; la narració i la recreació de la violència; i, finalment, la distància i sublimació de la violència.

Mirar: la implicació invisible

La primera norma que analitzarem és la que estableix què es mira i què no es mira, en el nostre cas en relació als vídeos violents. Davant la sensualitat i el que hem anomenat "goig de contemplar", hi ha diferents posicionaments i disposicions, com ja n'hi havia abans en relació al que es mirava al cinema o a la televisió –que durant les darreres dècades han anat incorporant imatges cada cop més

violentes—, o en relació a contemplar violència “real”, cara a cara. Aquestes normes, no obstant, s’han hagut d’adaptar a la gran circulació d’imatges, i d’imatges amateurs o alternatives als grans circuits de distribució comercial, a través d’Internet i els telèfons mòbils.

El primer que cal destacar és que les imatges d’agressions despertaven passions: mentre que alguns entrevistats es declaraven consumidors de vídeos amb agressions de diferents tipus (de ficció o reals, amateurs o professionals, etc.), molts d’ells rebutjaven vehementment la contemplació d’aquests tipus d’imatges i no només no les buscaven per la xarxa sinó que rebutjaven obrir i mirar qualsevol material audiovisual que els arribés a través d’amics i coneguts que fos sospitós d’incloure violència de qualsevol tipus. Abans de res, això no obstant, cal contextualitzar aquestes normes amb com s’estava pantant la utilització de Youtube i del vídeo per telèfons mòbils en general.

Pràcticament tots els joves que vam entrevistar la primera meitat de l’any 2008 havien accedit a Youtube per primera vegada durant els 12-18 mesos anteriors a l’entrevista (i per tant entre finals de l’any 2006 i durant l’any 2007), tot i que més que experimentar-ho com el “descobriment” d’una novetat (Youtube havia aparegut el febrer del 2005), ho van viure com una troballa d’una realitat que sempre havia estat allà, a la xarxa. Arribaven a aquest “descobriment” a bé a través de correus electrònics o comunicacions d’amics a través de la missatgeria instantània *Messenger* amb un enllaç directe a algun vídeo, o bé mitjançant comunicacions verbals d’amics i coneguts.

La visualització de vídeos a través de Youtube i dels telèfons mòbils, bastant present però encara no universal l’any 2007, era el 2008 una activitat molt estesa, de manera que la majoria de joves veien vídeos per Youtube cada setmana, i molts d’ells diàriament. Com ens va dir un jove, el Youtube era vist “com un Google però en vídeos”. Quasi cap entrevistat va dir fer servir habitualment altres pàgines d’intercanvi de vídeos, i molt rarament comentaven veure vídeos a altres llocs web. La majoria d’ells, a més, també deia que es descarregava programes de televisió i pel·lícules a través de plataformes d’intercanvi d’arxius entre iguals (P2P: *peer to peer*) com l’E-mule, l’Ares i altres. A la vegada, també miraven vídeos a través dels telèfons mòbils, que esdevenien motiu de conversa a l’escola, i en ocasions passaven d’un mòbil a l’altre via *bluetooth*.

Això no obstant, la pràctica de mirar vídeos a través d’Internet i telèfons mòbils, que tant ràpidament s’ha incorporat a la vida quotidiana dels joves, era considerada per pràcticament tots com a poc rellevant en termes de sentit, en tant que es considerava una activitat “divertida” o “entretinguda” però que es feia sobretot en moments morts, quan estaven avorrits. Per als entrevistats no tenia, per tant, una gran entitat per ella mateixa. Exemples d’això són entrevistats

que deien que miraven “sobretot motos, de futbol, coses *guapes*... i de *fallos* tontos d’aquests...” o que es miraven “Youtube mentre estem xatejant. Hi ha moments de *conversació* que són nuls, que no parles amb ningú i et poses a mirar vídeos”. Un altre exemple l’ofereixen aquestes dues noies:

[Noies, 17 anys, Institut Antoni (2007)]

Ana: Y entonces te metes en el ordenador, y como también te aburres, entras en el Youtube. Es eso. [Rient]

Eli: Sí, si no hay nada en el Messenger y en el Fotolog ya lo has hecho todo, y ya has comentado a todo el mundo...

En aquesta línia, és molt important remarcar que el consum de Youtube era sempre molt “sensual”, en el sentit que buscaven els vídeos que els proporcionaven plaer instantani, o bé perquè eren vídeos divertits, “*tontos*”, “espectaculars” o “extremes” (i aquí entren els vídeos agressius i violents), o bé perquè feien referència a les seves aficions com ara la música, programes i sèries de la televisió, *trailers* de pel·lícules, *skate*, *parkour*, esports concrets, cotxes, bicicletes, motos, màgia, avions o, en un cas, manifestacions antifeixistes. Una minoria afirmava que també ho feien servir per a fer deures. En la majoria dels casos, accedien als vídeos a través de les recomanacions d’amics –fos cara a cara o mitjançant el Messenger i el Fotolog– o de cerques a través de paraules clau, tot i que alguns també navegaven pels enllaços de “vídeos recomanats” o per les “recomanacions” de la mateixa pàgina Youtube. Afirmaven, en canvi, que no feien servir les “categories” (que ordenen els vídeos en funció del gènere: comèdia, documental, notícies, etc.) ni els “canals” (les pàgines dels usuaris d’on pengen tots els seus vídeos, els seus “preferits”, i una presentació). Enlloc d’aquests instruments, preferien les cerques amb paraules clau o etiquetes (*tags*).

En el cas dels telèfons mòbils, els vídeos que es miraven i comentaven eren sobretot moments espontanis capturats anteriorment amb el mateix mòbil (a l’escola, sortint de nit, quan s’estava amb els amics), bé per tenir un record o bé per fer broma, i en el cas d’alguns joves també vídeos espectaculars que s’havien descarregat o havien rebut d’algun amic via *bluetooth* i que utilitzaven per ensenyar i comentar amb els companys.

Generalment, però, el joves coincidien en dir que el que prioritzaven en els vídeos que buscaven, miraven i compartien per Internet i els telèfons mòbils era que els “impressionessin” per un o altre motiu –especialment entre els nois, ja que entre les noies tenia molta força la cerca de vídeos per buscar música:

[noi, 17 anys, Institut Poble (2008)]

Arnau: Hi havia la temporada que era qüestió de buscar el vídeo més fastigós possible. Jo vaig trobar el de “*El grano de pus más grande del mundo*”, que sembla una gepa... I li treu el pus... Uaaahh....

Un dels vídeos que impressionaven eren els vídeos amb violència representada, que eren presents en la dieta audiovisual de bastants entrevistats. Alguns d'ells buscaven vídeos que els impactessin o divertissin amb xocs, caigudes o accidents, o directament per la seva violència. Vam trobar diversos nois que buscaven vídeos fent cerques amb paraules clau com ara “*hòsties*”, “*collejas*”, “*tortazos*”, “*accidents*” o “*baralles*”, entre moltes d'altres, cosa que els permetia arribar a vídeos que els resultaven molt sensuals. Un noi d'un altre institut ens deia: “*Luego también busco vídeos de “hostias”, y los hay típicos vídeos de esos que hay el tío así sentao, y viene el otro y de repente le mete*”. Com reflexionava un noi, encara que en part repugnin, aquests vídeos són molt atractius: “Clar, hi ha de tot. Sempre. Però és per dir-ho... el morbo de mirar-ho... Sempre ho volen... Si hi ha una baralla, és el *morbo* de mirar-ho i ho mira tothom. És com al carrer, si passa alguna cosa, tothom va a veure què passa... És això...”. Un altre noi deia que els agradaven les baralles perquè “*Claro, eso es porque yo que sé, te gusta ... ver a la gente pelearse*”. Uns nois que ens van explicar com havien vist feia poc el vídeo on el boxejador Mike Tyson arrencava un tros d'orella a un rival, quan els vam preguntar si els agradaven els vídeos més impactants van respondre amb un escuet “són xulos”. Una entrevistada mirava amb els seus amics vídeos de violència política (manifestacions amb xocs molt violents amb la policia o bé entre feixistes i anti-feixistes).

La categoria de “*tortazos*”, una de les que va aparèixer repetidament, apuntava més als accidents fortuïts que no a les agressions intencionades. En aquests casos no eren les agressions, sinó també els cops fortuïts, els que esdevenien font de diversió:

[nois, 15 anys, *Escola Primera (2007)*]

Marcel: També [faig cerques posant], “*Recopilatori de tortazos*”.

Pere: L'altre dia vaig veure un “*especial tortazos*”

Marcel: Deixen una *escotilla* oberta i una dona molt, molt... una mica *gorda*, cau avall per unes escales i no pares de riure.

El plaer veient aquest tipus de vídeos evidencia que per a un nombre important de joves l'empatia amb el que rep la violència o es fa mal, quan miren vídeos per Internet, és molt petita. Fixem-nos en quin és el criteri d'empatia que es fixa en aquesta conversa sobre un vídeo on per accident un home que està ballant *breakdance* en un centre comercial fa una patada a una nen: si saps que a la víctima no li ha passat res, és divertit.

[nois i noies, 14 anys, *Institut Vallès (2008)*]

Sonia: ¡Ah, sí, que le daba una patada!

Jonatán: ... Y a la niña le pega una patada y sale volando.

Sonia: ¡Madre mía!

Jonatán: Está guapísimo, ¡eh! . Es superman, la niña.

(...)

Juan: ¡Joder!

Ent.: ¿Pero eso es de verdad?

Marta: Sí

Sonia: ¡Madre mía!

Samuel: Está guapísimo.

Ent.: Pero esto cuando lo viste, ¿hace gracia?

Jonatán: Al principio impresiona pero luego ves que no le ha pasado nada y te ríes.

L'únic moment d'empatia són els dos “*Madre mía*” de la Sonia i el “*Al principio impresiona*” del Joanatán. La resta de comentaris són de joia i diversió (“*Está guapísimo*”; “*Te ríes*”). Aquesta actitud, que era present en un número considerable d'entrevistats, era oposada al rebuig que també molts altres mostraven pels vídeos amb violència o vexacions. I és que si bé pràcticament tots els entrevistats ens parlaven de l'existència d'aquests vídeos (a excepció d'una minoria que afirmà que els n'arribaven molts pocs), la majoria ho feia per desmarcar-se'n. Són moltes i molts els que desaproven el simple consum de vídeos violents i bastants, de manera més accentuada en les noies (tot i que com deia un entrevistat, “hi ha moltíssimes noies, iguals que els nois, que ho miren”), els que parlen amb disgust de l'afició de companys seus a aquest tipus d'activitats.

De fet, la diferenciació entre els que rebutjaven i els que “jugaven” amb la visualització de vídeos violents era bastant rellevant, tot i que en molts casos poc nítida: “No és perquè em comprometi, però no m'interessa molt; ho puc veure però no me'l gravaria al mòbil”; “És trist... O sigui, fa gràcia però fa pena... Et rius d'ell...”; “*A ver, si me lo enseñan pues lo veo y... ‘pues vale, muy bien, pero...’*”. Tot i aquestes posicions intermèdies, poc marcades en un o altre sentit, el cert és que el gust i el disgust per la contemplació de la violència, l'afició o aversió als vídeos violents que circulaven al seu voltant, esdevenia en molts casos una diferenciació important entre joves entrevistats.

El que agradessin o no els vídeos violents tenia molt a veure amb la disposició vers la duresa i la *provocació normativa* de la qual hem parlat al capítol anterior, en el sentit que veure vídeos violents pot ser, a l'espai social juvenil, una manera per molts “divertida” (“*que ‘guay’*”), o com a mínim efectiva, de provocar les convencions adultes d'una manera (per ells) innòcua, sense conseqüències pràctiques, i per tant bàsicament retòrica. Permetia així transgredir –i visibilitzar aquesta disposició a la transgressió– les normes adultes i convencionals sense posar-se en qüestió, en una posada en escena merament retòrica que podia o no anar acompanyada de pràctiques violentes *de veritat*. Aquest joc amb les imatges violentes com a forma de diversió i expressió la vam observar en una minoria de nois, tot i que una minoria important, i també en algunes noies, les que tenien una presentació pública més propera a la cultura de la “duresa” que s'associa als barris més descapitalitzats.

El contrast entre aquests i els que mostraven una aversió clara a la visualització d'aquests vídeos – la majoria entre els nois i encara més entre les noies– era molt clara. Una noia, quan parlàvem de

vídeos amb violència o vexacions, sentenciava: “No, és que és com evident, és com evident que no t’agradarà”. Un amic seu ens va dir: “És que humiliar algú... ja em diràs...”. I un altre ho expressava així: “*Yo es que de peleas, me dicen: ‘Mira esta pelea’. Y yo digo: ‘Paso’*”. D’altres expressaven el seu disgust per poder trobar vídeos a Youtube tant de bofetades o baralles com, per exemple, de l’execució del Sadam Hussein a l’Iraq o d’alguna decapitació, i també de maltractaments d’animals o infants (“*Yo es que a mi los que no soporto ver es cuando maltratan a los bebés*”).

Si ens fixem en les posicions intermèdies, les que se situen entre els que gaudien i els que rebutjaven els vídeos amb violència, veurem com el que tenim és una tensió entre dues normes, la norma de seguir i la norma de transgredir la moralitat convencional. Una noia, per exemple, va dir: “*O sea, tampoco es que diga: ‘Ay, qué miedo, no sé qué’, pero... ¿Me lo enseñan? Pues vale, lo veo, se acaba y muy bien*”. Aquesta posició intermèdia deixa entreveure la *norma de la provocació normativa*, ja que tot i que com vam veure durant l’entrevista no li agradaven especialment els vídeos violents, havia volgut subratllar que no li feien por ni s’escandalitzava en mirar-los. I és que des del punt de vista dels que transgredeixen mitjançant la visualització de vídeos amb violència, els que els rebutgen i mostren disgust són percebuts com a tous, mancats d’atreviment i “normalets”. Des del punt de vista dels que tenen més aversió a aquestes transgressions, en canvi, els que mostraven entusiasme mirant vídeos violents eren identificats negativament com a “tontets”, “curtets”, “problemàtics”, “burros”, “*penas*” o pusil·lànimes que necessitaven cridar l’atenció.

[noi, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Xavi: [N]ormalment la gent que més estudia no perd el temps en fer aquestes burrades... No sé, normalment són els... No sé, jo els veig com els més curtets... I hi ha gent intel·ligent, perquè aquí hi ha un amic... *bueno* un amic, un conegut, que és molt intel·ligent... Però li dóna per fer això...

Aquesta etiquetació dels que miraven vídeos violents –i sobretot dels que els miraven constantment i ostensiblement– com a “tontets” anava generalment acompanyada de la seva ubicació com a alteritat irracional i descontrolada (els que “no tenien cap” i no eren “civilitzats”), fos en termes de posicions “xungues” a les jerarquies interpersonals a la mateixa escola o com una realitat que es donava “en altres escoles”.

A banda d’aquesta aversió a visualitzar vídeos violents en termes de la “desviació social” que implicava, que per tant era una aversió en gran part social, també hi havia una aversió molt més sentida, en termes de rebuig a la violència i d’empatia amb les víctimes d’aquesta. Una noia, per exemple, ens deia que quan li deien “*mira esta pelea*”, ella els responia que no: “*Porque es que me*

pongo en su lugar y lo paso mal". Aquesta empatia podia activar-se amb desconeguts o només amb coneguts, articulant així un criteri a l'hora de jutjar els vídeos.

[noia, 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Montse: No sé, yo es creo que esto... por ejemplo, tú pones un vídeo en el Youtube que se lo hacen a otra persona que no conoces, y yo digo que no te digamos... no me sale la palabra, (...) que no te impacta tanto como si es de alguien que conoces. O sea, que si es alguien que conoces es un poco más fuerte, ¿no? [Si ves violencia con un borracho], es que no sé, eso ya está como al día de hoy, que lo sacan siempre en las noticias y todo, y ya no te extraña.

Aquest era un argument molt repetit, i mostra la importància que tenia el sentiment de compassió lligat a la proximitat i el coneixement personal de la víctima en la percepció del component dramàtic d'una agressió. Si parlem d'aquest sentiment en termes d'empatia, i fins i tot de solidaritat, és perquè la compassió és literalment compartir la passió amb l'altre, ser l'altre i concretament ser el patiment de l'altre. Quan aquest altre no era conegut, aleshores s'establí una distància que feia acceptable per a molts veure vídeos amb agressions i violència.

Quedi clar, en tot cas, que entre els extrems que representen l'aversion total a qualsevol tipus de vídeo amb violència, d'una banda, i l'acceptació i gaudi de qualsevol d'aquests vídeos, de l'altra, se situava la immensa majoria de joves, que posaven en marxa un no sempre senzill treball simbòlic per fixar els límits morals i les normes que regeixen el mirar o no mirar vídeos violents. Aquests límits rarament apareixien en termes de blanc i negre. Al contrari, implicaven un judici que tenia en compte, generalment de manera irreflexiva, un seguit de variables diferents que calia combinar. Veiem aquestes dues noies com expliquen i jutgen diferents tipus de vídeo:

[noies, 17 anys, Institut Antoni (2007)]

Mònica: (...) Ho vaig veure i vaig pensar, "Què inconscients", però res...

Mireia: *Lo* de les carreres també ho he vist per la tele però no ho he buscat ni res... *Lo* que sí que hem vist... *Lo* del [Charly]... Que hi ha vídeos al Youtube que són de caigudes... De gent que es posa a gravar com el seu gos cau, o el seu fill, o qualsevol cosa, es que... uff... *[amb fort disgust]*

Mònica: O que provoquen...

Ent.: O això ho heu vist? El [Charly] ho mira? O us ho ha dit?

Mireia: No, no, ho vaig veure jo també a classe. Es va posar al meu costat, i es va posar a mirar...

Mònica: Però aquests vídeos són de mal gust. Els de provocar caigudes a una altra persona o coses així... *[també amb disgust]*

Cada jove jutjava cada vídeo particular i cada situació en termes més o menys propers a l'empatia pels agredits i el disgust per la violència, o a una actitud lúdica i exhibicionista en relació a la seva contemplació. Com quedava clar a partir de les entrevistes, cada jove treballava els límits del que era permès, i de cap de les maneres hi havia una posició inequívoca en relació a la importància i l'acceptabilitat o no de mirar vídeos, com tampoc existia en relació al mirar baralles cara a cara. Uns entrevistats, quan els preguntàvem què havien de fer davant d'una baralla, van dir que avisar

als adults, però amb els riures i la ironia dels següents comentaris van deixar clar que el que ells feien i volien fer era mirar i gaudir de l'espectacle:

[*Nois i noies 14 anys, Institut Vallès (2008)*]

Ent.: ¿Os parece que está mal [mirar una pelea]?

Samuel: No, es que luego ¿quien va a comunicarlo, *pa* decir *to* lo que ha *pasao*?

Marta: Claro.

Ent.: Eso es importante, ¿no?

Jonatán: Claro, porque luego dice alguien...

Jonatán: Luego te lo preguntan...

Samuel: ¿Y si buscan testigos? Pues tendrá que haber testigos que den todos los detalles.

Marta: Claro.

Ent.: Para explicar con detalle todo lo que ha pasado, quien se ha peleado, por qué, cómo...

Sonia: Claro, porque si no uno dice: “No, no, ha sido él”. Y el otro: “Que no, que ha sido él”.

Totes aquestes consideracions formaven part, explícitament o implícita, dels posicionaments dels joves en relació al visionat de vídeos, que tenien en compte aspectes com ara si les imatges eren “de broma” (o “de veritat”), intencionades, justes (per exemple, si eren baralles voluntàries entre joves era molt més acceptable que si era violència vers animals indefensos), “excessives”, si els que la protagonitzaven eren coneguts, o si eren vídeos que es “reien d’algú”. Fixem-nos en la diferenciació entre si eren vídeos “en broma” o “de veritat”. La distinció entre una broma *que fa riure* i una agressió que *incomoda* l’espectador és la que determinava sovint el pas del rebuig a l’acceptació. També es valorava el grau d’“autenticitat” o “veracitat” de la violència representada, que esdevenia sovint un criteri per fer els vídeos més atractius o més repulsius, segons per qui. Per a aquests joves, era un aspecte positiu:

[*nois i noies, 14 anys, Institut Vallès (2008)*]

Jonatán: Me parece que era de verdad.

Ent.: Era de verdad...

Juan: Y que le mete un *collejote* aquí, en el lado.

Samuel: Es que no te meten colleja, no, te meten media torta y ya está.

Noies: Sí.

Samuel: Y eso, ¡anda que no mola!

Sonia: ¡Sí! ¡Pimba!

Aquest “*Y eso, ¡anda que no mola!*” mostra com per alguns la diferenciació no era massa rellevant, i efectivament, en la seva narració aquests nois anaven passant de violència real a bromes amb situacions violentes de manera indiferenciada. Per a d’altres joves, en canvi, sí que diferenciar entre violència “de veritat” o “en broma”, i la “intenció” de fer mal, eren crucials, ja que posaven el límit del que ja no era lícit contemplar:

[*noi, 17 anys, Institut Poble (2008)*]

Marc: No, no ho sé, pel Youtube, buscant, a vegades trobes caigudes així en moto, gracioses, però a vegades te'n surten d'aquests que van a fer mal. I ja directament no els passes.

De vegades, si la violència és molt extrema, fins i tot si és de mentida, genera un rebuig molt gran: “Jo un vaig veure que sembla mentida, però no em va fer cap gràcia, i fa molt de fàstic, que li tallen el cap”. Aquesta expressió, “sembla mentida”, com d'altres de “suposo que ho fan en broma”, eren bastant habituals. Els entrevistats s'esforçaven per diferenciar si els vídeos eren “reals” o “en broma”. Els vídeos en “broma” obria un espai intermedi on els que rebutjaven la violència real podien “jugar” amb violència de ficció:

[nois, 16 i 17 anys, Institut Poble (2008)]

Felip: No. Jo trobo que no arribes enlloc, amb les baralles.

Marc: Si mires el Pressing Catch, que a sobre és broma, encara t'ho passes bé.

Darrera el nombre relativament gran d'entrevistats que miraven i es divertien amb diferents tipus de vídeos violents trobem una disposició similar a la d'aquells joves que hem vist abans i que a la vegada que *reconeixien* la responsabilitat moral –o fins i tot jurídica– de denunciar una agressió, explicaven com l'emoció i la diversió de contemplar-la (el que hem anomenat com *el goig de contemplar la violència*) pesaven més que no pas la suposada obligació de denunciar-la. També en la disposició davant el visionat de vídeos violents observàvem sovint l'ambivalència entre el rebuig i l'intent de treure importància a aquests pràctiques. El següent comentari en relació als vídeos al voltant de l'agressió al transport públic que hem esmentat al capítol anterior i que va ser molt popular entre molts entrevistats, és un bon exemple:

[nois, 15 anys, Institut Metropolità (2008)]

Andreu: A mi és que no em fa gràcia això...

Jaume: Va *tindre* un *boom*, i després ja... Està molt vist...

Andreu: I és que després veus perquè s'ha fet això, per dos iaies que estaven al [transport públic] i... un *pique* i... *Vaya* tonteria... No sé, és una tonteria...

Ja hem dit en el capítol anterior com l'audiència de les agressions són un element molt important. Hi ha tipus de violència que sense públic deixen de tenir sentit. Així, si bé mirar un vídeo per Internet o a través d'un telèfon mòbil és aparentment innocu, ja que la distància i el cert anonimat del visionat fa que sigui vist com un gest sense importància (com deia una noia de 16 anys, “*No sé, es que por verlo no pasa nada*”), el cert és que cada visionat, sobretot quan queden registrats, ajuden a conformar i visibilitzar una audiència que pot fàcilment esdevenir un incentiu a la proliferació d'aquests vídeos i fins i tot de les mateixes agressions.

Recapitulant, volem destacar tres aspectes que em pogut veure en relació a les normes que s'estan creant al voltant de la contemplació de vídeos digitals violents. En primer lloc, que entre els joves entrevistats hi havia en marxa un important treball simbòlic per jutjar el que era acceptable o no

acceptable. Aquests judicis tenien a veure amb molts elements que oferien moltes combinacions segons el context. Sobretot amb si la violència enregistrada és *en broma* o *de veritat*, i si es coneix o no a les persones implicades, però també amb el caràcter intencional o no de la violència, amb si és o no “justa”, o si és “excessiva”, i amb si al vídeo hi ha mofa o no d’algú.

En segon lloc, que els diferents posicionament dels joves en relació a l’acceptabilitat o no de veure vídeos violents tenia molt a veure amb com es percebien uns als altres. El fet de marcar o no límits al visionat de vídeos violents diferenciava a molts dels joves, que es percebien per això com a semblants o diferents. Els que sí que en miraven generalment en feien ostentació com a part d’una estratègia retòrica –és a dir, sense que tingués en la majoria dels casos conseqüències visibles rellevants– de provocació de les convencions i posicionament davant els seus companys. Segons els entrevistats, els que més visiblement veien i celebraven vídeos violents eren grups reduïts de nois i encara més reduïts de noies, als que agradava significar-se per això, i eren vistos per la majoria com eixelebrats, “curtets”, “xungos” o *perifèrics* a la normalitat, tot i que en alguns dels centres també com a socialment dominants. Els vídeos violents, això no obstant, circulaven entre la immensa majoria dels joves, i fins i tot aquells als quals desagradaven els miraven en una o altra ocasió.

Finalment, en tercer lloc, hem vist com són molts els joves que no identifiquen una *responsabilitat moral* en el fet de mirar o no mirar vídeos violents. Mentre que aquells als que genera més aversió senten que el mateix fet de mirar aquests vídeos ja és “dolent”, i per tant ho eviten, per molts només és “problemàtic” el fet de mirar vídeos amb violència “real” i “intencionada”, i per a molts bàsicament només hi ha algun problema si es miren vídeos violents on apareguin “coneguts” (de vegades si la violència entre coneguts implica la vexació d’un d’ells, no si es barallen voluntàriament). En altres paraules, mentre que per a molts la visualització de vídeos és una pràctica reprobable, per a molts d’altres és una pràctica innòcua, sense conseqüències, i per tant legítima. Tant la implicació del mateix acte de veure el vídeo en la mateixa violència com l’empatia amb els que pateixen la violència podia ser, per tant, inexistent. El vídeo feia “irreal” el que representava, com si tingués un grau de realitat menor que una baralla presenciada físicament, i no es valorava, per exemple, fins a quin punt el fet de veure vídeos amb pràctiques violentes podia motivar les mateixes pràctiques, en el sentit de contribuir a crear una “audiència” que les legitimés i els conferís reconeixement.

Enregistrar: la (des)confiança en joc

No és el mateix visualitzar un vídeo que enregistrar-lo. I per això calen normes específiques per regular el que es pot fer i el que no. Abans d'Internet i els telèfons mòbils ja hi havia normes per regular si es podien o no fer fotografies i vídeos, ja que d'aquests se n'han fet des de fa dècades. La novetat és la intensitat amb la qual es prenen imatges en l'actualitat, i vídeos molt particularment. La tecnologia ha permès que el cost de fer i veure vídeos i fotografies, un cop es tenen els aparells, sigui gratuït. No cal comprar carrets ni cintes, i encara menys revelar-los. Això, sumat al fet que ja pràcticament tots els mòbils tenen càmera de fotos i de vídeo, i a que les càmeres de fotografies inclouen una funció de vídeo, fa que tots nosaltres puguem, si volem, fer fotografies i vídeos en qualsevol moment. I no només podem fer fotografies i vídeos, sinó que podem, potencialment, distribuir-los ràpidament a través dels mateixos telèfons mòbils o d'Internet, la qual cosa afecta, i molt, les normes que es generen sobre el que es pot i no es pot enregistrar. I és que si el "perill" potencial que la difusió pública d'imatges privades té per als famosos s'ha estès i afecta el conjunt de la població, cal elaborar normes socials per regular-ho.

Des de les primeres entrevistes en el marc d'una recerca anterior, l'any 2007, i el treball de camp específic per aquesta recerca fet durant l'any 2008, hem presenciat una gran transformació en l'ús del vídeo i en les normes que el regulen. Mentre que en aquell primer moment, l'any 2007, els joves semblava que tenien unes normes encara bastant difuses sobre la necessitat de demanar permís per fer vídeos i fotografies i sobre les possibles implicacions de la seva difusió, en les darreres entrevistes vam observar l'existència de normes molt més clares, on es valorava qui podia gravar què i en quin moment, sempre amb la mirada fixada en ens perills d'una possible difusió posterior.

Quan els joves tenen els mitjans necessaris no només per ser protagonistes actius o enregistrar amics o enemics i veure'ls a la petita pantalla de l'ordinador o del telèfon mòbil, sinó per difondre-ho a través d'Internet, ràpidament apareixen moltes situacions que evidencien la necessitat de regular aquesta pràctica. Les normes ja s'havien començat a elaborar a partir dels problemes que els plantejava la difusió de fotografies al Fotolog, una xarxa social pràcticament hegemònica entre els joves dels centres on vam anar els anys 2007 i 2008. El vídeo, això sí, implicava aspectes nous que també calia domesticar.

La meitat dels entrevistats l'any 2008 deia que tenia vídeo al seu telèfon mòbil, i tendien a utilitzar-lo per enregistrar moments amb els amics com a record ("*Pa recordarlo*"; "*Cada vez que lo ves pues te ríes y te hace gracia*") o per riure o veure's representats ("*Para ver cómo queda*"). Tot i que

diversos entrevistats ens van dir que no feien vídeos, i algun fins i tot va assegurar que mai havia vist a cap company fent vídeos, el cert és que la majoria estava bastant familiaritzat amb la pràctica de capturar vídeos en diverses situacions. Un jove, quan li vam preguntar per la diferència entre l'ús que feien del mòbil en relació als seus pares, ens van comentar que els joves fan fotografies i vídeos, mentre que els pares no (o que com a molt l'utilitzen per portar alguna fotografia de la família). Es gravaven ballant, fent el pallaso o “tonteries” o, simplement, estant junts (anant amb el grup pel carrer, capturant moments importants o divertits, etc.): “Estàs i ‘Grava això, grava això’, i està un saltant un banc o una tonteria d’aquestes...”.

[noi, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Xavi: O de tonteries... No sé, estem a casa d’algú a l’ordinador, jugant al... o el que sigui... *Pues un treu la càmera i gravem fent el capullo.*

Tot i que hi havia una diversitat considerable de tipus de vídeos, en la majoria dels casos, i com veïem en relació als vídeos que es miraven a l’apartat anterior, aquests vídeos tenien poca significació, com és el cas que il·lustra aquest noi: “Si, tinc [vídeos] al mòbil, però són tontos”. Alguns també utilitzaven càmeres digitals de fotografies o de vídeo per gravar esports o *hobbies* que practicaven, o com deia un entrevistat, “les burrades que fèiem en bici”. També n’hi havia que tenien vídeos que feien a la classe, jugant amb la *Playstation*, i algun que havia vist com algú gravava “gent borratxa perduda”. Segons un parell d’entrevistades, les noies tendien més a portar, a més del mòbil, una càmera per fer fotografies i petits vídeos, tot i que en general els protagonistes eren més els nois que feien el pallaso o el xulo.

I uns quants, alguna vegada, deien que a més de capturar moments també feien o havien fet vídeos més elaborats, sigui col·lectivament a l’hora de gravar, o a casa a través de l’edició. Ens van parlar de vídeos fent un *playback* sobre una cançó, d’històries amb personatges i argument, de petites escenes divertides amb efectes especials o de fer muntatges amb un editor de vídeo amb sèries de televisió que els agradaven, amb fotografies i música o amb imatges de les pràctiques esportives que feien (hockey, futbol, bicicleta, *skate*, etc.). Un jove ens va explicar, per exemple, el següent: “*Tengo videos de estos típicos de esos que hacemos tonterías mis amigos y a lo mejor hacemos tonterías así como hacer una película pequeña, como hacer por ejemplo Buffy Cazavampiros en coña y lo grabamos pero no lo colgamos, eso...*”. Un altra ens va explicar rient com un amic feien vídeos imitant baralles “a l’estil de *La Guerra de las Galaxias*, o a l’estil de *El Señor de los Anillos*, disfressats i coses d’aquestes... I després em demanen que miri, i em fa *verguenza ajena!*”. Un altre gravava amb el mòbil a un amic saltant i just quan estava a dalt del salt ho parava, després saltava un altre amic i quan queia començaven a gravar una altra vegada, de manera que el resultat feia semblar que es transformaven a l’aire. Un altre exemple és el següent:

[Noies, 15 i 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Montse: Porque hubo una época que nos aburríamos y teníamos horas libres y eso, y entre unos cuantos de la clase...

Laura: Empezamos a hacer vídeos de risas.

Ent.: ¿Ah, sí?

Montse: O sea, nos inventamos una historia y hacíamos a lo... bueno, sí, que “Tú haces de tal, tú de tal, y hacemos una historia”. Nos inventamos una historia.

Entre aquests vídeos més elaborats, sovint hi havia representacions que incloïen violència en clau humorística:

[noia, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Raquel: Se ponían así de rodillas. [...] Y parecían enanos. Y estuvieron así gravando.

Pero luego dijimos: “¿Hacemos una peli?” Y hicimos una peli. Pero es de risa. Es así... no sé, uno mata al otro, y cosas así...

Una altra noia ens va explicar un vídeo que va fer la seva germana a partir d'una història que s'havia inventat una amiga, on hi havia accidents, esperits i un final on tots acabaven morts. Un altre noi de 15 anys parlava d'un vídeo que van fer en aquests termes: “*Es que era de asesinatos, ¿no?. Pero primero queríamos matar, en vez de con un cuchillo, con un plátano.* [riu] *Es que lo tendríais que ver...*” També era habitual enregistrar petites bromes a l'escola, al parc o en qualsevol indret, que utilitzaven algun tipus de violència per fer les imatges espectaculars:

[Noi, 14 anys, Institut Vallès (2008)]

David: Es que a lo mejor tu dices: “Venga, yo te grabo, hago como si te doy, y dejo la mano así y tu haces...”. Entonces ahí sale en el móvil [soroll de bufetada].

Totes aquestes pràctiques més elaborades eren bastant presents, tot i que no eren majoritàries i en general se circumscrivien a moments molt particulars. La majoria no tenia interès a fer res que anés més enllà de capturar moments amb els amics, o alguns que sí en tenia, deien que o no tenien el temps o els coneixements tècnics per fer-ho, o que no tenien idees sobre què podrien fer: “*Es que cuando empezamos teníamos la ilusión: ‘Sí, vale, vamos a hacerlo y va a quedar tope de chulo, no sé qué’.* (...) *Pero luego pues... nos cansamos. (...) Es mucho trabajo*”; “Tot el que impliqui perdre molt temps no. Quedar, gravar un vídeo, però dedicar-hi més de 10 minuts no”; “No, ara fa molt que no... No. Costa... Editar... (...) És complicat fer. Porta molta estona”.

Les primeres qüestions que van aflorar en relació a les normes que limitaven el que es podia o no gravar eren les que tenien a veure amb “robar la imatge” d'un altre. El fet de perdre el control sobre la pròpia imatge crea certa inseguretat que s'expressa en un fort sentiment de vergonya (Sennett, 2003). Aquesta imatge pot fer visible una mancança, o pot ser simplement utilitzada per agredir-nos d'alguna manera. És important controlar les condicions en les quals veiem i som vistos, ja que en ser enregistrats perdem control sobre aquesta imatge. Això causava en molts entrevistats un malestar i una vergonya molt marcada, sobretot anticipant la possibilitat d'una posterior difusió, com veurem al següent apartat. De fet, la decisió d'enregistrar i els límits i normes que regien

aquesta pràctica tenien a veure amb el seu posterior ús: si era per veure-ho immediatament amb els amics per riure una mica, si era per penjar a Internet per als amics, si era per penjar a Internet per a un públic potencial més ampli, etc. Un noi i una noia, per exemple, discutien davant nostre sobre quina era la norma que regia l'enregistrament, i mentre un deia que no hi ha cap problema a fer fotografies o vídeos sense avisar, l'altra el contradia i afirmava que “*si sabe que luego la van a poner en algún lado, sí que le puede molestar, que si no, no*”. En tots els casos, el fet que els que fessin les imatges fossin amics era molt important, en el sentit que així sabies “*que no harán un mal uso*”.

Així, com veurem després, sovint hi havia en el moment de gravar unes normes implícites i una negociació sobre la futura utilització del que s'estava gravant o del que tot just s'acabava de gravar. Com que quan hi havia alguna “broma”, “desgràcia” o “agressió” que quedava enregistrada els joves anticipaven la possibilitat que fos difosa per Internet o per telèfons mòbils, hi havia una atenció especial a aquest tipus de gravacions, i és en aquest sentit que els joves intentaven no ser objecte d'una “broma” en la que ells poguessin veure afectada la seva imatge, la seva dignitat o fins i tot la seva impunitat. És per aquest motiu que estaven molt pendents del quan i qui enregistrava imatges, fotografies o vídeo.

Per això no només és important el potencial caràcter conflictiu o denigrant del “què” es grava, sinó la confiança que mereix o el vincle que es té amb “qui” ho grava. En aquest sentit, quan hi ha confiança la pràctica pot ser la de “*Yo lo grabo. Y después si te molesta pues lo borro*”, com deia un noi de 15 anys, o en canvi tenir la norma implícita d'avisar abans de fer una fotografia o un vídeo (“*Que va foto*”, “*Que va vídeo*”). Fer esborrar fotografies o vídeos als amics era, en tot cas, una pràctica habitual, tot i que en general “*nadie suele decir nada a no ser que salga muy feo*”. En la majoria de grups, ja s'havien desenvolupat unes normes més o menys explícites, més o menys implícites, que regulaven qui, com i en quines situacions podia fer vídeos o fotografies. Aquesta regulació s'havia iniciat amb les pràctica molt estesa de tenir un perfil a la xarxa social Fotolog, on els joves actualitzaven periòdicament el seu perfil penjant una fotografia i un text que l'acompanyava. El vídeo, això no obstant, era percebut com a notablement diferent a la fotografia, en el sentit que exposava molt més. Un exemple de la importància de la confiança que tenien amb qui enregistrava les imatges és el dels vídeos que es feien quan sortien de nit o estaven borratxos. Si els filmava algú amb qui tenien confiança, per molts eren acceptables:

[nois, 16 i 17 anys, Institut Poble (2008)]

Felip: No, perquè l'endemà o al cap de dos dies li vam ensenyar i ell reia: “¿Jo vaig fer això?”.

Marc: Jo tampoc crec que sigui... Si nosaltres gravem això no ho gravem per *putejar* la persona a qui gravem, sinó perquè et fa gràcia.

Alguns, això no obstant, desaprovaven aquests vídeos fins i tot quan es feien entre amics: “Y yo tengo amigos que cuando están borrachos se hacen vídeos y eso, pero yo... es que tengo una vergonya ajena a la gent *super* gran i no puc ni mirar-los. Ni l’obro”. Quan traspassem aquest cercle de confiança, això sí, la pèrdua de control del que es grava era més present i la vergonya o la por a les conseqüències negatives que resultessin d’una possible circulació de les imatges manifesta, i per això acostumaven a controlar qui o què es gravava, fins i tot quan les imatges no eren compromeses com aquest cas:

[Noi, 14 anys, Institut Vallès (2008)]

David: Sí, pero no mola que te graven por ahí... sin tener confianza con los chavales esos, que vayan y te metan en Internet. Pues no, no es plan. Si lo hubiesen preguntado antes “¿podemos meter esto?”, pues yo les digo sí o no. Pero a parte que no tengo casi confianza, que igualmente no me da la gana. Y ya se lo tengo dicho, pero todavía no lo han borrado. Cuando los vea se lo voy a decir. (...) Si me graba él, pues da igual, porque a él lo conozco y es amigo. Pero si me graba uno que [no conozco]...

Això era més evident, naturalment, quan hi havia potencials conseqüències punitives per part de pares o mestres, com per exemple quan s’estava sota els efectes de l’alcohol o les drogues, o en una baralla o una acció que es considerava una “broma” però que comportava una agressió a un tercer. En aquests casos, els entrevistats l’any 2008 deien ser molt conscients de si “algú” ho havia enregistrat, encara que hi hagués hagut consentiment i, fins i tot, una demanda explícita de ser enregistrat. Entre els entrevistats l’any 2007, en canvi, vam trobar alguns nois que treien importància a aquest tipus de gravacions: “Són coses que tothom ha fet. No passa res”; “Però és molt difícil trobar un vídeo [després per Internet]. Han de ser coses molt concretes. No crec jo tampoc [que passi res]”. És a dir, que tot i que l’any 2007 ja hi havia normes entre la majoria dels entrevistats, encara eren relativament laxes en comparació amb les que vam trobar l’any 2008.

Vegem a partir de l’exemple de les baralles, la relativa complexitat de les normes i dels elements implícits en l’emergència d’aquestes. Fixem-nos, en primer lloc, en el primer vídeo d’una baralla que ens vam trobar. Era d’uns nois de 3er d’ESO que vam entrevistar en la primera recerca l’any 2007, i tenien al seu canal de Youtube tres vídeos d’una mateixa baralla que es va produir dies abans a pocs metres de la seva escola a l’hora de dinar:

[Nois, 15-16 anys, Escola Primera (2007)]

Manel: Ja sabíem que s’anaven a barallar perquè feia dies que es van insultar i.. [...]

Bernat: I van quedar un dia. Van dir “el dimecres a la una i mitja”. I llavors tothom estava allà.

Josep: Sí però un és del [l’Institut d’allà] i l’altre és de [l’escola aquesta]. Llavors no es va presentar el de [l’Institut]. Va vindre a buscar-lo el de [l’escola], i el de [l’Institut] li treia un cap al de [l’escola]. I va dir: “*Quedamos para esta tarde*” i “Pum”, li va donar un cop de puny i va començar la baralla. I es comença a gravar després del cop de puny...

En l'enregistrament s'observava els nois que es barallaven molt pendents dels espectadors, que formaven una rotllana amb l'habitual emoció d'aquests esdeveniments. El joc per l'honor en aquests duels és obvi, com a part del que Collins (2008) anomena *violència idealitzada i honorable*. A un altre grup entrevistat de la mateixa escola els vam preguntar sobre el mateix fet i ens van explicar que un d'ells ho havia gravat perquè els companys de l'escola que no podien sortir a l'hora de dinar volien veure-la.

[Noi, 14 anys, Escola Primera (2007)]

Manel: Perquè molta gent deia: "Si es peguen graveu-lo que ho vull veure". O sigui, els que es queden a dinar van dir: "Si es peguen graveu-lo que ho vull veure".

A més de l'emoció de presenciar la baralla, el mateix protagonista també tenia un interès directe en ser gravat, i així poder deixar constància i ser honorat pel seu valor, la seva força física i la mostra que no s'acovardeix davant del repte que el confronta amb un altre jove.

[Nois, 14 i 15 anys, Escola Primera (2007)]

Manel: M'ho va dir el noi que es va pegar em va dir que ho pengés, per deixar en ridícul a l'altre...

Josep: Perquè els de [l'Institut] diguin: "mira has perdut".

Tant la demanda de ser enregistrat i difós per Youtube com la disposició de l'entrevistat a fer-ho semblaven, amb la perspectiva de les entrevistes que vam fer un any després, bastant sorprenents. Entre alguns entrevistats l'any 2007 i entre tots amb els que vam parlar l'any 2008, les baralles eren un material sensible. En moltes altres baralles relatades pels entrevistats, l'aparició d'un telèfon mòbil podia ser una font de conflicte important. No tothom pot registrar a tothom. Al contrari, les normes són molt clares, i l'enregistrament no autoritzat, encara que sigui implícitament, d'una baralla o qualsevol altra situació d'agressió, pot ser considerat com un acte inadequat ("No està bé que s'estiguin *ficant* amb un i un altre ho estigui gravant"), o fins i tot com un acte de violència que requereix una reparació. Més d'un entrevistat ens va explicar que quan ells o algun company va protagonitzar una baralla, s'estava a la vegada controlant si algú ho estava enregistrant. I el mateix passava en situacions més quotidianes. Un noi de 14 anys va dir que ell no tenia cap problema amb les baralles, però que si veia algú gravant-ne una, avisava els professors, perquè creia que el fet de gravar-la i ensenyar-ho era una manera de deshonrar l'enfrontament. Un altre noi ens va explicar com en una baralla seva els seus amics van reaccionar així al fet que algú l'enregistrés:

[Noi, 15 anys, Institut Metropolità (2008)]

Christian: Jo una vegada em vaig barallar i m'ho van gravar... El que passa és que els meus amics li van treure el mòbil... Ho volia *colgar* i tot i li van treure el mòbil i li van trencar i tot... Jo vaig veure quan m'estava barallant que un xaval m'estava gravant...

És per això que menys quan ho demanen o accepten els protagonistes, la majoria de joves tenen clar que la norma és no enregistrar les baralles:

[Noi, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Daniel: A mi ja no se m'acudiria, treure el mòbil al veure una baralla. O sigui, si hi ha una baralla, vas i mires, i preguntes: "Què passa?". No? Perquè clar, és una cosa que no és *lo* més normal. Però això d'anar a gravar-ho, encara que sigui per explicar-ho a un professor, no.

En l'acte de gravar, a més, es reproduceix d'alguna manera el microordre de la classe o l'escola, en el sentit que –sense autorització explícita– els nois "*xulitos*" puguin gravar a altres amb un estatus inferior (noies o "*pringats*"), provocant en alguns casos nous escenaris per la negociació de les posicions de poder i la distribució del respecte dintre de l'escola o l'aula. Un entrevistat ens va comentar que durant la darrera baralla que havien presenciada no havien vist ningú que tragués el mòbil per enregistrar-ho, i ho van explicar en els següents termes: "Però clar, eren persones que tenim tan a prop nostre que els hi tenim tanta estima que ni ningú se li va ocórrer treure el mòbil i fer la gracieta". Quan els implicats, en canvi, no mereixen l'estima o el respecte, el mateix fet de gravar-los es pot convertir en un acte de poder i jerarquia.

Com passava en el cas de la visualització de vídeos, també en la gravació entra en joc un treball simbòlic que combina diversos elements per delimitar les normes implícites que regeixen aquesta pràctica. En la cita que segueix, per exemple, podem veure com els entrevistats valoren que algunes baralles sí es poden enregistrar: les que es fan "en broma".

[nois, 15 anys, Institut Antoni (2007)]

Eli: No, se graban las que se hacen aposta en clase, de broma, como una que ha habido hoy en clase: se han empezado a pelear dos amigos... de tontería, porque los chicos se insultan así, tan panchos...

Laura: Es que son tontos...

Eli: Y como todo el mundo estaba mirando y ja, ja, ja. A grabar... y se han empezado a pegar más de verdad... pero luego, tan panchos. Y eso sí se graba.

La majoria desaprova qualsevol tipus de pràctiques que tingués a veure amb agressions o baralles, com un noi que explicava que "home, si estàs classe i graven a algú que li fot la *colleja* a un altre, home *pues* a mi no em fa molta gràcia". També com en el cas de les visualitzacions, sobretot els que mostraven una reincidència en l'enregistrament de violència eren etiquetats com a "tontos" o "problemàtics", com un jove que ens explicava que "abans hi havia un *tarat* que sempre gravava *peleas* (...) Era un *friki*", o un altre que afirmava que "aquests que graven pallisses i tot això són *cuatro pringaos* i ja està". Veiem un entrevistat que es va trobar, sense adonar-se, en una situació on "*cuatro tontos*", com diu, van enregistrar una vexació a un borratxo que va acabar pel terra ple de sang:

[noi, 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Antonio: Es que depende, porque yo he estado en una situación de esas, con un borracho, sabes, que había un borracho. Y... es que no mola nada. No mola nada, porque...

Ent.: ¿Haciéndole una broma a un borracho?

Antonio: Sí. Le decían... le decían que... que partiera baldosas, en la cabeza. Y el tío partiéndolas pues se abrió una brecha, un montón de sangre, y... Yo vi eso y cogí, con otro colega, empecé a hablar con él y dije: “Oye, yo me largo de aquí, yo me largo de aquí, yo me largo ya”. Porque es que este pavo... cayó al suelo redondo. Y yo me largo, a mi me entró un miedo y... Yo no voy a pagar por cuatro tontos. Y con el móvil encima gravándolo.

Una altra norma que il·lustra la importància de la confiança és la de la utilització de la *webcam* amb desconeguts fent coses potencialment vergonyoses com ara ballar o despullar-se. Diversos entrevistats van explicar que calia anar molt en compte, també en aquest cas en relació a la potencial captura i distribució posterior de les imatges per part de l'interlocutor. Hi havia una consciència generalitzada que allò que es feia amb una *webcam* podia ser capturat per qui ho estava veient en l'altre ordinador, i que per tant calia anar en compte amb l'ús que se'n feia.

Al treball de camp vam trobar, en definitiva, que els joves havien desenvolupat i estaven negociant normes sobre el què, qui i en quina situació es podien gravar vídeos (i fer fotografies), i que aquestes normes es fonamentaven sobretot en la possible difusió posterior, que és el que analitzarem en el següent apartat. Aquestes normes pivotaven sobretot al voltant de la confiança que mereixia qui enregistrava, però també sobre el tipus d'imatges i situacions que enregistrava (si eren potencialment compromeses o no) i, òbviament, sobre si s'havia negociat un permís explícit o no abans o durant l'enregistrament.

En aquest cas, a diferència del que passava en la normativització de la visualització de vídeos, sí que s'establia una responsabilitat moral molt clara en l'acte d'enregistrar, que en estar ubicat en la relació cara a cara i anar lligat a una possible difusió posterior era percebut com a molt important. Les normes que regulaven l'enregistrament apuntaven directament a la majoria de qüestions que hem analitzat en el capítol anterior, com ara el rastre privat que pot esdevenir públic, la potencial audiència imaginada dels vídeos o les formes de narrar i recrear la violència a través del vídeo. Sobretot entre els entrevistats del 2008, les normes eren fortes i relativament clares, i a diferència del que havíem vist un any abans, ningú va desdramatitzar ni minimitzar la importància i les possibles conseqüències de la difusió de vídeos violents o potencialment vexatori.

Difondre: el risc de perdre el control de la pròpia imatge

Arribem així al tercer aspecte relatiu a la normativització de l'ús del vídeo digital per part dels joves: la difusió de vídeos a través dels telèfons mòbils i Internet. Aquest és sens dubte el punt més nou i conflictiu que els joves han hagut de regular, i que de fet engloba i condiona en gran part els altres dos, i molt especialment el de l'enregistrament (ja hem vist com les normes relacionades a

l'enregistrament tenien a veure sobretot amb la potencial distribució posterior de les imatges). A més de mirar i enregistrar vídeos, el desenvolupament de la xarxa d'Internet, i en un grau diferent de les funcionalitats dels telèfons mòbils, permet compartir aquests vídeos molt més fàcilment que fa uns anys. El fet que allò que es mira o enregistra es pugui fer i mantenir accessible a molta més gent, fins i tot al món sencer, crea noves situacions i conflictes que cal regular o, com hem dit, *normativitzar*.

La difusió de vídeos anònims per Internet és una pràctica habitual, sobretot utilitzant la missatgeria instantània (el Messenger), el correu electrònic o la simple transmissió oral i posterior cerca a partir de paraules clau (es parla de vídeos als amics, i aquest quan són a casa fan cerques amb els paraules clau que els han donat). En alguns casos, la difusió d'aquests vídeos anònims pot consistir també en fer muntatges i penjar-los a la xarxa, a Youtube o a d'altres espais, i després avisar amics i coneguts a través del Messenger, Fotolog, de viva veu o per altres vies. Els vídeos anònims que es reenviaven o es compartien davant l'ordinador o el telèfon mòbil eren els que es percebien com a més espectaculars i sensuals, entre ells els que incloïen violència. Era habitual el que va dir un entrevistat: "Siempre me pasan alguno que es así bastante fuerte y... pff".

En el cas dels vídeos fets pels mateixos joves, l'espectacularitat ja no era sempre el més essencial, tot i que sovint sí que era un aspecte clau per decidir si es compartia entre un públic més gran o només entre els més amics, fos a través d'Internet, del Messenger o del simple visionat conjunt en un telèfon mòbil o a l'ordinador. Si algun jove veia en una situació quotidiana una imatge potencial espectacular, podia fàcilment treure la càmera per enregistrar-ho: "El típico que li tira una taula a sobre d'un altre, sí *bueno*, la típica persona que a classe no fa gaire i que si obra la boca es per cagar-la, el típico vídeo de '*Va, va, títale la silla que grabo*'". Ja hem vist que els joves enregistraven vídeos de molts tipus, i com que la possibilitat d'enviar el que s'enregistrava o editava era sempre allà, ja que la facilitat tecnològica de penjar-ho era per a molts molt atractiva, alguns dels vídeos gravats es difonien entre altres joves: "És a dir, no és que anéssim a gravar burrades, és que si estem gravant i hi ha alguna burrada doncs la pengem".

En la difusió de vídeos que s'han vist, la regulació és en part similar a la que hem analitzat quan hem parlat del fet de mirar o no mirar els vídeos violents, en el sentit que s'estableixen codis que diferencien entre els joves que envien i reenvien vídeos amb violència, d'una banda, i els que no, de l'altra. Com passava amb la visualització de vídeos violents, també es diferencia el tipus de vídeo que s'envia o reenvia (si és real o no, si es coneixen els implicats o no, etc.). Pel que fa a la desvinculació moral entre l'acte de reenviar i la violència, això sí, és menor en el cas del reenviament ("Però has de ser molt mala persona per fer això"; "Algunes baralles... si les veus, les

veus... Però penjar-les... No ho trobo de bon gust”), tot i que també existeix amb força (sobretot a les entrevistes l’any 2007, hi havia alguns joves que expressaven opinions com la d’aquest: “A mi m’és igual. Ni em va ni em ve”). En general, això no obstant, i de manera molt més accentuada l’any 2008, els joves veien que el fet de reenviar o de compartir davant la pantalla sí implicava una responsabilització major sobre la violència representada. Per als que desaproven els vídeos violents, distribuir-los era més “greu” que mirar-los, de la mateixa manera que distribuir els que s’havien gravat era directament detestable. De fet, ja hem dit al capítol anterior que legalment parlant, és molt més greu difondre una baralla que no pas la mateixa agressió i el seu enregistrament. La majoria de nois i noies tenien uns límits i unes normes molt clares que manifestaven una i altra vegada a les entrevistes:

[noi, 15 anys, Institut Metropolità (2008)]

Toni: Jo el que no faria mai per exemple és penjar vídeos de coses que poguessin molestar algú, coses que poguessin ser ofensives a la gent, a qualsevol tipus de gent. Potser penjaria un vídeo de música, de grups de música, però mai una cosa que pogués ser ofensiva, que es pogués retreure, saps? Això no ho posaria mai...

En aquest apartat ens centrarem en com es normativitza no tant la difusió i reenviament de vídeos anònims, sinó la difusió de vídeos *enregistrats pels mateixos joves* i molt especialment quan representen violència, fictícia o real, o quan la mateixa difusió esdevé un acte violent (en tant que causa mal en altres joves). I és que els joves se senten molt més exposats amb la difusió de vídeo que no pas amb la d’escrits o fotografies. Perdre el control de la pròpia imatge, de com cadascú es vol representar davant dels altres, és el que explica que mentre pràcticament tots els joves tenien una pàgina al Fotolog amb fotografies seves i dels seus amics, eren molts els que deien que en vídeos, en canvi, no volien sortir a Internet, i sobretot no volien sortir si hi apareixien sols. El vídeo, la imatge en moviment, exposa més, mentre que en el cas de les fotografies i el text escrit (es té la impressió que) és més fàcil controlar o, com a mínim, *sentir-se còmode* amb la presentació pública amb la qual cadascú apareix:

[noi, 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Àlex: Perquè el Fotolog puc pujar una foto que se’m vegi el que jo vull... Per exemple, si vull que se’m vegi un tros de cara, que se’m vegi un tros de cara. En canvi el Youtube... És que és diferent... És que no m’agrada a mi el Youtube, posar vídeos de mi.

Això implica que la imatge en moviment que atrapa el vídeo és més difícil que sigui aprovada per tots els protagonistes als que se’ls demana permís per mantenir la gravació i, sobretot, per poder reproduir-la i difondre-la. També en les fotografies, això no obstant, hi havia una negociació del que es podia i el que no es podia difondre, i com hem dit els joves demanaven en algunes ocasions que s’esborressin fotografies de la càmera, el mòbil i també de les pàgines a Internet on apareixien. Una noia explicava que si penjava una fotografia de grup i a una de les amigues no li agradava, “no

tindrà més remei que treure-la”. La norma era clara i –segons els entrevistats– es respectava sempre. Si algú no ho feia podia rebre el control social dels seus iguals.

La fotografia i el vídeo poden implicar, per tant, una pèrdua del control de la representació d'un mateix, la qual cosa s'interpreta que pot afectar la pròpia imatge i fins i tot prestigi. Vegem-ne dos exemples: “Hi ha fotos o vídeos que no les penges per si de cas... mai saps el que pot passar”; i “de vegades les coses que penges no pots saber qui ho pot mirar. Per exemple, gent fumant o bevent o coses d'aquestes... dius: ‘Millor no la penjo perquè els seus pares o algun conegut o *algo*... doncs no li farà gràcia””. Un noi de 17 anys que ens explicava que anava amb compte amb la seva imatge i que no li agradava que li fessin fotografies i menys que les pengessin al Fotolog, explicà que algun cop havia trobat alguna foto seva al Fotolog i que havia obligat els amics a que la traguessin. I afegia: “Per sort m’han fet cas i l’han tret”. Una altra noia de 15 anys ens deia: “*Es que a mí no me apetece que me vean haciendo la payasa*”, i una altra explicava que “normalment, si vaig a penjar una foto que surten mes persones, abans pregunto”. La majoria d’entrevistats ens deien que *era evident* que no podies penjar fotografies o vídeos d’algú a qui no coneixies, però també reconeixien que hi havia gent que ho feia. La barrera entre “enregistrar” i “penjar a Internet” era vista com a important, i com hem vist a l’apartat anterior hi havia unes normes que en general eren implícites i anaven molt lligades a la confiança personal. Per això un entrevistat ens explicava: “Ho he vist, gravant a la gent borratxa perduda, i s’ho passen entre ells i això. Però penjar-ho a Internet, no”.

Sovint la negociació del mateix enregistrament ja podia incloure, implícitament o explícitament, una acceptació d’una difusió posterior: “*Sí. Porque se puso a bailar y le dije: “¿Te grabo?”. Y dijo: “vale”. Y después lo colgué en Youtube*”. Tot i així, era molt habitual que s’explicités la negociació dels límits quan una pràctica concreta no estava clara, o quan es volia traspasar una barrera, per exemple passant de fer una fotografia o un vídeo a “penjar-lo” a Internet o difondre’l via mòbil. En el mateix moment de fer el vídeo, els joves sovint negociaven lúdicament i de manera més o menys natural si es podia penjar o no. Una entrevistada ens va explicar, per exemple, que de vegades quan enregistraven algun vídeo, qui ho feia ja deia “Això va a Youtube, això va a Youtube”, amb la qual cosa donava peu a qui no hi estigués d’acord a dir-ho. És cert, això no obstant, que aquesta negociació de vegades generava conflicte, com mostra aquesta discussió per una fotografia:

[noi, 15 anys, Institut Metropolità (2008)]

Laura: Porque me dice: “Te hago una foto y la borro”. Y le dije: “Vale”. Me hace una foto y salía mal y dice: “Ah, ya no la borro, ya no la borro”. Y dije: “¿Qué no?!”. Y le cogí la cámara y le borré todo.

Les reticències de molts joves a aparèixer a Internet, sobretot en imatges en moviment, ens alerta del fet que malgrat es parli de l'actual generació com a profundament exhibicionista pel seu ús de les xarxes socials, no hem d'oblidar que són molts els que continuen vivint la "vergonya" com un mecanisme molt poderós de control social, en el sentit que sovint estableix un límit infranquejable i que genera angoixa. Així, com hem dit, mentre que penjar fotografies al Fotolog estava ja normalitzat ("no, [no tenemos vergüenza de colgar fotos en Fotolog,] porque todo el mundo lo tiene [un perfil al Fotolog]"), amb el vídeo s'anava amb molt més de compte:

[Noies, 15 i 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Laura: Sí, cuando estamos solas nos gravamos haciendo el *pardillo*. Pero sólo para verlo nosotras.

Ent.: ¿Nunca lo colgáis?

Laura: No. ¡Qué vergüenza!

Montse: ¡Qué vergüenza!

O com deia un noi també de 15 anys: "*Si crees que voy a dejar que la gente vea mis tonterías, cuando yo hago el mongolo o hago alguna tontería... [estás muy equivocado]*". És per això que molts dels vídeos que es feien només es compartien entre els amics protagonistes: "*No, no lo colgamos. Lo tenemos en casa pues pa' reírnos nosotros, porque no me apetece que la gente me vea en Internet*". El vídeo que hem explicat a l'apartat anterior on saltava un noi o noia i semblava que a l'aire es transformava en un altre, no el van penjar perquè la majoria s'hi negava: "*A mi me haría gracia colgarlo pero los otros se ponen: 'No, no, no, no'. Y yo, 'Bueno'. [resignada]*". O encara un altre exemple:

[Noia, 17 anys, Institut Antoni (2007)]

María: Aquell, el de las Festes de Gràcia, perquè una nit eren les 3, es va acabar tot, i ens vam posar a cantar, i uns giris ens van gravar, i *bueno*, els vam dir que ens *borressin* i ho van *borrar*... I clar, els altres, jo em puc gravar a mi i als meus amics, però l'altra gent que n'ha de fotre! I una xavala em va dir: "El penjo, que és molt bo, que no es veu res, que és molt fosc". I jo vaig dir: "No, no el pengis que se sent la meua veu". *No lo cuelgues que encima me inventaba las letras y no, no, no. Está bien, no sé... Te ríes...*

La por dels entrevistats que penjaven vídeos a aparèixer com "fent el *penes*" o "el ridícul" era important: "Et fa pal que diguin: 'Quina xorrada'"; "Ho van penjar, però després ho van treure, perquè (...) si ho veu molta gent dirà: 'Son tontets o algo?'"; "Et fa pal que diguin: quina xorrada". Aquesta reticència encaixava amb el fet que quan arribaven vídeos de companys que sí es difonien per Internet, aleshores els examinaven críticament i sovint els convertien en motiu de mofa, de vegades amb crueltat. Dos exemples són una noia que sortia ballant en un vídeo al Youtube i que unes entrevistades deien que els feia sentir vergonya aliena i que "ballava com una puta", i la d'uns coneguts d'un altre entrevistat que sortien simulant pel·lícules i que eren jutjats –en aquest cas més o menys carinyosament– com "*frikilandia*". Un tercer exemple és una noia que feia vídeos fent *playback*:

[Noies, 15 i 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Laura: Se ponía así la chavala con el micrófono, que bueno, era un peine. Y se ponía tope de “uuaaaa” [*sembla que faci un gest com de superdiva*]

Ent.: Y era un poco de hacer el penas, el ridículo...

Laura: Que madre mía, qué payasos.

Ent.: Pero estos que hacen que a lo mejor tienen éxito y ...

Laura: No, si tenían éxito. Y...

Montse: La gente se reía de ellos, más bien.

En altres casos, en canvi, aparèixer en vídeos penjats al Youtube podia generar una certa “microfama” positiva en el context dels Instituts, com per exemple el noi a qui van enregistrar la baralla i després la van penjar a Youtube, o uns nois que feien “playbacks” i els penjaven, o d’altres que enregistraven accidents o desgràcies pròpies i les penjaven a Internet no com una font de vergonya sinó de popularitat davant la majoria de companys, sobretot si eren producte de pràctiques de risc que enaltien el valor i la capacitat de diversió dels protagonistes, en la línia dels vídeos del gènere *Jackass* als quals hem fet referència anteriorment:

[noi, 17 anys, Institut Poble (2008)]

Manel: Ens anàvem tirant, i un gravava... I de cop va sortir un cotxe i ens vam estampar contra el cotxe i buah, va haver un merder que *flipes*, van venir tres o quatre cotxes de mossos... Se’ns volien endur al *cuartelillo* i tot... Però *bueno*, al final no... Però un merder impressionant...

En casos d’aquest estil, fins i tot quan els vídeos eren “descoberts” per adults i es rebien sancions, la satisfacció d’haver fet pública la proesa persistia. Aquestes “microfames” eren subratllades amb orgull per diversos entrevistats, en un exemple de com la mediació tecnològica, com hem vist al capítol anterior, modifica la manera com aquestes proeses èpiques són narrades i recreades: si bé es perd l’èpica de la reconstrucció verbal, es guanya el registre permanent del document visual que en certifica l’autenticitat.

Alguns entrevistats també explicaven amb orgull que els seus vídeos o Fotologs haguessin estat visitats i fins i tot comentats per usuaris d’altres parts del món. Quan la cerca de visibilitat entre espectadors anònims era intencionada, sovint es buscaven vídeos espectaculars per assolir-la. És a dir, que com ja hem dit, l’espectacularitat era sovint un criteri per decidir si un vídeo es penjava o no: “De vegades el vídeo no es prou espectacular i no val la pena penjar-ho. Que sigui xocant, algú ni ningú hagi fet... el vídeo ha de ser espectacular perquè algú el pengi”. I si es buscaven vídeos espectaculars, els mateixos nois tenien clar que la violència era un recurs molt efectiu per augmentar l’audiència potencial: “*Tú pones una hostia bien grande y en el Zapping sale seguro*”. Un grup de nois que va fer un vídeo en un projecte educatiu molt concret, en el qual sortia molta violència, explicaven que d’una banda, aquella violència existia al barri, per molt que els grans no la veiessin o no la volguessin veure, però que d’altra banda sí l’havien exagerat una mica.

Retornant a la vergonya i les reticències a aparèixer en vídeos a Internet, trobàvem que en la majoria dels casos, no obstant, els vídeos o no es compartien o es feia només entre el cercle de confiança, fos a través dels mòbils, dels ordinadors o fins i tot de Youtube, però posant-los títols i etiquetes indesxifrables que només coneixien els implicats, amb la qual cosa els protagonistes excavaven un espai aparentment privat en el terreny públic de *Youtube*, un espai on només podien arribar aquells que coneixien les paraules clau. Preferien fer-ho així que no pas utilitzar l'opció tècnica que ofereix Youtube de restringir l'accés als vídeos als amics que s'especifiqui:

[noi, 15 anys, Institut Metropolità (2008)]

Judith: No, eso [aquest vídeo] si lo pusiéramos en el Youtube pondríamos un nombre que nadie lo pudiera ver, o sea solamente para tenerlo allí...

Aquests joves no semblaven preocupats per la possibilitat que aquest espai d'aparent privacitat dintre de l'espai públic a Internet fos visitat per exemple a través del seguiment dels seus Canals i dels llaços "d'amistat" amb els quals sovint els entrellaçaven. Aquesta "inconsciència" d'alguns entrevistats era més accentuada a les entrevistes que vam fer l'any 2007, on per exemple una noia ens va dir que tot i que al teu perfil a la xarxa social Fotolog no posaràs segons què, en general "la gent no pensa que pugui haver-hi algú que no coneguis que pugui arribar a aquest vídeo o al Fotolog". Una altra noia ens deia que si bé penjar imatges a webs no li agradava perquè no era segur, a Fotolog sí que ho feia tranquil·la. Volem dir amb això que si bé els entrevistats tenien normes i reticències relacionades amb la privacitat a la xarxa, les seves pràctiques no eren un exemple de rigor en aquest sentit. També trobàvem que la majoria d'entrevistats que feien i penjaven vídeos a Youtube no en feien propaganda entre els companys de classe, de manera que la majoria no sabien quins companys del seu voltant tenien vídeos al Youtube. Algun dels entrevistats que feien i penjaven vídeos, no obstant, sí que ho feien amb l'objectiu bàsic de tenir com més audiència millor. Aquest era el cas dels joves que feien els *playbacks*, que havien començat fent petits vídeos de lluita en broma, i com que no agradaven als seus amics, van deixar-ho estar fins que van tenir la idea de fer *playbacks*, que sí van tenir més èxit.

A banda de les normes en relació al dret a la privacitat i al control de la pròpia imatge, els joves també creaven normes sobre la difusió de vídeos on es feia bromes o fins i tot s'agredia a amics. I és que a banda que la mateixa vergonya podia fer que molts joves consideressin una "agressió" la simple difusió d'imatges aparentment inofensives però que no aprovaven, el cert és que també hi havia agressions directes i explícites que es distribuïen pels mòbils o per Internet. Els límits del que era innocent, del que era una broma entre amics o del que era una agressió no era sempre clar. De vegades, per exemple, alguns joves poden utilitzar la imatge d'un amic que no surt molt agraciat per tal de fer-li una broma, o per riure's d'ell directament. A les entrevistes, algun entrevistat ens va dir que coneixia l'existència de vídeos d'aquest estil:

[Noies, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Ent.: I mals rotllos de coses que s'hagin penjat per Internet?

Alba: Sí, la típica broma de fotre-li un cop, i a sobre gravar-la i passar-la pel mòbil...

Sara: Al [Torres] li fan...

Alba: I a vegades a profes, també els foten. Però els profes també tela...

Sara: És que insulta, que et diu fill de puta. I la [Jesus]

Alba: És que està boja, i crida...

Com passa amb les bromes cara a cara, el límit entre la broma com a mostra de proximitat (som prou amics com perquè et pugui fer i tu acceptar les bromes) i la broma com a agressió (m'estàs buscant) no és sempre clar. En el cas del gènere de vídeos de “*collejas*” això és molt evident. Mentre en alguns vídeos es veu que són cops on prima la complicitat entre amics, i en d'altres que són cops on la víctima és clarament menystinguda, en alguns no està clar si és una cosa o l'altra. Exemples del que estem explicant eren vídeos que els entrevistats havien vist de companys “borratxos perduts”, cantant o ballant en una discoteca, que aleshores circulaven per mòbils o per *Youtube*, que no eren necessàriament agressions però podien tenir conseqüències per als individus (tot i que com ens deia un entrevistat, de vegades els protagonistes no només no s'enfadaven, sinó que fins i tot animaven a penjar-lo perquè se sentien superiors pel fet de sortir de nit; també passava el mateix, segons algun entrevistats, amb vídeos fets en broma a les dutxes). Un exemple de distribució d'un vídeo amb intencions molt clarament agressives és el següent:

[noi, 16 anys, Institut Poble (2008)]

Xavi: L'altre dia em van passar el vídeo d'una noia que tenia (...) tot ple de ronya...

[rient] I ens van passar una foto, i un vídeo...

Ent.: Noia que no coneixies?

Xavi: Si, si, va a la meua classe... Ronya, tot brut, amb pelussa... La noia estava *sentada* i la van gravar. I es veu clarament...

Com ja hem dit, com passava amb la visualització de vídeos violents, o amb la difusió de vídeos anònims amb violència, molts entrevistats van distanciar-se enèrgicament respecte d'aquest tipus de vídeo on s'agredia algú i després es distribuïen, amb expressions com aquestes: “Buah! [amb *disgust*] Això és per agafar-los i fotre'ls una *patada* al cul a cada un...”; “És que humiliar algú... ja em diràs...”; “No sé, coses... *Niñatades*... pegant-se... Burrades... Tonteries com... Que jo no ho penjaria a Internet... No sé quina gràcia té que algú pengi dos amics *pegant-se*... gravant i rient... Ho trobo trist...”). També hi havia entrevistats, això sí, que no donaven a aquests vídeos massa importància, com és el cas d'aquest noi:

[noi, 15 anys, Institut Poble (2008)]

Em va arribar un *link*, que em deia: “Mira aquest vídeo, que es van pegar el [penas] i un altre” (perquè a aquest li diuen [penas]), i el vaig mirar i ja està...

També quan la violència era contra animals despertava el mateix tipus de reaccions entre la majoria d'entrevistats: “Hi ha quatre *matats*... que pengen vídeos... perquè es troben gats i els *hi* fan putades i ho pengen...”; “Hi havia uns que es dedicaven a agafar Cobayes, i es dedicaven... Una la van

cremar, una la van obrir en canal...”. El profund disgust per vídeos d’aquest estil no implica que no se’n pugui fer difusió. En aquesta cita veiem com una noia a qui repugna un vídeo que ha vist, l’ensenya a la seva amiga perquè el vegi:

[noia, 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Montse: Yo los que no soporto es cuando maltratan a los animales. Cuando... hay muchas veces que... tanto si ha salido por la tele como buscando por el Youtube lo que sea, sale que les pegan a los animales y eso y... yo es como...

Laura: Como uno que me pasaste, que me dijiste “ua, Elena, mira este vídeo, que he llorado”.

La distància que molts marcaven respecte els joves que difonien vídeos violents, fossin del tipus que fossin, era més forta que la que havíem vist s’establia entre els que els miraven o no els miraven. La distància social amb la qual se’ls percebia era gran, i se’ls ubicava per exemple en altres escoles: “D’altres coles que pengen vídeos que peguen a gent... Aquí no...”. Una altra manera de distanciar-se dels joves als que agradaven aquests vídeos era, com en el cas de la visualització, caracteritzant-los com “els curtets”, els “tontets”, els “matats” o els “raros” (“perquè són els quatre raros... Suposo que per donar la nota...”; “Hi ha quatre matats... que pengen vídeos... perquè es troben gats i els hi fan putades i ho pengen [amb disgust]”).

Tot això ens evidencia com el fet que aquests vídeos circulessin contínuament no implicava que fossin vistos amb indiferència per tots els joves. A la vegada, també seria equivocat pensar que tots els joves tenien una aversió moral molt marcada en contra d’aquests vídeos. Al contrari, com passava amb la visualització de vídeos, però d’una manera més clara, d’una banda hi havia grups de joves que utilitzaven la distribució d’aquests vídeos per presentar-se davant dels altres de manera “divertida” o “transgressora”, encara que fos a nivell retòric. Compartir vídeos violents, i encara més si els feia un mateix d’una manera lúdica, així com els comentaris agressius a través d’Internet, permetien sovint una manera de transgredir les normes contràries a la violència de manera relativament asèptica, “segura”. Aquesta dissociació entre actituds agressives al difondre vídeos o al deixar comentaris a Internet, d’una banda, i el ser agressiu en les situacions cara a cara, de l’altra, foren remarcades per diversos entrevistats i també, sovint, en els mateixos comentaris a alguns dels vídeos, on hi havia un joc per discernir entre els que es mostraven agressius perquè eren realment durs, o els que aprofitaven que Internet els permetia ser-ho per “anar de durs”. Aquesta entrevistada ho deia en relació als comentaris agressius en un Fotolog:

[Noia, 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Maria: No, perquè també... són gent que també... És que el Fotolog, quan t’insulten pel Fotolog és perquè no s’atreveixen a dir-t’ho a tu a la cara directament, i si t’ho diuen t’ho diuen amb amics. Perquè sempre passa *lo* mateix: poca gent té el valor d’anar i *pegar-se* d’un en un, sempre venen amb els amics.

La xarxa oferia, així, un espai on agredir els coneguts o als desconeguts amb vídeos, paraules o imatges de manera aparentment impune, però també un lloc on jugar al conflicte sense experimentar-ne cap conseqüència, ser agressiu sense posar-se en joc, ritualitzar i representar un conflicte sense cap conseqüència pràctica.

Un cas interessant és el de la noia que amb els seus amics es passaven enllaços a vídeos amb violència política (vídeos de manifestacions de “nazis” i de “*antifas(cistes)*”), ja que en aquest cas el rerefons polític i la ubicació de la violència en manifestacions organitzades feien de la violència que representaven part d’una certa sensació d’aventura i lluita col·lectiva. També evidenciava la importància de deixar rastre per Internet en forma de vídeo digital, ja que això feia que uns i altres sovint escorcollaven aquests vídeos de manifestacions per intentar identificar i desemmascarar assistents “infiltrats” que intentaven obtenir informació, amb l’objectiu d’agredir-los posteriorment.

En conclusió, i com en els apartats dedicats a veure i enregistrar vídeos violents, veiem com els joves estan fent un intens treball simbòlic per dirimir les normes que regeixen el consum, producció i distribució de vídeos digitals, i les diferents posicions que els diferents individus prenen en relació a aquestes normes. No és estrany, per això, que els joves fessin sovint bromes i comentaris que tenien a veure amb les possibles implicacions de la difusió de vídeo per Internet, per exemple imaginant-se que els fan una fotografia o un vídeo quan són en una situació determinada, o que després arriba a la televisió, o amenaçant en broma d’enregistrar i difondre imatges determinades.

Hem vist com en cada cas, la complexitat de criteris i posicions a l’hora de veure, enregistrar i difondre vídeos és gran, i com la negociació està en plena eferescència. En el cas de difondre vídeos, i més si són vídeos enregistrats pels propis joves, la responsabilitat moral és experimentada de manera molt més accentuada del que passava en la simple visualització de vídeos, i això fa que la diferenciació entre els que difonen aquests vídeos i els que no sigui més marcada de la que s’estableix entre els que els miren i els que no.

Fixem-nos com darrera aquest complex treball simbòlic per elaborar i negociar els límits normatius de les pràctiques al voltant del vídeo digital, es perfilen les solucions als nous dilemes i problemes plantejats pel canvi tecnològic que hem revisat al capítol anterior. Veiem com els joves feien referència a la sensualitat de la violència a l’hora d’atraure l’atenció, molt temptador en el cas d’un mitjà com Internet amb poc control a la difusió de vídeo, i buscaven els límits morals que cal o no cal establir al respecte; hem vist com darrera la difusió d’algunes agressions per Internet i telèfons mòbils hi ha la construcció d’una audiència imaginada que pot ser molt important, sigui a nivell local, per exemple en un Institut, o a nivell més ampli. Darrera l’enregistrament i difusió de vídeos

hi ha un joc sobre el reconeixement, tant positiu com negatiu, que està ara buscant les seves pautes. Els joves són d'una banda exhibicionistes, però com hem vist també operen en termes d'una forta vergonya i cura a l'hora de deixar rastres que no els agraden. Hem observat també com agressions, baralles o incidents violents concrets, quan tenen algun tipus de difusió per vídeo digital, cobren una entitat diferent a la que havien tingut en el passat en el sentit que poden arribar de manera crua a més gent, però a la vegada perden part de la seva mística. També hem apuntat, finalment, com part de la violència i el joc amb els vídeos violents es pot llegir més com un joc lúdic de transgressió innocent, retòrica, tot i que amb límits difosos amb transgressions i violències més substantives.

Els vídeos que circulen a través del Messenger, de l'e-mail, dels mòbils i del boca a boca fins fer-se populars esdevenen, en definitiva, material a través dels quals els joves discuteixen, negocien i elaboren els límits i també experimenten representacions del conflicte i de la violència. Aquestes circulacions es pot llegir com una influència que multiplica la violència, que prendria a més formes noves, però potser també presenta variants que en realitat el que fan és canalitzar de maneres relativament innòcues i institucionalitzades pulsions violentes, com sovint s'interpreta que fa l'esport. La frontera entre unes i altres és incerta i difícil de dibuixar. Cal recordar, a més, que la normativització relativa al mirar, enregistrar i difondre vídeos digitals no es produeix de manera aïllada del que fan els adults al voltant dels joves, i molt especialment les famílies, els professors i educadors i, també, els mitjans de comunicació. Els analitzarem en els propers apartats.

PROFESSORS I EDUCADORS

Els adults, com els joves, estan creant i desenvolupant normes noves sobre la gravació i difusió d'imatges. Els adults que estan en contacte amb els joves, i molt particularment els pares i mares (que no tractarem en aquesta recerca) i els professors i educadors també troben que la innovació tecnològica està plantejant dilemes importants sobre com normativitzar i limitar l'ús del vídeo digital, i en realitat d'Internet en general, en relació a les agressions i la violència.

Ens interessa molt parlar dels professors perquè per entendre el procés normativitzador dels joves és fonamental parar atenció a com les mestres i els mestres estan responent als incidents que s'estan produint en totes les escoles al voltant de la mediació d'Internet en relació a agressions i violències quotidianes. És a dir, que quan esclata algun conflicte concret associat a la difusió de vídeos per Internet o pels telèfons mòbils –totes les escoles i instituts que hem visitat havien viscut algun incident que hi tenia a veure–, el terrabastall que provoca el converteix en un *incident exemplaritzant*, en el sentit que obliga els joves a dialogar amb els aspectes morals, ètics i punitius

del que fan amb Internet, i per tant són moments generadors de converses, posicionaments i reflexions que creen i generen normes socials, que normativitzen.

Incidents 'exemplaritzants'

El vídeo digital estava generant a la vida quotidiana dels joves que vam entrevistar conflictes de molts tipus, fossin en primera persona o a vicàriament a través d'amics i coneguts. Aquests incidents de vegades tenien a veure amb els pares (quan enganxaven algun vídeo compromès al mòbil, o a través d'un enllaç al Fotolog o al Messenger), amb altres amics o amb desconeguts. Els entrevistats ens van parlar de múltiples incidents d'aquest tipus: d'un conegut el pare del qual va veure el vídeo que tenia al mòbil de com havia disparat balins a les finestres dels veïns amb un amic; d'una demanda d'amics perquè protestessin demanant que fos eliminat un vídeo on "fotien una pallissa a una noia"; una companya d'escola que va fer una denúncia als jutjats a partir d'una gravació que va fer ella mateixa; entremaliadures enregistrades que a través del Youtube van arribar als pares; vídeos que es demanava que s'esborressin perquè hi apareixia algú que havia mort poc després de ser enregistrat; difusió de fotografies de companys borratxos que havien arribat als pares de l'interessat; etc.

Una altra esfera on hi havia incidents amb el vídeo digital era amb la protecció d'arxius privats i també amb vídeos capturats dels intercanvis a través de *webcams*. Dos entrevistats ens van parlar de coneguts que havien tingut problemes d'aquest tipus, bé sigui perquè els van agafar i difondre vídeos íntims amb la parella que tenien a l'ordinador, o perquè algú havia enregistrat una noia de l'escola mostrant-se nua a través de la *webcam* i després ho havia fet circular. Entre la resta, van ser diversos els que van mostrar la seva desconfiança de les *webcam*.

Si a més del vídeo parlem dels conflictes amb Internet i els telèfons mòbils en general, la llista augmenta molt: ens van parlar de diversos incidents amb fotografies ofensives, fotografies amb comentaris ofensius, o comentaris ofensius sense suport audiovisual als perfils de Fotolog (on també es viuen en directe alguns conflictes i desavinences entre amics i companys, de vegades amb traducció física posterior a la mateixa escola); o d'apropaments eròtics per part d'adults a pàgines com *Vota mi cuerpo*.

Cadascun d'aquests incidents era important perquè generava reflexivitat sobre les possibles conseqüències conflictives del que feien amb els telèfons mòbils i Internet. A base de sentir conflictes d'amics i coneguts, els joves anaven prenent consciència que calia anar en compte amb els usos que feien d'aquestes tecnologies. És per això que parlem d'*incidents exemplaritzants*. Com

va reflexionar un entrevistat: “Potser la gent no es gaire conscient d’això, però si segueix així... Cada cop hi haurà menys intimitat i la gent haurà de plantejar-se les coses”.

En aquest apartat ens volem centrar en els incidents que passaven a dintre les escoles i que generaven una reacció per part dels professors. A totes les escoles que vam visitar, i també en d’altres casos que havien viscut professors i altres professionals amb els que vam parlar, s’havien viscut situacions noves que provocaven reaccions molt fortes, tot i que sovint encara una mica temptatives, per part dels professors. Arran de casos de gravació i posterior difusió d’algun assetjament, burla, agressió o baralla, els centres sovint creaven normes noves, com ara prohibir l’ús del telèfon mòbil:

[noia, 17 anys, Institut Poble (2008)]

Aquí al *cole* està prohibit fer vídeos, i portar el mòbil i MP3. I està prohibit perquè una vegada van penjar un vídeo d’una noia que li van pegar un cop, una *colleja* forta, i ho van gravar i penjar al Youtube.

La reacció davant d’incidents conflictius (amb agressions o violència) provocats per la difusió de vídeos –i de vegades fotografies o paraules escrites– per Internet i telèfons mòbils canviava molt segons el centre. Els casos que vam trobar que havien generat processos disciplinaris eren de tres tipus: 1) alumnes que enregistraven els professors mentre estaven renyant els alumnes (a la classe o en excursions) o mentre els alumnes els insultaven o els feien la vida impossible; 2) enregistrament de baralles entre joves; i 3) enregistrament d’agressions físiques o verbals, burles indirectes i difamacions, o també imatges compromeses, que afectaven companys de l’escola. En tots els casos, s’entén, els vídeos (i també d’altres suports com fotografies i text) es difonien o bé per telèfon mòbil o bé, sobretot, per Internet.

Les reaccions eren molt variades, però en general coincidien en ser molt contundents. Menys en el cas que hem descrit on un alumne d’un centre es va barallar al carrer amb un noi d’un altre centre i va demanar els amics que l’enregistressin per penjar-ho a Youtube, i que només va suposar que la tutora a qui va arribar la notícia del vídeo exigís al responsable que l’esborrés de Youtube perquè donava mala imatge al centre (sota amenaça de comunicar a la directora la seva existència si no s’eliminava), en la resta de casos la reacció fou en general molt dura, la qual cosa feia que els alumnes tinguessin la sensació que hi havia quelcom important en joc (com va dir una noia: “I algú es va *xivar* al professor i es va *liar* una... L’any passat”). El cas més extrem del que vam tenir notícia va ser el d’un Institut en el qual es van trobar vídeos d’agressions a l’hora del pati i que van provocar que s’expulsés de l’escola durant uns dies a tots els alumnes que apareixien als vídeos, fossin aquests agressors, públic o senzillament figurants que ni tan sols miraven les agressions. En un altre centre, van expulsar tant l’alumne que va filmar una baralla com els que es van barallar, tot

i ser una baralla fora del centre, amb l'argument que van perjudicar la imatge de l'escola. En un altre centre, en canvi, només es va castigar amb força, amb un expedient, l'estudiant que va enregistrar i difondre el vídeo en el qual una alumna insultava una professora:

[*noia, 15 anys, Institut Metropolità (2008)*]

Ent.: Y entonces, el expediente fue contra...

Laura: Contra los que grabaron.

Ent.: ¿No contra los que insultaron?

Laura: No, porque... no sé.

En el següent apartat ens fixarem en quina era l'experiència que tenien els joves de les accions disciplinàries i de la relació amb els professors. Aquí volem centrar-nos només en l'enorme importància d'aquests incidents a l'hora de generar processos normativitzadors entre els joves, en el sentit que obligava els joves a prendre (més) consciència de les implicacions del vídeo digital i d'Internet. Quan s'engegava el procés disciplinari, si no ho havia fet abans, l'incident viatjava de boca a orela a la velocitat de la llum, generava moltes converses i "fixava" els límits del que es podia i no es podia fer. En altres paraules, aquests incidents tenien gran part de la culpa de l'enfortiment de les normes que vam observar des de la primera entrevista l'any 2007, quan els joves mostraven unes normes menys clares i més laxes sobre el fet d'enregistrar i difondre vídeos, fins a les normes més universalment compartides i fortes que ens vam trobar un any després, el 2008, un cop a la majoria de centres ja hi havia hagut algun incident important.

Un cop ha esclatat algun conflicte i l'escola ha engegat un procés disciplinari relativament públic, la qüestió dels límits, de les conseqüències punitives i les implicacions morals passa a estar damunt la taula. D'una banda, el fet que el vídeo arribés a ser vist per adults com pares o professors, feia que la sensació d'impunitat i anonimat a la xarxa caigués pel seu propi pes. Fins i tot aquells joves que afirmaven que ni els professors ni els seus pares no coneixien ni utilitzaven les xarxes socials, o aquells que pensaven –com ens vam trobar sobretot l'any 2007, i en algun cas encara el 2008– que posant vídeos a Youtube sense paraules clau òbvies era garantia d'anonimat, o que al Fotolog si no donaves l'adreça a pares i professors eres invisible per ells, es veien aleshores obligats a posar entre quarantena la seva sensació de privacitat. És a dir, que els alumnes utilitzaven els *incidentes exemplaritzants* per adonar-se dels possibles problemes de "seguretat" de les seves pràctiques i petites o grans transgressions. Fixem-nos, per exemple, en com aquests dos alumnes parlen d'un jove que va ser enxampat posant fotografies i comentaris denigrants dels professors al Fotolog:

[*Nois i noia, 15 anys, Institut Vallès (2008)*]

Sonia: Es que mirar ahí hay que ser tonto, te tienes que aburrir un montón.

Juan: Y encima en tu Fotolog, o sea, eres un poco listo y ...

Samuel: No, que ha hecho un Fotolog, sólo, con fotos de los profes.

Juan: Ah! ¿Y como lo han pillao?

Rubén: Miras a perfil: "Nombre: [Caqui]".

D'altra banda, la reacció de l'escola, conjuntament amb les reaccions d'amics i coneguts, establia límits sobre el que es podia i no es podia fer *allà on anteriorment hi havia un espai difús*. El noi que va ser simplement cominat a esborrar el vídeo d'una baralla a fora de l'escola, per exemple, quan li vam preguntar si no havia tingut en compte la possible reacció de l'escola va respondre: "No crec. Però això és meu. No tenen perquè dir-me res". Quan li vam preguntar si de totes maneres d'ara endavant aniria més en compte a l'hora de penjar vídeos, això no obstant, va respondre amb un clar "Sí, sí, i tant!". Internet és un espai on encara estem començant a tocar els límits, les conseqüències legals, les normes que en regeixen l'ús, i aquestes reaccions dels professors eren moments en els quals aquests límits es podien tocar de manera clara, no només per part dels joves, sinó també dels mateixos professors. Aquests incidents plantejaven reptes educatius, d'una banda, i també greus problemes per la reputació dels centres (fins al punt que en les mateixes reaccions disciplinàries aquest argument s'explicitava en alguna ocasió com el justificant de la severitat del càstig). Per això aquests casos exemplaritzants també havien fet sovint de detonants per acabar de decidir i implementar normes més extenses sobre l'ús de tecnologies a l'escola.

Si bé en tots els centres on vam fer entrevistes havien prohibit o estaven a punt de prohibir l'ús de telèfon mòbil (alguns ho havien fet feia poc), els principals arguments que ens donaven els professors i tutors per justificar aquesta prohibició giraven no tant al voltant del perill que s'uessin per enregistrar i difondre imatges, si no que els telèfons –com també les màquines portàtils de videojocs o càmeres de fotos o vídeo, o fins i tot els reproductors de MP3– produïen una molèstia continua a l'aula; que creaven competència consumista; que eren subjectes de ser robats i per tant font de conflicte; i, també, que aïllaven els individus. Aquesta política, però, no implicava que els alumnes no portessin els aparells a l'escola, sinó que no podien ni sonar ni ser utilitzats. Cada escola trobava, a més, el límit de tolerància adequat en la seva aplicació (que de vegades implicava permetre el seu ús a l'hora de pati, o permetre que es veiessin sempre i quan no sonessin o s'utilitzessin clarament per fer fotografies o vídeos, etc.) i les sancions que aplicava (requisar-lo fins a final de curs o fins que els pares el vinguessin a recollir, per exemple).

Els *incidents exemplaritzants*, en definitiva, eren moments importants perquè establien clarament els límits i les normes "oficials" al voltant de pràctiques que altrament eren difuses, i delimitaven així el marc normatiu "adult" en el qual els joves generaven les seves pròpies normes al voltant de les pràctiques amb el vídeo digital. A les entrevistes vam veure molt clarament l'impacte que tenien, amb expressions com "Home la gent li va saber greu, l'hem cagat, l'hem cagat... Després es va solucionar tot..." o "Sí, [los castigaron a todos] porque es ilegal colgar un vídeo que salga una profesora".

Els incidents feien referència, tots, a conflictes que les pràctiques a Internet o amb els telèfons mòbils generaven de manera immediata, com ara pujar a Youtube un vídeo on un company li feia un cop humiliant a un altre, una noia fent el ximple a classe amb presència del professor, uns companys assetjaven i pegaven a un company, uns altres s'enfrontaven verbalment fins a barallar-se a cops de punt al mig de la classe, una alumna responia a una professora, un professor alligonaava els alumnes, els companys d'una noia borratxa l'obligaven a fer coses, o amb fotografies de professors acompanyades de comentaris despectius. No en vam trobar, en canvi, que tinguessin a veure amb conseqüències a mig termini, és a dir, incidents provocats pel rastre biogràfic que els joves anaven deixant per Internet. L'absència d'aquest tipus d'incidents, que difícilment esclataran a les escoles i sí ho faran probablement, a mig termini, en entorns laborals o públics, és el que explica que els joves no estiguin elaborant normes massa fortes sobre els perills d'anar deixant un rastre biogràfic per Internet que en el futur pot perjudicar la pròpia presentació pública. Tot i el creixent esforç d'autoritats públiques per conscienciar els joves d'aquest perill, i l'aparició de webs que ajuden a esborrar el rastre personal a les xarxes socials d'Internet, l'absència de d'incidents exemplaritzants fa que no es tingui consciència de la necessitat de normativitzar aquestes pràctiques.

Autoritat, ordre i respecte

Els incidents exemplaritzants també eren importants perquè podien enfortir o posar en dubte l'autoritat i la legitimitat dels professors i directius de l'escola. Podien reforçar el respecte o l'absència de respecte que els atorgaven els alumnes. És tan complex com allunyat dels objectius d'aquesta recerca fer una diagnosi precisa dels elements que ajudaven les escoles a establir el clima de respecte mutu i confiança no només entre els alumnes sinó també entre alumnes i professors³⁰. Sí que podem, això no obstant, analitzar les opinions expressades pels joves en les entrevistes i els grups de discussió, perquè el contrast entre centres era notable.

La principal diferència que vam trobar consistia en si els entrevistats tenien la sensació que els professors estaven o no pendents d'ells; eren o no visibles i existien o no per als alumnes; i, molt important, eren o no justos i proporcionats en la manera de resoldre els conflictes. Això, que sembla tant senzill i que tant han analitzat els estudis sobre l'assetjament i la violència a les escoles, és naturalment molt complicat. Veiem com ho expliciten aquestes joves d'un Institut:

³⁰ Veure, entre l'extensa bibliografia orientada a aquestes qüestions, Clarke i Murray, 1996; Elton Report, 1989; Gillborn, Nixon i Rudduck, 1993; Rogers, 2007 [1995]; 2006 [1997]; 2002 [2000]; Midthassel i Ertesvåg, 2007;

[Noies, 15 i 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Montse: Le dijeron a la profe: “Oye, que estas nos están insultando en el Metroflog”.

Laura: Sí. Porque aquí [...], no sé, todas las peleas, todas las discusiones que haya, tanto dentro como fuera, de la gente de aquí, pues...

Montse: Las arreglan.

Laura: ... los profesores se meten para arreglarlo y eso.

Montse: Esto es lo que me gusta a mí, de este instituto.

Laura: Sí. O sea, que llegan hasta el fondo del asunto. Y bueno, yo lo hablé con la profesora y tal. Y le dije que nosotras no habíamos sido y que ellas no se lo querían creer.

En aquesta escola, la immensa majoria d'entrevistats estaven molt contents amb com la direcció controlaven i responien a l'agressivitat. Valoraven, per exemple, la dedicació i presència de la persona que ocupava la direcció i la seva capacitat per arribar al fons, ser a tot arreu i ser just en les decisions.

[Noies, 15 i 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Ent.: Entonces aquí, [cuando hay un problema] sí que [la dirección] habla con esa persona...

Montse: Sí. [La dirección] busca hasta debajo las piedras, si hace falta.

Laura: Por eso me gusta este instituto.

Ent.: Estáis tranquilas, con [la dirección]. (...)

Montse: Yo creo que [la dirección] tiene varios clones, está en todas partes.

Laura: ¡Sí, tía!

Ent.: Siempre aparece... cuando hay algún conflicto, alguna cosa...

Laura: Ya está ahí.

No només es referien a la persona que ocupava la direcció, sinó a tot l'equip directiu, que segons ells tenia molt a veure amb què a l'escola hi hagués un molt bon clima. En aquest i en altres centres, els professors més ben valorats eren els que tenien un tracte més empàtic amb els alumnes, aquells que establien menys barreres entre uns i altres. No hem de confondre això amb els professors que eren més “amics”, sinó amb els que establien una relació de respecte i empatia que els permetia ser justos quan s'havia de solucionar algun conflicte.

[noies i noies, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Ent.: ¿Qué profesores os han gustado más?

Raquel: El año pasado la [Miriam]. Que era joven.

Marta: La [Miriam], sí

Raquel: Sí, era más joven y, yo que sé, a lo mejor nos entendía más.

Rubén: Había estado en un reformatorio, de profesora.

Sonia: Sí, había estado en un centro de menores.

Rubén: Y sabía más o menos como tratar a... a problemáticos.

Ent.: ¿A todos vosotros? [riu]

El cert és que a les entrevistes vèiem com els joves, i molt particularment els joves de barris obrers, demanaven, per sobre de tot –com tothom–, respecte. En els joves amb una forta cultura de barri, per la seva disposició “manualista” i per tant de sospita contra el “mentalisme” de l’escola i dels professors (Willis, 1981 [1977], 2000, 2003), la necessitat de sentir “el respecte” dels professors a la seva cultura, a la seva identitat, és particularment accentuada. Un professor per exemple reduïa la distància així: “Sonia: Eh, ¿de profe sí molaba! A lo mejor hacían un ejercicio y la mitad de la clase hablando de drogas...”; “Y también, que le decía a uno, al [Penas], tío, que era muy follonero, muy follonero, era lo peor que había, a ese le decía: ‘Venga, [Jose], que si apruebas mi asignatura, me rapo, me rapo’”.

En aquest sentit, en els centres on es tenia la percepció que els professors no impartien justícia, s’inhibien o s’excedien en els càstigs, la impressió era molt dolenta. En un Institut on la direcció, quan es va assabentar de la filmació i difusió d’agressions a l’hora del pati per part d’alumnes, va optar per castigar a tothom que apareixia als vídeos, estigués o no implicat en les agressions o en la seva filmació i difusió, el resultat va ser que els alumnes van enfadar-se molt amb els professors i la seva capacitat per valorar, entendre i reaccionar de manera justa davant de l’incident. En un altre centre, una noia es queixava dels professors en aquests termes: “És que els professors aquí no fan res mai. Estic indignada. És el pitjor institut de [la zona]”.

Al treball de camp vam veure que entre els extrems de la intervenció extrema i la inhibició, així com entre el clima d’ordre, respecte i justícia, d’una banda, i de desgovern i manca d’autoritat, de l’altra, hi havia molts grisos i punts intermedis. En alguns casos, a més, la percepció del mateix centre era radicalment diferent segons l’alumne amb el qual parlàvem. Així, en un centre, un noi i una noia ens deien que confiaven sobretot amb els professors que portaven més temps, ja que els que canvien cada any eren més distants. Hi havia fins i tot algun cas d’algun substitut que s’inhibia totalment. Uns altres companys explicaven de la següent manera si podien comptar o confiar en els professors en cas de tenir problemes:

[nois, 16 i 17 anys, Institut Poble (2008)]

Felip: Segons quins professors sí, però hi ha alguns que *passen* una mica d’aquests temes. Però hi ha profes que sí.

Marc: Ja saps una mica a quin profe li pots explicar i a quin no.

Felip: Exacte, perquè si li dius a segons quin profe pensarà que és una tonteria i *passarà* de tu.

El mateix tipus de diferenciació entre els professors amb els quals es podia o no confiar el trobàvem en un altre centre, en el qual una entrevistada ens dia que segons ella “*Hay profes que no hacen ná, y hay profes que sí*”. Un company seu ens deia sense dubtar que amb qui tenien més

confiança era amb la direcció, i que per contra alguns del professors els mereixen tota la desconfiança del món:

[noi, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Sonia: No, porque mi profe, como confies en él, mi profe tú le das la mano y te coge de aquí, se mete en tu vida, te controla, ¿eh? Oye, de llamarte a tu casa y decir: “Que si tu hija hace esto, que si tu hija hace lo otro”.

Hi havia un centre on vam trobar entrevistats que valoraven molt bé la direcció i d'altres que mostraven una falta de respecte absoluta –com a mínim a l'entrevista– vers la mateixa direcció i el conjunt dels professors en general, fins al punt que quan els preguntàvem què millorarien, alguns deien que canviar els professors (a més d'ordinadors o cadires més còmodes).

En definitiva, en contra del que es podria pensar, els joves entrevistats reclamaven la intervenció i presència dels professors, tot i que també exigien que aquesta fos respectuosa, mesurada i justa. Com ens deia una medidora i professora, els alumnes demanen atenció però segons el professor, i per diversos motius, aquesta no sempre es pot proporcionar. No és fàcil tenir l'habilitat ni l'energia per fer-ho. No és fàcil, per exemple, dirimir quan s'està davant d'una agressió o del joc de la duresa, o quins límits posar-hi³¹.

El grau de legitimitat i respecte que despertava l'autoritat dels professors era, per tant, molt important, com també ho era el grau en el qual s'arribava a explicar i assimilar suficientment la justificació i la lògica darrera les sancions visibles que tenien a veure amb els incidents que havien esclatat durant els darrers mesos al voltant de la difusió de vídeos –i també de fotografies i textos– a través de mòbils i Internet.

En alguns dels centres s'estava aplicant o es volia començar a aplicar l'estratègia de mediació de conflictes, en la qual s'hi havia d'implicar voluntaris de tota la comunitat educativa. La participació voluntària, tant en el paper de mediodor com en el d'implicat, feia que s'entengués com un recurs que es posava a l'abast dels alumnes i professors, amb la voluntat de desenvolupar les capacitats negociadores sense la necessitat d'una autoritat sempre vertical. Aquest tipus d'iniciatives

³¹ De fet, el mateix tipus de relació s'estableix amb la policia. Un dels grups entrevistats afirmà que d'una banda els Mossos els aturaven quan anaven corrent a agafar el bus o quan anaven en grup. Explicaven que alguna vegada havien entrat a casa seva i havien estomacat alguns nois, concretament al germà d'un d'ells que va anar una nit a comissaria. A la vegada que criticaven la falta de respecte, mesura i justícia, també deien que era raonable perquè els mossos es devien pensar que eren “*pandillers*” o “*drogats*”. Diuen que els aturaven d'una banda per racisme (molts d'ells eren llatinoamericans) i de l'altre per “*les pintes*”, i per tant se sentien discriminats, tot i que també semblaven acceptar la “necessitat” de la policia i deien preferir que hi fossin fins i tot amb aquests inconvenients, en el sentit que si no hi haguessin els mossos es matarien entre ells. Un noi de 25 anys recordava, per exemple, un dia que estaven a punt de barallar-se uns Latin King i uns Black Panther i que gràcies a un furgó dels mossos es va evitar la baralla que el podria haver agafat al mig.

aconseguien, des del punt de vista dels responsables, que els problemes entre alumnes – bàsicament– no traspassessin certs límits de confrontació. En una de les escoles on s’aplicaven aquest tipus d’estratègies també s’havien instaurat el registre de les disruptcions del *Clima d’aula* i les *Cartes d’Incidències* (i, si hi havia una expulsió o moltes incidències, a un *Comportament Contrari a la Convivència*), que establien una gradació d’advertències d’intensitat clarament diferenciable que obligaven els estudiants, mitjançant les sancions, a una certa reflexivitat sobre la seva conducta i les possibles conseqüències. Quan els preguntàvem sobre si tenien algun impacte, uns entrevistats ens van dir:

[nois, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Jonatán: Hombre, a la que ya empiezas a tener unos cuantos bastantes...

Samuel: A la que ya tienes tres...

Jonatán: Ya... dices: “Joder, voy a tener que empezar a detener porque si no me van a echar”.

Aquestes mesures, igual que d’altres pràctiques que vam observar, depenien de la implicació i la coordinació entre el conjunt del professorat. La coherència, consistència, respecte i justícia de les pràctiques relacionades amb les normes i sancions imposades eren clau per generar acceptació i cooperació entre els alumnes. No hem d’oblidar, això no obstant, que les expectatives dels alumnes en relació a l’escola també són fonamentals per entendre la seva disposició:

[nois i noies, 15 anys, Institut Vallès (2008)]

Jonatán: No, cuando ya tienes tres [faltas] dices: “Da igual”, porque te van a poner to’s el mismo profe.

Rubén: No, cuando te dejan sin expulsión ya haces campana, ya te da igual, porque... cuando...

Samuel: Cuando te ponen los tres es cuando te da igual, lo que te pongan.

Raquel: ... porque... por ejemplo, el [Jose], que ya no va al [viaje], hace lo que le sale de los cojones.

Rubén: Pero sí a ese se la suda.

Samuel: Pero el [Miguel] no es porque no vaya al [viaje], es porque el año que viene ya se pone a trabajar.

Rubén: También. Por eso también.

A banda de les normes que limitaven les agressions, també hi ha un altre element que cal prendre’s molt seriosament, i és l’existència d’espais institucionals a través dels quals vehicular la competència, l’agressivitat i l’obtenció de dignitat i respecte. Parlem, per exemple, dels esports (no només de la boxa, sinó qualsevol esport competitiu), la competició a través d’habilitats com ara el ball (*breakdance*, *tehtonik*) o la música (baralles de DJ o MC en el *hip hop*), o les representacions d’amenaçes i de duresa –en principi sense conseqüències– a través de la xarxa.

Aquesta darrera pràctica de les amenaces i les representacions retòriques de la duresa en espais en línia (per exemple als comentaris de vídeos), o en les pràctiques de veure i difondre de manera ostentosa vídeos violents, no són fàcils d’interpretar i jutjar. D’una banda, i com passa amb les

pel·lícules o els jocs d'ordinador violents, poden entendre's tant "violència" de ple dret (s'ataca verbalment a través de la xarxa, encara que sigui a persones anònimes) com també "estímul" i "provocació" d'agressivitat i violència (la gran presència de llenguatge violent naturalitza un tipus de discurs i de relacions on la violència es dona per descomptat i fins i tot es *glamouritza*). D'altra banda, també es poden veure com a formes de sublimar, reconduir o contenir l'agressivitat en pràctiques ritualitzades, una experiència vicària de la violència on el que prima és una representació retòrica que esdevé una oportunitat per establir vincles amb els amics (sobretot nois) i explicitar la pròpia masculinitat davant dels altres (Goldstein, 1999; Olson, 2010).

Tant una com l'altra vessant són igualment importants. D'una banda, el caràcter lúdic i merament retòric de bona part del llenguatge agressiu a la xarxa. El fet de poder fer comentaris pujats de to sense rebre'n les conseqüències, és a dir, amb impunitat, convertia aquests espais en llocs on representar unes formes de virilitat i de transgressió que eren molt més complicades de posar en pràctica en les relacions cara a cara. D'altra banda, algunes d'aquestes pràctiques causaven ferides reals. A les entrevistes, el clima de violència retòrica molestava tant o més que la circulació de vídeos violents. Més d'un entrevistat ens van explicar, a més, l'angoixa que els havien provocat agressions verbals a través d'Internet (per part de companys o suposades persones anònimes que els deixessin comentaris ofensius i agressius als seus perfils socials). Algun dels incidents disciplinaris a les escoles tenia a veure amb les conseqüències que havien causat comentaris agressius a través d'Internet.

TELEVISIÓ I PÀNICS MORALS.

A banda de les pràctiques dels joves i dels professors i educadors, i també de la família que no hem tractat en aquesta recerca, hi ha un tercer element clau en el procés de normativització, que és el de les representacions aparegudes als grans mitjans de comunicació. Això és així perquè molts dels vídeos amb agressions que arribaven als joves no ho feien a través de xarxes *horizontals* o d'Internet, sinó de la seva aparició en els mitjans de comunicació convencionals, i sobretot a la televisió.

Per començar, cal que tinguem en compte que aquells vídeos que els joves no podien fer circular per Internet o telèfons mòbils sense incórrer en delictes, els mitjans sí podien, paradoxalment, reproduir-los fins a l'extenuació adduint el seu interès informatiu i el dret a la informació del seu públic. L'aparició als mitjans no era només un "reflex" de la popularitat d'alguns vídeos amb agressions, sinó un estímul molt gran per augmentar-ne la seva popularitat. Molts dels exemples que ens citaven els joves com a fonts de reflexions normatives, a més, els havien vist a la televisió,

no pas al Youtube o als seus telèfons mòbils (o, en molts casos, els havien buscat a Youtube després de veure'ls a la televisió, o que algun amic que els havia vist a la televisió els en parlés). A les entrevistes, els vídeos que els arribaven a través d'amics o de cerques pròpies es barrejaven constantment amb els que els arribaven a través de la televisió. Veiem en el següent cas, per exemple, com els entrevistats ens parlaven d'una pràctica que "s'ha posat de moda" no perquè ho hagin vist entre els seus amics, sinó a la televisió:

[nois, 15 i 16 anys, Institut Metropolità (2008)]

Àlex: Has vist els [vídeos que hi ha al Youtube] on surten [joves] corrent i van trencant retrovisors? S'ha posat de moda, ara... (...)

Ent.: On vas sentir això?

Christian: Em sembla que Antena 3.

Era habitual trobar no només moltes referències a vídeos que havien vist per la televisió (sobretot Antena 3 i Tele 5), sinó generalitzacions com que "a la tele cada cop surten més coses d'això"; "*Claro, porque de hecho, ahora por la tele se ve mucho*"; "[De baralles] n'hi ha *bastantes*. (...) Més que res a les notícies i tal". En dues ocasions, en dos centres diferents, vídeos de companys de dels entrevistats havien arribat a sortir per la televisió. En un dels centres uns entrevistats coneixia els protagonistes d'un d'aquests vídeos que havia acabat arribant a les televisions (consistia en un incident amb mobiliari urbà), la qual cosa el feia sentir-se orgullós. Ell mateix havia protagonitzat un accident fortuït quan estaven fent pràctiques arriscades a l'estil de *Jackass*, que no havia arribat a les televisions però sí a tota l'escola mitjançant Internet, i que com ja hem notat més amunt, fins i tot amb el càstig exemplar que li va suposar per part dels seus pares, es desprenia com tota aquesta popularitat havia fet de l'experiència una història divertida, tot i que assegurava que no tornaria a fer res semblant ("ni que hem donin diners"). L'altre incident que havia arribat a les televisions havia accentuat les implicacions pràctiques per al protagonista, que segons els seus companys estava terriblement penedit del que havia fet.

Com ja van mostrar tant Stanley Cohen en el seu clàssic llibre sobre els pànics morals orquestrats al voltant de les subcultures juvenils (2002 [1972]), la mateixa etiquetació mediàtica d'una pràctica juvenil esdevé immediatament part de la mateixa pràctica, donant-li en el mateix procés d'etiquetació una visibilitat i una entitat que no tenia abans, i potencialment augmentant, enlloc de reduir, la "desviació" de la qual parlen.

En el cas que ens ocupa, la construcció del pànic moral i mediàtic al voltant d'aquests vídeos semblava ser, d'una banda, important en l'acceleració del procés de normativització, ja que situava davant els ulls de tots els joves la possibilitat que els vídeos que difonien arribessin a ser públics. D'altra banda, en el cas que ens ocupa, aquests vídeos també dificultaven entendre la violència. I és que per entendre el dramatisme del fenomen de la "violència entre els joves" cal conèixer el

tractament que en fan la majoria de mitjans de comunicació, agafant vídeos produïts en un context i, amb l'estímul de la seva espectacularitat mediàtica, utilitzant-los i descontextualitzant-los fins a l'extenuació. Es descontextualitzen perquè, d'una banda, tot i el gran alarmisme de moltes de les notícies les agressions entre joves de les quals parlen no suposen cap novetat, a banda del fet que ara poden ser enregistrades i distribuïdes amb facilitat; i d'altra banda, perquè sovint es representen amb un text afectat com si fos violència totalment irracional, totalment arrencada del seu context de significació.

Aquests materials audiovisuals que circulen pels mitjans de comunicació, i els conseqüents pànics mediàtics i morals o, en la majoria dels casos, reaccions moralitzants que provoquen, generen en els joves i adults la percepció que són pràctiques molt habituals. La majoria d'entrevistats, això no obstant, ens deïa que no coneixien casos semblants de primera mà, i que de fet els que feien aquest tipus de coses eren "d'altres tipus de centres" (en general joves més "descontrolats", amb molts "menys dits de front", etc.: "Pero peleas-peleas no se suelen grabar. Las que salen por la tele, sí, pero no lo puedo entender, eso").

Tots aquests vídeos sí contribuïen, de totes maneres, a configurar la imatge del món com un lloc hostil, tot i que més als ulls dels adults que no pas dels joves que coneixien el seu espai social de primera mà (com ens digué un entrevistat: "Es parla molt d'això a les notícies i no se què, però que en realitat tampoc es tant..."). En el cas dels joves, veiem com les representacions mediàtiques sí afectaven sobretot a la seva percepció del perill dels assetjaments a través d'Internet, ja que eren molts els que tenien por que algú capturés la seva imatge a través de la *webcam*, o que algun adult malintencionat intentés contactar amb ells a través de fòrums, xats o d'altres programes que ho fessin possible. En algun cas, el que creava aquesta sensació d'inseguretat no eren només els mitjans sinó també el coneixement directe o indirecte d'algun cas proper en el qual s'havia produït una situació similar.

No podem obviar que aquestes representacions mediàtiques tenen molt a veure amb com els legisladors orienten després la seva feina, per exemple reduint l'edat penal als 12 anys o augmentant l'autoritat dels professors davant les agressions per part d'alumnes o familiars d'alumnes. A França, l'any 2007 es va aprovar la incorporació legislativa que equiparava el gravar o fotografiar delictes violents amb ser un còmplice del delicte, i de l'altra convertia la difusió d'aquestes imatges en delicte penat amb fins a 5 anys de presó o 75 mil € (excloent d'aquesta llei els que busquen evidència penal o els periodistes professionals). A Anglaterra, els darrers anys hi ha hagut sentències d'entre 2 i 6 anys a ciutadans per enregistra agressions de les anomenades *happy slapping*.

Com acostuma a passar, el fet que amb el salt als mitjans de comunicació es descontextualitzi en gran part allò del que s'informa, provoca que s'invisibilitzi el que segurament és més rellevant, que no és sinó la manera com s'estan normativitzant i regulant aquest tipus de pràctiques a cada barri, a cada escola i a cada grup d'amics. El resultat més o menys directe de "l'alarma social" produïda per la difusió d'imatges de "violència escolar" i la "violència juvenil" gravada pels propis joves i difosa per Internet o per telèfons mòbils, a partir de la seva ampliació per part de les televisions, ràdios i diaris, sembla que és l'augment de la psicopatologització, individualització i penalització de la "problemàtica social". Des de la pràctica diària amb joves, en canvi, sembla obvi que cal parar molta atenció a com els joves estan generant normes al voltant de l'ús del vídeo digital, i com des de les institucions adultes es pot incidir en aquesta normativització per fer-la el més consistent i respectuosa possible.

CONCLUSIONS

Ens proposàvem analitzar a fons, en aquesta recerca, la *normativització de la vida corrent lligada a l'enregistrament i difusió digital de vídeos amb pràctiques agressives*. Per fer-ho, hem especificat primer què enteníem per violència, quin sentit tenia en l'espai social juvenil i quins eren els cinc aspectes, impactes o modificacions fonamentals que considerem ha generat la irrupció del vídeo digital, els telèfons mòbils i Internet. Hem proposat una aproximació a la violència en els joves que tingui en compte el seu valor en l'espai social juvenil, amb l'objectiu d'entendre-la no com una anomalia, una patologia que ha de ser eliminada, sinó com un element consubstancial a les geografies juvenils. Això ens ha portat a diferenciar una concepció estreta i una altra d'àmplia del que és i no és violència. I en segon lloc, hem abordat com joves, educadors i mitjans de comunicació, amb les seves reaccions a les noves mediacions tecnològiques i les pràctiques subseqüents, estan generant conjuntament les noves normes i pautes d'actuació davant les noves situacions que es plantegen.

Arribats aquest punt, ens trobem amb què el fenomen és naturalment molt més complex del que a primera vista podria semblar, en el sentit que si bé d'una banda l'impacte potencialment problemàtic de les noves pràctiques al voltant de les mediacions tecnològiques és enorme, també és enorme l'activitat normativitzadora per part de joves, educadors i emprenedors morals als mitjans de comunicació. De la recerca que hem fet es desprèn la necessitat d'evitar aproximacions maximalistes a la qüestió que obviïn tot el treball simbòlic que ja estan generant els joves per establir límits i pautes a la seva interacció amb altres joves mitjançant el vídeo digital. En aquest sentit, aquesta recerca ofereix un punt de partida per pensar reflexivament i clarificar els patrons normatius que estan fent els mateixos joves per establir un marc de convivència que té en compte, òbviament, les normes socials adultes.

A la vegada, la recerca mostra molt clarament que independentment de la novetat que pugui suposar la nova mediació tecnològica del vídeo digital, i de totes les derivacions potencialment agressives que pugui tenir, no podem obviar que aquestes pràctiques estan entroncades amb el paper que la duresa, l'agressivitat i la violència juga indefectiblement en la configuració de les relacions interpersonals juvenils, en l'establiment de jerarquies, posicions i identitats socials, i en la negociació de les identitats sexuals, de gènere, de classe i d'origen nacional.

Tenim, per tant, dos aspectes que és fonamental tenir en compte quan volem entendre les noves mediacions de la violència que genera el vídeo digital: la manera com les tecnologies i el seu ús

s'estan normativitzant ara mateix per part de joves i adults; i la manera com la violència està arrelada en les relacions socials dels joves. En aquesta doble línia d'atenció, hem vist com hi ha elements importants als quals cal parar atenció.

En primer lloc, hem vist la complexitat de les normes que estan apareixent en les pràctiques diàries dels joves, que combinen multitud de variables per decidir si mirar, difondre o enregistrar vídeos és adequat o no. El caràcter real o fictici de la violència, la seva intensitat i legitimitat, el coneixement personal o no dels actors implicats, el grau de confiança en els que enregistren i difonen les imatges, i moltes altres característiques, són avaluades constantment pels joves a l'hora de jutjar les diferents pràctiques al voltant del vídeo digital. I tot en un context on els joves troben el balanç entre la vergonya i el desig de ser visibles; la voluntat d'atraure l'atenció i l'esforç per no provocar problemes innecessaris; el desig de passar-ho bé i la voluntat general de no fer mal.

En segon lloc, hem vist com les normes són fortes en relació a l'enregistrament i difusió de vídeos violents on apareixen coneguts, però que en canvi són més lleus per a la visualització i el reenviament de vídeos amb protagonistes anònims. És a dir, que la majoria de joves desvinculen el fet de mirar o reenviar vídeos amb agressions de qualsevol responsabilitat moral o ètica, obviant així el seu paper actiu en la generació d'un públic que contribueix a generar la mateixa violència.

En tercer lloc, hem vist com si bé sí sorgeixen normes relativament clares en relació a les possibles conseqüències immediates de difondre pràctiques violentes a Internet, d'una banda aquestes normes no són compartides per tots els joves amb la mateixa intensitat, i d'altra banda hi ha una notable absència de reflexivitat sobre les conseqüències futures de deixar un rastre a Internet que pot tenir conseqüències negatives en les biografies dels joves.

En quart lloc, hem vist com les pràctiques al voltant dels vídeos violents (la seva visualització, difusió i enregistrament, i també els comentaris que es fan a Internet) són sovint utilitzats com a formes retòriques de transgressió que tenen més a veure amb ritualitzacions de la masculinitat o de la provocació de les convencions que amb una voluntat de promoure la violència. Els menors límits a la difusió potencialment massiva de vídeos a Internet, conjuntament amb la sensualitat de la violència i per tant el seu caràcter llamener per obtenir més audiència, fa que aquestes pràctiques provocadores tinguin una incidència particularment important en les pràctiques al voltant del vídeo digital. A la vegada, aquestes pràctiques de transgressió, com els codis d'honor i les cultures de la duresa que sovint també hi havia al darrere, tenen molt a veure amb com els joves donen sentit a la diferenciació entre masculinitat i feminitat, però també entre barris i posicions socials.

Finalment, en cinquè lloc, hem vist com el paper de professors, educadors i mitjans de comunicació és fonamental a l'hora de proporcionar un marc normatiu de referència a partir del qual els joves elaboren les seves normes i els jocs de provocació i transgressió d'aquestes normes. La manera com els professors reaccionen als conflictes provocats pel vídeo digital (el que hem anomenat *incidents exemplaritzants*), i també la difusió a través de la televisió d'incidents espectaculars, esdevenen tots ells materials que els joves utilitzen per donar sentit i pautar les seves pràctiques. Cal per tant parar la màxima atenció a aquestes reaccions a les escoles i els mitjans de comunicació.

En l'intent d'analitzar i mostrar els processos de normativització que s'estan generant al voltant del vídeo digital, en definitiva, les pàgines que precedeixen han mostrat la riquesa i complexitat d'aquests processos, així com les principals àrees on les anteriors pautes normatives s'estan desestabilitzant i les noves erigint. Hem observat com en només un any, del 2007 al 2008, les normes s'havien intensificat, enfortit i clarificat notablement, i per tant cal esperar que durant els propers anys, el procés de producció cultural dels joves catalans i de tot el món portarà les pràctiques al voltant del vídeo digital a noves pautes i nous espais que encara no coneixem. Aquesta recerca posa una primer pedra per veure la innovació social que està generant en relació a la violència.

REFLEXIONS PRÀCTIQUES

L'objectiu d'aquesta recerca no és oferir pautes normatives al voltant de les pràctiques relacionades amb el vídeo digital. Això no obstant, sí que volem fer unes poques reflexions pràctiques que puguin orientar els joves i els que treballen amb joves a pensar quines són algunes de les possibles implicacions de la recerca. Concretament, volem destacar cinc elements sobre els quals pot ser útil introduir reflexivitat en les nostres pràctiques diàries.

En primer lloc, hem d'entendre quines són les normes i significats que ja existeixen entre els joves, no només en relació al vídeo digital, sinó també les normes anteriors al voltant de la violència. No hem d'oblidar mai que els joves ja estan normativitzant de manera molt clara com pautar les pràctiques al voltant del vídeo digital, i que aquestes normes mostren una gran diversitat interna, per exemple en termes de posicions de gènere i classe social, però també en termes de posicions en les jerarquies específicament juvenils. A la recerca oferim molts dels criteris que els joves tenen en compte a l'hora de generar aquestes normes, i que són els que poden ser motiu de reflexió i elaboració més reflexiva.

En segon lloc, cal diferenciar les transgressions retòriques (les provocacions) de les pràctiques més òbviament violentes, i a la vegada adonar-se de les potencials conseqüències morals i ètiques de les provocacions i diversions aparentment inofensives que són mirar i difondre vídeos que representen violència. Ens referim sobretot a la necessitat de reflexionar sobre la connexió entre aquestes pràctiques i la responsabilitat ètica que impliquen, per exemple al constituir un públic que doni sentit, legítim i estimuli la mateixa violència. També cal adonar-se de la lògica que dona suport a les transgressions retòriques en tant que oposició a la convencionalitat adulta i a formes d'una autenticitat entesa com oposició al que és adult i formal.

En tercer lloc, cal donar la importància que tenen als incidents exemplaritzants, tant en la reacció dels professors a les escoles davant de conflictes concrets com a la manera com la representació d'aquestes pràctiques als mitjans de comunicació condiciona la manera com els joves perceben i construeixen les normes per regular-les. Després seran els joves els que faran les seves normes, però aquests marcs normatius adults són fonamentals com a material de partida per treballar els seus posicionaments. També cal adonar-se que hi ha aspectes que cal regular però que en no haver esclatat en incidents exemplaritzants encara no han estat normativitzats, com les conseqüències a mig i llarg termini d'anar deixant rastre personal per la xarxa.

En quart lloc, cal no oblidar la importància que donen els joves a “sentir” que els professors estan implicats en el que els passa. En contra del que pensem per l’actitud aparentment indolent de molts adolescents, prefereixen els professors que s’impliquen en els seus problemes als que se’n desenten. Exigeixen, això sí, justícia, comprensió i tacte.

Finalment, en cinquè lloc, cal adonar-se del potencial que s’amaga darrera les ganes de produir i difondre continguts audiovisuals amb les tecnologies existents. Hem vist com un bon número de joves han elaborat productes audiovisuals de manera autodidacta, però que sovint no ho porten més enllà tant per la manca coneixements i d’idees com per la inversió de temps i energia que els suposaria. Això suggereix del potencial creatiu que implicaria aportar eines tant tecnològiques com del mateix llenguatge audiovisual per potenciar les seves ganes de fer vídeos i, en alguns casos, d’arribar a un públic a través d’Internet i telèfons mòbils.

3. BIBIOGRAFIA

- Agatston, P.W.; Kowalski, R.; Limber, S. (2007). "Students' Perspectives on Cyber Bullying", a *Journal of Adolescent Health*, núm. 41(supl), pp. S59-S60.
- Alberich, J i Roig, A. (eds). (2005). *Comunicación audiovisual digital*, Barcelona, UOC.
- Albero, M. (2004). *Violència, sexe i televisió: la mirada adolescent*, Barcelona, CAC
[http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/estudis_recerca/violenciasexeitv_magdaalbero.pdf, consultat gener 2008].
- Albrechtslund, A. (2008). "Online Social Networking as Participatory Surveillance", a *First Monday*, núm. 13 (3)
[<http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/2142/1949>, consultat setembre 2008]
- Alegre, M.A. (2004). *Geografies adolescents a secundària. Els posicionaments dels fills i filles de famílies d'origen immigrat en els mapes relacionals i culturals articulats en l'àmbit escolar*, Sant Cugat del Vallès, manuscrit.
- Amorós, P.; Buxarrais, Mª R.; Casas, F.; Panchón, C.; Mesas, A.; Rodríguez, E. (2002) *La influència de les tecnologies de la informació i comunicació en la vida dels nois i noies de 12 a 16 anys*, Barcelona, CIIMU (col. Monogràfics, 3).
- Aran, S.; Barata, F.; Busquet, J.; Medina, P., Morón, S. (2002). *Infància, violència i televisió. Usos televisius i percepció infantil de la violència a la televisió*, CAC, Barcelona.
- Axelrod, R. (1986) "An Evolutionary Approach to Norms", *The American Political Science Review*, 80 (4): 1095-1111.
- Back, L. (1996). *New Ethnicities and Urban Culture*, Londres, UCL Press.
- Bendor, J.; Swistak, P. (2001) "The Evolution of Norms", *American Journal of Sociology*, 106 (6): 1493-1545.
- Barnard, M. (2002). *Fashion as Communication*, Londres, Routledge.
- Baron, S.W. (1989). "Resistance and its Consequences: The Street Culture of Punks", a *Youth & Society*, núm 21(2), pp. 207-37.
- Bauman, Z. (1997). *Modernidad y holocausto* Madrid, Sequitur.
- Beck, U. (2002). *Libertad o capitalismo: conversaciones con Johannes Willms*, Barcelona, Paidós.
- Becker, H.S. (1991 [1963]). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, Nova York, The Free Press.
- Beer, D. (2008). "Social network(ing). sites...revisiting the story so far: A response to danah boyd & Nicole Ellison", a *Journal of Computer-Mediated Communication*, núm. 13(2), pp. 516-29.
- Benito, R.; González, I.(2008). *El sorgiment del sisè sentit. Usos i sentits del telèfon mòbil en l'adolescència i la joventut*, Barcelona, Ed. Claret.
- Benjamin, W. (1982). *L'obra d'art en l'època de la reproductibilitat tècnica*, Barcelona, Ed.62.
- (1999). "Para una crítica de la violencia", a *Para una crítica de la violencia y otros ensayos*. Madrid, Taurus.

- Bennett, S.; Maton, K.; Kervin, L. (2008). "The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence", a *British Journal of Educational Technology*, 39 (5), pp. 775-786.
- Berga, A. (2004). *Aprendre a ser estimades. Adolescència femenina i risc social: un estudi d'itineraris biogràfics i estratègies culturals des d'una perspectiva de gènere*, Barcelona, Tesi doctoral.
- (2006). "La violència com a problema? Alguns falsos mites", a *Àmbits de Política i Societat*, núm. 33, pp. 36-40 .
- Berger, P.L.; i Luckmann, T. (1988 [1966]) *La construcció social de la realitat*, Barcelona: Herder.
- Billig, M. et al (1988). *Ideological dilemmas: a social psychology of everyday thinking*, Londres, Sage.
- Blackman, S.J. (1995). *Youth, Positions and Oppositions: Style, Sexuality and Schooling*, Aldershot, Avebury.
- Bonal, X. (dir); Alegre, M.A.; Gonzàlez, I.; Herrera, D.; Rovira, M.; Suarí, E. (2003). *Apropiacions escolars. Usos i sentits de l'educació obligatoria en l'adolescència*, Barcelona, Octaedro.
- Bourdieu, P. (1988 [1979]). *La distinción. Criterios y bases sociales del gusto*, Madrid, Taurus.
- (1993). "Youth", a *Sociology in Question*, Londres i Thousand Oaks, Sage.
- (1999). *Razones prácticas. Sobre la teoría de la acción*. Anagrama, Barcelona.
- Bourgois, P. (1997 [1995]). *In Search of Respect. Selling Crack in El Barrio*, Nova York, Cambridge UP.
- Bourke, J. (2008). *Sed de sangre. Història íntima del combate cuerpo a cuerpo en las guerras del siglo XX*, Barcelona, Crítica
- boyd, d.; Ellison, N. (2007). "Social Network Sites, Definition, History, and Scholarship", a *JCMC*, núm. 13 (1). [Número especial de *JCMC* sobre Social Network Sites, Eds., danah boyd and Nicole Ellison.]
- boyd, d. (2007). "Social Network Sites: Public, Private, or What?", a *Knowledge Tree*, núm. 13.
- Brandtweiner, R.; Donat, E.; Kerschbaum, J. (2010) "How to become a sophisticated User: a two-dimensional approach to e-literacy", a *New Media Society*, núm 12 (5), pp. 813-833.
- Bringué, X. i Sábada, C. (2009) *La generación interactiva en España. Niños y adolescentes ante las pantallas*, Barcelona i Madrid, Ariel i Fundación Telefónica.
- Busquet, J. (coord). (2002). *Infància, violència i televisió: Usos televisius i percepció infantil de la violència a la televisió*, Barcelona, CAC
[<http://www.xtec.net/~fie00256/fitxers/mcomp/mp109b.pdf>, consultat febrer 2008].
- Campbell, A. (1984). *The Girls in the Gang. A Report from New York City*, Oxford, Blackwell.
- Cardús, S. (2003). *Ben educats*, Barcelona, Edicions La Campana.
- Castells, M.; Fernandez-Ardevol, M.; Qiu, J.L.; Sey, A. (2006). *Mobile Communication and Society: A Global Perspective*, Cambridge, MA, The MIT Press.
- Clarke, J.; Hall, S; Jefferson, T.; Roberts, B. (1998 [1975]). "Subcultures, Cultures and Class: A theoretical overview", a S. Hall i T. Jefferson (eds). *Resistance Through Rituals: Youth*

Subcultures in Post-war Britain, Londres i Nova York, Routledge: pp. 9-74 (publicat inicilament com a *Working Papers in Cultural Studies* núm. 7/8).

- Clarke, D. i Murray, A. (eds.), (1996). *Developing and Implementing a Whole-school Behaviour Policy*, Londres, David Fulton Publishers.
- Clemente, M, i M.A. Vidal (1996). *Violencia y televisión*, Madrid, Nóesis.
- Cohen, A.P. (2000 [1985]). *The Symbolic Construction of Community*, Londres i Nova York, Routledge.
- Cohen, S. (2002 [1972]). *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Londres i Nova York, Routledge.
- Coll-Planas, G.; García-Romeral, G.; Mañas, C.; i Navarro-Varas, L. (2008). “Cuestiones sin resolver en la Ley integral de medidas contra la violencia de género: las distinciones entre sexo y género, y entre violencia y agresión”, a *Papers. Revista de sociologia*, núm. 87, pp. 187-204.
- Collins, R.. (2008). *Violence. A Micro-sociological Theory*, Princeton, Princeton UP..
- Comas, M. (2006). “Joves i violència, anàlisi dels contextos en què esclata”, a *Àmbits de Política i Societat*, núm. 33, pp. 52-59.
- Connell, R.W. (1989). “Cool guys, swots and wimps: the inter-play of masculinity and education”, *Oxford Review of Education*, núm. 15(3), pp. 291-303.
- Corona, V. (2006). “L’altra acollida: fragment d’una etnografia”, *Escola Catalana*, núm. 432, 26-8.
- Coyne, S.M. (2007). “Does Media Violence Cause Violent Crime?”, a *European Journal of Criminal Policy and Research*, núm. 13, pp. 205-11
- Crouzet-Pavan, E. (1997 [1994]). “A Flower of Evil: Young Men in Medieval Italy”, a G. Levi i J.-C. Schmitt (eds). *History of Young People in the West. Vol. 1. Ancient and Medieval Rites of Passage*, Cambridge i Londres, Belknap Press de Harvard UP (pàgs. 173-221).
- Cuevas, C. (2007). “Juvenile Delinquency and Victimization: A Theoretical Typology”, *Journal of Interpersonal Violence*; núm. 22 (12), pp. 1581-1602.
- David-Ferdon, C.; I M.F. Hertz (2007). “Electronic Media, Violence, and Adolescents: An Emerging Public Health Problem?”, *Journal of Adolescent Health*; núm. 41(6): pS1-S5.
- Decker, S.H. i Van Winkle, B. (1997 [1996]). *Life in the Gang. Family, Friends, and Violence*, Nova York, Cambridge UP.
- Delgado, M. (1999). *La violencia com a recurs i com a discurs*, Barcelona, Secretaria General de Joventut (col. Aportacions, 7).
- (2005). *Elogi del vianant. Del “model” Barcelona a la Barcelona real*, Barcelona, Edicions de 1984
- Elias, N. (1989 [1977]). *El proceso de la civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas*, Mexico D.F., Fondo de Cultura Económica.
- Elzo, J. (2001). *Enquesta sobre joventut i seguretat a Catalunya : Informe: els comportaments problemàtics dels joves escolaritzats : maltractaments, victimització i infraccions reconegudes entre l'alumnat de 12 a 18 anys*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Elton Report (1989). *Discipline in Schools, Report of the Committee of Inquiry*, Londres, HMSO.

- Erikson, E. (1980 [1968]). *Identidad. Juventud y crisis*, Madrid, Taurus.
- Feixa, C. (1998). *De jóvenes, bandas y tribus: Antropología de la Juventud*, Barcelona, Ariel.
- Feixa, C. (dir.); Porzio, L. i Recio, C. (coords.). (2006). *Jóvenes "latinos" en Barcelona : espacio público y cultura urbana*, Barcelona, Anthropos.
- Feixa, C. i Ferrándiz, F. (2005). "Epílogo: Jóvenes sin tregua", a Ferrándiz, F.; Feixa, C. (eds). *Jóvenes sin tregua. Culturas y políticas de la violencia*, Barcelona, Anthropos, pp. 209-33.
- Feshbach, S. (1961). "The stimulating Cathartic Effects of a Vicarious Aggressive Experience", a *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63.
- (1977). *Television and Aggression*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Fitz, D.; Stephan, W.G. (1976). "Effects of direct or displaced cathartic aggression on subsequent aggression", a *Psychological Reports*, vol.39, núm 3, pp.967-73.
- Foucault, M. (2002 [1975]). *Vigilar y castigar*, Buenos Aires, Siglo XXI.
- Frank, T. (1998). *The Conquest of Cool: Business Culture, Counterculture and the Rise of Hip Consumerism*, University of Chicago Press.
- Funes, J. (2006). "Els joves i la construcció de la inseguretats", a *Àmbits de Política i Societat*, núm. 33, pp.46-51.
- Gillborn, D.; Nixon, J.; Rudduck, J. (1993). *Dimensions of Discipline: Rethinking Practice in Secondary Schools*, Londres, HMSO.
- Girard, René, (2002). *El Chivo expiatorio*, Barcelona, Anagrama [1923]
- Giroux, H.A. (1996). *Fugitive Cultures: Race, Violence & Youth*, Londres, Routledge.
- Goffman, E. (1987). *Internados: ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Madrid, Martínez de Murguía,
- (1987). *La presentación de la persona en la vida cotidiana*, Madrid, Martínez de Murguía
- Goldstein, J. (1999) "The Attractions of Violent Entertainment", a *Media Psychology*, núm 1, pp. 271-282.
- Gómez, B. (2005) "Disfunciones de la socialización a través de los medios de comunicación", a *Razón y palabra*, núm. 44.
- Goodey, J. (1997). "Boys don't cry. Masculinities, Fear of Crime and Fearlessness", a *British Journal of Criminology*, núm. 37(3), pp. 401-18.
- Goodman, J. (2007). "Click First, Ask Questions Later: Understanding Teen Online Behaviour," *APLIS*, pp. 84-86.
- Gordo, A.J. (coord.). (2006). *Jóvenes y cultura Messenger, Tecnología de la información y la comunicación en la sociedad interactiva*, Madrid, FAD - Injuve.
- Guignon, C. (2004). *On Being Authentic*, Londres, Routledge.
- Hayden, C. i Martin, T. (1998). "'Safer Cities' and Exclusion from School", *Journal of Youth Studies*, núm. 1 (3), pp. 315-31.
- Hine, C. (2004). *Etnografía virtual*, Barcelona, UOC.
- Hodkinson, P. (2006). "Subcultural Blogging? Online Journals and Group Involvement among UK Goths", a Bruns, A. i Jacobs, Y. (eds.), *Uses of Blogs*, Nova York, Peter Lang, pp. 187-97.

- Holmes, D. (ed.). (1997). *Virtual politics. Identity & community in cyberspace*, Londres, Sage.
- Holt, M., i Griffin, C. (2005). "Students vs. locals: Young adults' constructions of the working-class Other", *British Journal of Social Psychology*, núm. 44, pp. 241-267
- Huesmann, L.R. (2007). "The Impact of Electronic Media Violence: Scientific Theory and Research", a *Journal of Adolescent Health*, núm. 41(supl): S6-S13.
- Imbusch, P. (2003). "The Concept of Violence", a W. Heitmeyer i J. Hagan (eds). *Internacional Handbook of Violence Research*, Dordrecht/Boston/Londres: Kluwer Academic Publishers, pp. 13-39.
- INJUVE (2002). *Juventud y teléfonos móviles. Revista de Juventud* (monogràfic), núm. 57.
- Ito, M. et. al. (2010) *Hanging Out, Messing Around, Geeking Out. Kids Living and Learning with New Media*. Cambridge, MA. i Londres: MIT Press.
- Jauréguiberry, F. (2003). *Les branchés du portable. Sociologie des usages*. Paris, Presses Universitaires de France.
- Jenkins, R. (1983). *Lads, Citizens and Ordinary Kids: Working Class Youth Lifestyles in Belfast*, Londres, Routledge and Kegan Paul.
- Jenkins, H.; McPherson, T.; i Shattuc, J. (eds). (2003). *Hop on Pop: The Politics and Pleasures of Popular Culture*, Duke UP.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media*, Nova York, NYU Press.
- Jenkins, H. (2006). *Fans, Bloggers, and Gamers: Media Consumers in a Digital Age*, Nova York, NYU Press.
- Johnson, D.W. i Johnson, T.R. (2004 [1996]). *Cómo reducir la violencia en las escuelas*, Buenos Aires, Paidós.
- Jones, S. (ed.). (1997). *Virtual culture: Identity and communication in cybersociety*, Londres, Sage Publications. [Consultable a <http://www.otal.umd.edu/~rccs/books/jones.html>]
- Katz, J. E.; i Rice, R. E. (2005). *Consecuencias sociales del uso de Internet*, Barcelona, UOC.
- Katz, J.; Aakhus, M. (2002). *Perpetual contact: mobile communications, private talk, public performance*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Keane, John (2000). *Reflexiones sobre la violencia*, Madrid, Alianza
- Kelly, P. (1999). "Wild and Tame Zones: Regulating the Transitions of Youth at Risk", *Journal of Youth Studies*, núm. 2(2), pp. 193-211.
- Keltner, D.; Young, R.C.; Heerey, E.A.; Oemig, C. i Monarch, N.D. (1998). "Teasing in Hierarchical and Intimate Relations", *Journal of Personality and Social Psychology*, núm. 75(5), pp. 1231-47.
- King, J.E.; Walpole, C.E.; Lamon, K. (2007). "Surf and Turf Wars Online—Gorwing Implications of Internet Gang Violence", a *Journal of Adolescent Health*, núm. 41(supl), pp. S66-S68.
- Kirsh, S.J. (2005), *Children, adolescents, and media violence: a critical look at the research*. Thousand Oaks, Sage Publications.
- Kowalski, R.M.; Limber, S.P. (2007). "Electronic Bullying Among Middle School Students", a *Journal of Adolescent Health*, núm. 41(supl), pp. S22-S30.

- Lange, P. (2007a). "Publicly Private and Privately Public: Social Networking on YouTube". *JCMC*, 13 (1). [número especial de *JCMC* sobre Social Network Sites, Eds.: d. boyd i N. Ellison.]
- Lange, P (2007b). "Commenting on comments: Investigating responses to antagonism on YouTube". Paper presentat a la *Annual Conference of the Society for Applied Anthropology*. [<http://sfaapodcasts.files.wordpress.com/2007/04/update-apr-17-lange-sfaa-paper-2007.pdf>, consultat el setembre de 2008].
- Lara Klahr, M.; López, E. (eds.) (2004). *Violencia y medios. Seguridad pública, noticias y construcción del miedo*, Mèxic: Incide Publicaciones.
- Lasen, A. (2006). "Lo social como movilidad: usos y presencia del telefono móvil", a *Política y Sociedad*, vol.43, núm. 2. (153-167).
- Lasen, A. (2005). *Understanding mobile phone users and usage*. Newbury, Vodafone Group R & D.
- Lenhart, A., Madden, M. i Hitlinn, P. (2005) *Teens and Technology: Youth are Leading the Transition to a Fully Wired and Mobile Nation*. Washington DC: Pew Internet & American Life Project [accessible en línia: www.pewinternet.org/~media/.../PIP_Teens_Tech_July2005web.pdf]; consultat el març de 2010]
- Livingstone, S. i Haddon, L. (Eds) (2009) *Kids Online: Opportunities and Risks for Children*. Londres: Policy Press.
- Livingstone, S. i Helsper, E. (2010[2009]) 'Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: the role of online skills and internet self-efficacy'. *New Media & Society*, 12(2): 309-322.
- Lloyd, R. (2006) *Neo-bohemia: art and commerce in the postindustrial city*. Nova York: Routledge.
- MacAdams, L. (2002 [2001]) *Birth of the Cool. Beat, Bebop & the American Avant-Garde*. Londres: Scribner.
- Mac and Ghail, M. (1996). "What about the boys?: schooling, class and crisis masculinity", *The Sociological Review*, vol. 44, núm 3, pp. 381-97.
- MacDonald, R. (ed). (1997). *Youth, the 'Underclass' and Social Exclusion*, Londres i Nova York, Routledge.
- Machado Pais, J. (1993). (coord..). (1999). *Traços e riscos de vida. Uma abordagem qualitativa a modos de vida juvenis*, Porto, Ambar.
- Marshall, P. D. (1997). *Celebrity and Power: Fame in Contemporary Culture*, Londres, University of Minnesota Press.
- Martínez, R. i Rovira, M. (2001). "Agressivitat i adolescència. Un problema social?", *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 65, pp. 47-79.
- Martínez, R. i Alegre, M.A.; with Urgell, F.; Craviotto, N. i Garrell, J. (2002). *Geografies i experiències juvenils a Sant Cugat del Vallès: Recerca sobre pràctiques, identitats i transicions a la vida adulta dels i les joves de Sant Cugat del Vallès*, Sant Cugat del Vallès, manuscrit.
- Martínez, R.; González, I. i de Miguel, V. (2005) *Joves i cultura*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

- Matthews, John (2006). "Very Young Children's Development in Moviemaking", in *Mind, Culture, and Activity*, vol. 13, núm. 2, pp. 130-56.
- Maza, G. (1999). *Producción, reproducción y cambios en la marginación urbana. La juventud del barrio del Raval de Barcelona 1986-1998*, Tarragona: Manuscrit Tesis Doctoral.
- McGuigan, J. (2009) *Cool capitalism*. Londres: Pluto.
- Midthassel, U. V.; i Ertesvåg, S. K. (2007). "Schools implementing Zero: The process of implementing an anti-bullying program in six Norwegian compulsory schools", a *Journal of Educational Change*.
- Miles, S. (2000) *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open UP.
- Morrison, D.E.; Millwood, A. (2007). "The meaning and definition of violence", a *International Journal of Media and Cultural Politics*, vol. 3, núm 3, pp. 289-305
- Nayak, A. (2006). "Displaced Masculinities: Chavs, Youth and Class in the Post-industrial City", a *Sociology*, vol 40, núm. 5, pp. 813-831.
- Nightingale, V. (1999). *El estudio de las audiencias. El impacto de lo real*, Barcelona, Paidós.
- Nofre, J. (2007). *Resistències culturals als suburbis de la Barcelona del segle XXI: Una aproximació qualitativa al fenomen dels "cholos" i les "cholas" des de la Nova Geografia Cultural*, Barcelona: Fundació Rafael Campalans (Papers de la Fundació, 151)
- O'Moore, M.; Minton, S.J. (2006[2004]). *Dealing with Bullying in Schools. A Training Manual for Teachers, Parents and Other Professionals*, Londres, Paul Chapman Publishing.
- Olson, C.K. (2010) "Children's Motivations for Video Game Play in the context of Normal Development", a *Review of General Psychology*, vol. 14, núm 2, pp. 180-187.
- Orgad, S. (2007). "The Internet as a moral space: The legacy of Roger Silverstone", a *New Media & Society*, vol. 9, núm. 1, pp. 33-41.
- O'Reilly, T. (2005). "What Is Web 2.0. Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software"
[<http://www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html>, consultat a l'octubre de 2005]
- Ortega, R. i Del Rey, R. (2006 [2003]). *La violencia escolar. Estrategias de prevención*, Barcelona, Graó.
- Ortega, R. i Mora-Merchán, J.A. (2000). *Violencia Escolar. Mito o realidad*, Sevilla: Mergablum.
- Owens, Laurence D. and MacMullin, Colin E. (1995). "Gender Differences in Aggression in Children and Adolescents in South Australian Schools", a *International Journal of Adolescence and Youth*, vol. 6, núm. 1, pp. 21-35.
- Parkhurst, J.T. i Hopmeyer, A. (1998). "Sociometric Popularity and Peer-Perceived Popularity: Two Distinct Dimensions of Peer Status", *Journal of Early Adolescence*, vol. 18, núm. 2, pp. 125-44.
- Pattman, R.; Frosh, S. i Phoenix, A. (1998). "Lads, Machos and Others: Developing 'Boy-Centred' Research", *Journal of Youth Studies*, vol. 1, núm. 2, pp. 125-42.
- Pearson, G. (1983). *Hooligan: A History of Respectable Fears*, Londres, MacMillan.
- Pérez de Silva, J. (2002). *La Televisión ha muerto: la nueva producción audiovisual en la era de Internet: la tercera revolución industrial*, Barcelona, Gedisa.

- Porter, L. (2007). *Behaviour in Schools. Theory and Practice for Teachers*, Maidenhead, Open UP.
- Porter, D. (ed.). (1996). *Internet culture*, Londres, Routledge.
- Poster, M. (2001). *What's the Matter with the Internet?*, Londres, University of Minnesota Press
- Pountain, D. i Robins, D. (2000). *Cool Rules: Anatomy of an Attitude*, Londres, Reaktion Books.
- Prensky, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants". *On the Horizon*, 9(5).
- Pujolar, J. (2003). "Els 'gamberrus' i la sociolingüística del gènere", a J.A. Fernández i A. Chavarría (eds.), *Calçasses, gallines i maricons*, Barcelona, Angle Editorial, pp. 92-107.
- Reay, D. (2004). "'Mostly Roughts and Toughs': Social Class, Race and Representation in Inner City Schooling", *Sociology*, vol. 38, núm. 5, pp. 1005-1023.
- Red.Es (2005). *Infancia y Adolescencia en la Sociedad de la Información: Análisis de la Relación con las TIC en el Hogar*. Madrid: Observatorio de las Telecomunicaciones y de la Sociedad de la Información, Ministerio de Industria, Turismo y Comercio.
- Renó, D. (2007). "YouTube, el mediador de la cultura popular en el ciberespacio", a *Revista Latina de Comunicación Social*, 62.
[http://www.ull.es/publicaciones/latina/200717Denis_Reno.htm, consultat setembre 2008].
- Requena, J. (2001). "Inmigración, ciudad y policía", a *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 94 [www.ub.es/geocrit/sn-94-35.htm, consultat el maig de 2008].
- (2003). "'La peor casa en el peor barrio'. Barrios de inmigración y marginalidad en la periferia urbana de Barcelona. El caso de Badalona", a *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, 146(058). [consultat el maig de 2008 a [www.ub.es/geocrit/sn/sn-146\(058\).htm](http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-146(058).htm)].
- Rivers, I. I Smith, P.K. (1994). "Types of bullying behaviour and their correlates", a *Aggressive Behaviour*, núm. 20, pp. 359-68.
- Rogers, B. (2006 [1997]). *Cracking the Hard Class: Strategies for Managing the Harder than Average Class*, Londres, Paul Chapman Publishing.
- (2002 [2000]). *Classroom Behaviour. A Practical Guide to Effective Teaching, Behaviour Management and Colleague Support*, Londres; Paul Chapman Publishing.
- (2007 [1995]). *Behaviour Management. A Whole-School Approach*, Londres, Paul Chapman Publishing.
- Rojek, C. (2001). *Celebrity*, Londres, Reaktion Books.
- Rubio, A. (2009) *Adolescentes y jóvenes en la red: factores de oportunidad*, Madrid: Injuve.
- Sàez, Ll. (2006). "La violència skinhead neonazi: algunes conclusions d'un estudi de cas a Castellar del Vallès", a *Àmbits de Política i Societat*, núm. 33, pp. 60-63 .
- Sanmartín, J.; J.S. Grisolíá; i S. Grisolíá (eds). (1998). *Violencia, televisión y cine*, Barcelona, Ariel.
- Sartori, G. (2001). *Homo videns: la sociedad teledirigida*, Madrid, Taurus.
- Schickel, R. (2000). *Intimate Strangers: The Culture of Celebrity in America*, Ivan R Dee, Inc.
- Schlinder, N. (1997). "Guardians of Disorder: Rituals of Youthful Culture at the Dawn of the Modern Age", a G. Levi i J.-C. Schmitt (eds). *History of Young People in the West. Vol. 1.*

Ancient and Medieval Rites of Passage, Cambridge i Londres, Belknap Press de Harvard UP (pàgs. 240-82).

- Sennett, R. (1975). *Identidad personal y vida urbana*, Barcelona, Península
- (1977). *The Fall of Public Man*, Nova York, Knopf (versió en castellà: *El declive del hombre público*. Barcelona, Ed. Península, 1978)
- (1982). *Autoridad*, Barcelona, Alianza
- (2000 [1998]). *La corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*, Barcelona, Anagrama.
- (2003). *El respeto. Sobre la dignidad del hombre en un mundo de desigualdad*, Barcelona, Anagrama.
- Sennett, R. i Cobb, J. (1993 [1972]). *The Hidden Injuries of Class*, Nova York, W.W.Norton.
- Serra, C. (2003). “Conflicto y violencia en el ámbito escolar”, a *Jóvenes, Revista de Estudios sobre Juventud*, vol. 7, núm. 19, pp. 48-61.
- Serracant, P. (2006). “Joves, canvi social i violències”, a *Àmbits de Política i Societat*, núm. 33, pp. 41-45.
- Serrano, Á.; i Iborra, I. (2005). *Violencia entre compañeros en la escuela. España 2005*, Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.
- Scheff, T. (2000) “Shame and the Social Bond: A Sociological Theory”, a *Sociological Theory*, vol. 18, núm. 1, pp. 84-99.
- Silverstone, R. (2006). *Media and Morality: On the Rise of the Meidapolis*, Cambridge, Polity.
- Simmel, G. (1988 [1908]) “La lluita”, a *Sociologia I*, Barcelona, Edicions 62, pp. 241-317-
- Síndic – El defensor de les persones (2006). *Convivencia i conflictes als centres educatius*, Barcelona, El Síndic (Informe extraordinari)
- Skeggs, B. (2002 [1997]) *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*, Londres, Sage.
- Slevin, J. (2000). *The Internet and society*, Cambridge, Polity Press.
- Smith, P.K.; i Ananiadou, K. (2003). “The Nature of School Bullying and the Effectiveness of School-Based Interventions”, a *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, vol. 1, núm. 2, pp. 189-209.
- Smith, M.; i Kollock, P. (ed.). (2003). *Comunidades en el ciberespacio*, Barcelona, UOC.
- Snickars, P. i Vonderau, P. (eds) (2009). *The Youtube Reader*, Stockolm, National Library of Sweden.
- Sontag S. (2004). *Ante el dolor de los demás*. Madrid, Santillana.
- Sorel, J. (1976). *Reflexiones sobre la violència* Barcelona, Alianza Editorial.
- Strangelove, M. (2010). *Watching YouTube: Extraordinary Videos by Ordinary People*, Toronto, University of Toronto Press.
- Straubhaar, J. i LaRose, R. (2007). *Media Now: Understanding Media, Culture, and Technology*, Belmont, CManel Thomson Wadsworth.

- Taylor, A.; Harper, R. (2003). "The gift of the gab?: a design oriented sociology of young people's use of mobiles", a *Journal of computer Supported Cooperative Work*, vol.12, núm. 3., pp. 267-296.
- Thurlow, C. (2001). "Naming the "outsider within": homophobic pejoratives and the verbal abuse of lesbian, gay and bisexual high-school pupils", *Journal of Adolescence*, núm. 24, pp. 25–38.
- Tönnies, F. (1979). *Comunidad y asociación: el comunismo y el socialismo como formas de vida social*, Barcelona, Ed. Península
- Trianes, M.V. (2000). *La Violencia en contextos escolares*, Málaga, Ediciones Aljibe.
- Trilling, L. (1997 [1972]). *Sincerity and Authenticity*, Cambridge, Mass., Londres, Harvard UP
- Trujano, P; Dorantes, J.; Tovilla, V. (2009) "Violencia en Internet: Nuevas víctimas, nuevos retos", a *Liberabit. Revista de Psicología*, 15 (1): 7-19.
- Turkle, S. (1997). *La vida en la pantalla. La construcción de la identidad en la era de Internet*, Barcelona, Paidós.
- Turner, G. (2004). *Celebrity*, Londres, Sage.
- Ubieto, J.R. (2004). "¿De qué hablamos cuando hablamos de violencia juvenil?", a *Els Psicòlegs per la pau COPC*, Barcelona.
- (2005). "¿Violencia gratuita?", a *La Vanguardia* (22 de desembre de 2005).
- (2006). "La vida como un reality show", a *La Vanguardia* (22 de gener de 2006).
- (2006). "Armats amb el mòbil", a *Presència* (24-30 novembre de 2006)
- Van Genneep (1983). *Los Ritos de paso*, Madrid, Taurus
- Viñas, C. (2001). *Música i skinheads a Catalunya: el so de la política*, Barcelona; Diputació de Barcelona (col. Materials de Joventut, 16).
- Visser, J. (2000). *Managing Behaviour in Classrooms*, Londres, David Fulton.
- Wacquant, J. J-D (2007). *Pàries urbans: Gueto, banlieues, Estat*. Barcelona, Edicions de 1984
- Washburn, J.J.; McMahon, S.D.; King, C.A.; Reinecke, M.A.; Silver, C. (2004). "Narcissistic Features in Young Adolescents: Relations to Aggression and Internalizing Symptoms", a *Journal of Youth and Adolescence*, vol. 33, núm. 3, pp. 247-60.
- Weber, T.R. (1999). "Raving in Toronto: Peace, Love, Unity and Respect in Transition", *Journal of Youth Studies*, 2(3), pp. 317-36.
- White, M. (2006). *The Body and the Screen: Theories of Internet Spectatorship*, Cambridge MA, MIT Press.
- Willis, P. (1981 [1977]). *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*, Aldershot, Gower (versió en castellà: *Aprendiendo a trabajar: cómo los chicos de la clase obrera consiguen trabajos de clase obrera*, Torrejón de Ardoz, Akal, 1988.
- (1996 [1990]). *Common Culture. Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Young*, Milton Keynes, Open UP. [versió no acadèmica (1998). [1990] *Cultura Viva: Una recerca sobre les activitats culturals dels joves*, Barcelona, Diputació de Barcelona (Materials de joventut, 10)].
- (2000). *The Ethnographic Imagination*, Cambridge, Polity Press.

- (2003). “Foot Soliders of Modernity: The Dialectics of Cultural Consumption and the 21st-Century School”, a *Harvard Educational Review*, vol. 73, núm. 3, pp. 390-415.
- Wilson, E. (1999). “The bohemianization of mass culture”, *International Journal of Cultural Studies*, vol. 2, núm. 1, pp. 11-32.
- Winslow, S.; Hobbs, D.; Lister, S.; Hadfield, P. (2001). “Get Ready to Duck: Bouncers and the Realities of Ethnographic Research on Violent Groups”, *British Journal of Criminology*, núm. 41, pp. 536-48.
- Wilson, E. (1999) ‘The bohemianization of mass culture’. *International Journal of Cultural Studies*, 2(1): 11-32.
- Wolak, J.; Mitchell, K.J.; Finkelhor, D. (2007). “Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts”, a *Journal of Adolescent Health*, núm. 41(supl), pp. S51-S58.
- Woolgar, S. (2005). “Cinco reglas de la virtualidad”, a Woolgar, S. (ed). *¿Sociedad virtual? Tecnología, ‘cibérbole’, realidad*, Barcelona, UOC. (col. Nuevas tecnologías y sociedad).
- Wulff, H. (1988). *Twenty Girls. Growing Up, Ethnicity and Excitement in South London* Microculture, Estocolm, Stockholm Studies in Social Anthropology.
- Ybarra, M.L.; Diener-West, M.; Leaf, P.J. (2007). “Examining the Overlap in Internet Harassment and School Bullying: Implications for School Intervention”, a *Journal of Adolescent Health*, núm. 41(supl), pp. S42-S50.
- Zimic, S. (2009) ‘Not so ‘techno-savvy’: Challenging the stereotypical images of the ‘Net generation’’. *Digital Culture & Education*, vol 1, núm 2, 129-144.
- Žižek, S. (2005). “Multiculturalismo o la lógica cultural del capitalismo multinacional” a Jameson, F. i Žižek, S. (2005). *Estudios culturales. Reflexiones sobre el multiculturalismo*, Buenos Aires, Editorial Paidós.
- (2007). *En defensa de la intolerancia*, Madrid, Sequitur.
- (2008a). *Violence*, Londres, Picador.
- (2008b). “Some Politically Incorrect Reflections on Violence in France & Related Matters” recurs electronic a <http://www.lacan.com/zizfrance.htm> [consultada al febrer de 2008]
- DD.AA. (1998). *National television violence study*, Thosand Oaks, Sage, 1997-1998.